

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**AHLAKİ TEMELLER, AHLAKİ KAYITSIZLIK VE
BİLİŞSEL KAPALILIK İHTİYACI ARASINDAKİ
İLİŞKİYE GRUP AİDİYETİNİN ETKİSİ**

NESLİHAN SAYRAÇ KAVADAR

2502150578

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. SEVİM CESUR

İSTANBUL-2021

ÖZ

AHLAKİ TEMELLER, AHLAKİ KAYITSIZLIK VE BİLİŞSEL KAPALILIK İHTİYACI ARASINDAKİ İLİŞKİYE GRUP AİDİYETİNİN ETKİSİ

NESLİHAN SAYRAÇ KAVADAR

Bu çalışma son yıllarda birçok araştırmacı tarafından merak edilen ve ilgi odağı haline gelen sıradan bir bireyin ahlaki olmayan eylemler içinde olmasına neden olan (belki de “iyi bir insanın kötülük yapmasına” yol açan) sosyo-bilişsel ve psikolojik süreçleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Buradan hareketle mevcut çalışmanın temel amacı farklı ahlaki temeller ihlalinde kullanılan ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarının hem bireysel özellik hem de grup süreçleri açısından nasıl ortaya çıktığının belirlenmesidir.

Araştırma yaşları 18 ile 28 arasında değişen, farklı özel ve devlet üniversitelerinde okuyan toplam 748 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara “Demografik Bilgi Formu”, “Ahlaki Temellerin İhlalinde Yapılan Meşrulaştırma Ölçeği” ve “Bilişsel Kapalılık İhtiyacı Ölçeği” uygulanmıştır.

Çalışmanın bulguları bakım ve adalet ihlallerinde ortaya çıkan ahlaki kayıtsızlık düzeyi üzerinde grup aidiyetinin ve bilişsel kapalılık ihtiyacının anlamlı bir etkisinin olmadığı, buna karşılık sadakat, otorite ve kutsallık ihlallerinde kullanılan ahlaki kayıtsızlık düzeyi üzerinde grup aidiyetinin ve bilişsel kapalılık ihtiyacının önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir. İlaveten kişilerin haklarıyla, adaletle veya zarar vermemekle ilgili olan ilkelerin ihlalinde iç grup kayırmacılığı gözlenmezken, grubun bağlılığını güçlendiren ve grup içindeki bencilliği bastırma görevi gören bağlanım ilkeleri ihlalinde daha çok iç grup lehine kayırmacılık yapıldığı saptanmıştır. Bu da iç grup kayırmacılığında bağlanımın önemli bir faktör olduğu sonucunu doğurmaktadır.

Sonuç olarak bireyselleştirici ilkelerin ihlalinde bireylerin aidiyet kurdukları gruptan olan birinin ahlaki olmayan davranışını meşrulaştırmamaları, bağlamın iç grup kayırmacılığı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki Temeller, Ahlaki Kayıtsızlık, Bilişsel Kapalılık İhtiyacı, Aidiyet

ABSTRACT

THE EFFECT OF GROUP BELONGINGNESS ON THE RELATIONSHIP AMONG MORAL FOUNDATIONS, MORAL DISENGAGEMENT AND THE NEED FOR COGNITIVE CLOSURE

NESLİHAN SAYRAÇ KAVADAR

The aim of this study is to reveal some of the socio-cognitive and psychological processes that cause an ordinary individual to engage in immoral actions (perhaps "causing a good person to do evil"), which has been wondered by many researchers in recent years and has become the center of attention. From this point of view, the main purpose of the present study is to determine how the mechanisms of moral disengagement used in violation of different moral foundations emerge in terms of both individual characteristics and group processes.

The research was conducted with totally of 748 university students, aged between 18 and 28, studying at different private and public universities. "Demographic Information Form", "Legitimization of Violations of Moral Foundations Scale" and "Need for Cognitive Closure Scale" were applied to the participants.

The findings of the study showed that group belongingness and the need for cognitive closure do not have a significant effect on the level of moral disengagement that occurs in care and justice violations, whereas group belongingness and the need for cognitive closure have an important role on the level of moral disengagement used in loyalty, authority and sanctity violations. In addition, it has been observed that while in violation of the principles related to the rights of individuals, justice or non doing-harm, in-group favoritism was not observed; in violation of the principles of solidarity that strengthens the group's commitment and suppresses selfishness within the group more in-group favoritism

was observed. This leads to the conclusion that context is an important factor in ingroup favoritism.

In conclusion, the fact that individuals do not legitimize the immoral behavior of someone from the group they belong to in violation of individualizing principles shows that the context has an important effect on ingroup favoritism.

Keywords: Moral Foundations, Moral Disengagement, Need for Cognitive Clousure, Belongingness

ÖNSÖZ

Mevcut çalışma son yıllarda birçok araştırmacı tarafından merak edilen ve ilgi odağı haline gelen sıradan bir bireyin ahlaki olmayan eylemler içinde olmasına neden olan sosyo-bilişsel ve psikolojik süreçleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda mevcut çalışmanın temel amacı farklı ahlaki temeller ihlalinde kullanılan ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarının hem bireysel özellik hem de grup süreçleri açısından nasıl ortaya çıktığının belirlenmesidir.

Bu tezin bu noktaya gelebilmesinde çok değerli emek ve katkıları olan ve hatta tüm doktora eğitim sürecinde her zaman cesaret veren, en paniklediğim zamanlarda her şeyi yapabileceğime dair bana güç veren tez danışmanım Sevim Cesur'a çok teşekkür ederim. Hem esnek hem de öğretici kişiliği sayesinde birçok kişi için sancılı olarak bilinen doktora tezi sürecinin benim için bu kadar güzel geçmesinin tek sebebi kendisidir. Hem akademik hem de hayatımın diğer tüm alanlarına kattığı bütün değerler için kendisine minnettarım.

Bütün özverileri ile yanımda olan tez izleme komite üyelerim Doç. Dr. Belma Bekçi ve Dr. Öğr. Üyesi Göklem Tekdemir'e çok teşekkür ederim. Tez sürecim boyunca yapıcı eleştirileri ve beni aydınlatan tavsiyeleri ile dikkatlice beni dinleyerek verdikleri geri bildirimler sayesinde yükümü hafiflettikleri için kendilerine minnettarım.

Akademik hayatın kapısını aralayan ve her zaman sonsuz desteklerini hissettiğim Prof. Dr. Gökhan Malkoç, Dr. Öğr. Üyesi Ela Arı ve Dr. Öğr. Üyesi Gizem Cesur Soysal'a çok teşekkür ederim.

Aynı zamanda yola beraber çıktığım canım arkadaşım, tez yoldaşım, doktora devrem Yağmur'a; desteklerini hiç esirgemeyen canım arkadaşlarım Hande'ye, Nağme'ye ve Figen'e çok teşekkür ederim.

Son olarak bana bu tezi bitirmemde en büyük motivasyonu sağlayan, biricik hayat arkadaşım Orhan Kavadar'a çok teşekkür ederim.

İstanbul, 2021

Neslihan SAYRAÇ KAVADAR

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Ahlak Psikolojisi.....	5
1.2. Kültürel Psikoloji.....	10
1.3. Ahlaki Temeller Kuramı.....	13
1.4. Ahlaki Meşrulaştırma Mekanizması Olarak: Ahlaki Kayıtsızlık.....	21
1.4.1. Ahlaki Kayıtsızlık Mekanizmaları.....	25
1.4.1.1. Ahlaki Meşrulaştırma.....	26
1.4.1.2. Olumlu Etiketleme.....	27
1.4.1.3. Avantajlı Karşılaştırma.....	28
1.4.1.4. Sorumluluğun Üstlenilmemesi.....	28
1.4.1.5. Sorumluluğun Yayılması.....	29
1.4.1.6. Sonuçları Gözadı Etme/ Çarpıtma.....	29
1.4.1.7. Mağduru Suçlama.....	30
1.4.1.8. İnsandışılaştırma.....	30
1.5. Ahlaki İhlallere Tanıklıkta Ahlaki Kayıtsızlık.....	31
1.5.1. Ahlaki İhlallere Tanıklıkta Ahlaki Kayıtsızlık Mekanizmalarına İlişkin Sosyal Psikolojik Bir Model.....	32
1.5.1.1. Grulararası İlişkiler ve Ahlaki Kayıtsızlık.....	33
1.5.1.2. Bireysel Faktörler ve Ahlaki Kayıtsızlık.....	40
1.6. Bilişsel Kapalılık İhtiyacı.....	43
1.7. Çalışmanın Amacı.....	49
1.8. Hipotezler.....	51

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Ön Çalışma.....	53
2.1.1. Örneklem.....	53
2.1.2. Veri Toplama Araçları.....	53
2.1.2.1. Demografik Bilgi Form.....	53
2.1.2.2. Ahlaki Temellerin İhlalinde Yapılan Meşrulaştırma Ölçeği.....	54
2.1.3. İşlem.....	55
2.1.4. Geçerlik ve Güvenirlik Analizi.....	55
2.2. Esas Çalışma.....	58
2.2.1. Örneklem.....	58
2.2.2. Veri Toplama Araçları.....	59
2.2.2.1. Demografik Bilgi Formu.....	59
2.1.2.2. Ahlaki Temellerin İhlalinde Yapılan Meşrulaştırma Ölçeği.....	59
2.2.2.3. Bilişsel Kapalılık İhtiyacı Ölçeği.....	59
2.2.3. İşlem.....	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

3.1. Verilerin Parametrik İstatistik Yöntemlerine Uygunluğunun Sınanması..	62
3.2. Betimsel Analiz Sonuçları ve Değişkenler Arası Korelasyonlar.....	62
3.3. Araştırma Sorularına Yanıt Bulmak İçin Yapılan Analizlerden Elde Edilen Sonuçlar.....	64
3.3.1. Hipotez 1.....	64
3.3.2. Hipotez 2.....	66
3.3.3. Hipotez 3.....	67
3.3.4. Hipotez 4.....	69
3.3.5. Hipotez 5.....	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA

4.1. Genel Tartışma.....	74
4.2. Sınırlılıklar ve Öneriler.....	89
4.3. Sonuç.....	90
KAYNAKÇA.....	91
EKLER.....	112
ÖZGEÇMİŞ.....	139

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.	Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	54
Tablo 2.	Ahlaki Temellerin İhlalinde Yapılan Meşrulaştırma Ölçeği'ne İlişkin Madde Toplam Korelasyon Değerleri.....	56
Tablo 3.	Katılımcıların Demografik Özellikleri.....	58
Tablo 4.	Tanımlayıcı İstatistikler.....	63
Tablo 5.	Değişkenler Arasındaki İlişkileri Gösteren Pearson Korelasyon Tablosu.....	63

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1.** Grup Türü ile Grup Aidiyetinin Bakım Ahlaki Temelinin İhlalinde Ahlaki Kayıtsızlık Puanları Üzerindeki Ortak Etkisi.....65
- Şekil 2.** Grup Türü ile Grup Aidiyetinin Adalet Ahlaki Temelinin İhlalinde Ahlaki Kayıtsızlık Puanları Üzerindeki Ortak Etkisi.....66
- Şekil 3.** Grup Türü ile Bilişsel Kapalılık İhtiyacının Sadakat Ahlaki Temelinin İhlalinde Ahlaki Kayıtsızlık Puanları Üzerindeki Ortak Etkisi.....68
- Şekil 4.** Grup Türü ile Grup Aidiyetinin Sadakat Ahlaki Temelinin İhlalinde Ahlaki Kayıtsızlık Puanları Üzerindeki Ortak Etkisi.....69
- Şekil 5.** Grup Türü ile Bilişsel Kapalılık İhtiyacının Otorite Ahlaki Temelinin İhlalinde Ahlaki Kayıtsızlık Puanları Üzerindeki Ortak Etkisi.....70
- Şekil 6.** Grup Türü ile Grup Aidiyetinin Otorite Ahlaki Temelinin İhlalinde Ahlaki Kayıtsızlık Puanları Üzerindeki Ortak Etkisi.....71
- Şekil 7.** Grup Türü ile Bilişsel Kapalılık İhtiyacının Kutsallık Ahlaki Temelinin İhlalinde Ahlaki Kayıtsızlık Puanları Üzerindeki Ortak Etkisi.....72

KISALTMALAR LİSTESİ

AKT.	:	Aktaran
ATK	:	Ahlaki Temeller Kuramı
ÇEV.	:	Çeviren
Ed.	:	Editör
SPSS	:	Statistical Package for the Social Sciences
SH	:	Standart Hata
ve ark	:	ve arkadaşları

GİRİŞ

Medeniyetin gelişimi ile ilgili olağan varsayım, insanoğlunun avcı-toplayıcılıktan tarıma geçiş yapmasıyla birlikte yerleşik yaşama geçmesi, yiyecek kaynaklarına sahip olması, çoğalması ve giderek artan sayıda insanın birlikte yaşamaya başlamasıdır (Göbeklitepe, 2012). Bu gelişmelerle birlikte tarım sonrası toplumlarda büyük olasılıkla sosyal sözleşmelerin, grup kurallarının ve sosyal yaşam içindeki düzenlemelerin de ortaya çıkmasına neden olduğu düşünülmektedir.

MÖ 9600'e kadar insanların hala avcı-toplayıcı iken herhangi bir hayvanı evcilleştirmediği, alet kullanma konusunda sınırlı kapasiteye ve bilgiye sahip olduğu, yazının henüz bulunmadığı ve insanlar tarafından inşa edilmiş herhangi bir yapı olmadığı bilinmektedir (Göbeklitepe, 2012). İnsanlık hakkında bilinen tüm bu bilgilerin 1995'te Alman arkeolog Prof. Dr. Klaus Schmidt tarafından Şanlıurfa'nın Örencik Köyü yakınlarında başlattığı Göbeklitepe kazılarında sonra farklı bir boyuta taşındığı görülmektedir (Göbeklitepe, 2012). 2018 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne giren Göbeklitepe 12000 yıllık geçmişi ile dünya tarihi ve insanlığa dair bilinen tüm bilgileri alt üst ettiği gibi, aynı zamanda yeni bir soluk katmaktadır.

12000 yıl önce inşa edildiği ortaya çıkan Göbeklitepe, Dünya üzerinde bilinen en eski insan yapımı ve en eski kutsal alan özelliğini taşımaktadır. Aynı zamanda pek çok yönden benzersiz bir yapı özelliğine sahip olan Göbeklitepe, insanoğlunun yerleşik yaşama geçiş tarihinin de yeniden yazılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Göbeklitepe, 2012). Zira Göbeklitepe'nin bir yerleşim alanı olmadığı, bir tapınak olduğu varsayımı üzerinde durulmaktadır. Bir başka ifade ile Göbeklitepe en yakın yerleşim alanlarından oldukça uzakta olan, insanların sadece birtakım ritüeller ve ibadet amacıyla gittikleri kutsal bir alan olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Dolayısıyla insanların hala avcı-toplayıcı olduğu sosyo kültürel düzen içinde hem böylesine büyük bir yapı inşa etmek hem de ritüellere katılmak, kolektif faaliyetlerde bulunmak, organize insan gruplarını ve grup üyeleri arasında güven ilişkisinin varlığını gerektirmektedir.

Öte yandan Göbeklitepe'de kullanılan motifler ve figürler insanoğlunun ilk kez doğa üzerinde bir tür kontrole sahip olduğunu, diğer hayvanların ve doğanın

üstünde olarak hayal ettiğini ifade etmektedir (Notroff, Dietrich, Peters, Pollath, Schmidt ve Köksal, 2015). Aynı zamanda kullanılan motif ve figürlerin insanoğlunun evren içindeki konumunu sorgulaması, dünyayı anlama ve ona bir anlam verme çabası olarak da düşünülmektedir. Zira ancak böyle bir çabanın ardından insanların şehirleri ve yerleşim alanlarını inşa etmeye başladıkları söylenebilir (Notroff ve ark., 2015). Benzer şekilde Schmidt, Göbeklitepe'yle ilgili "Kendi gücünün farkına varan insanoğlunun, doğanın parçası olmaktan çıkıp, ona hükmetmeye giden yolu açtığı yerdir" tanımını yapmaktadır.

Bu girişin amacı, dinin insanlık için önemini vurgulamak değil, dünyayı anlamlandırma, kontrol etme ve çevreyi düzenleme dürtüsünün düşünüldüğünden çok daha eskilere dayandığına işaret etmektir. Çünkü insanın en temel güdülerinden biri hem kendi varoluşunu hem de içinde bulunduğu koşulları anlama ve anlamlandırma ihtiyacıdır. Sosyal hayatı ve dünyayı düzenlemenin bir yolu olarak ahlak, psikoloji literatüründe daha ziyade bakım ve adalet kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir (Knox, Fagley ve Miller, 2004). Bununla birlikte, ahlakla ilişkilendirilen çok çeşitli konular özellikle sosyal psikolojide, özgecilik, toplum yanlısı davranış, saldırganlık, empati ve önyargı gibi başlıklar kapsamında sıklıkla araştırılmaktadır (Haidt ve Kesebir, 2010). Ancak yıllar içinde psikoloji, antropoloji ve nörobilim gibi farklı bilim alanlarında yaşanan gelişmeler ve değişimler, ahlak kavramının tam olarak neyi ifade ettiğini ortaya koymak için daha geniş bir perspektife ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Öncelikle Haidt (2001), Sosyal Sezgisel Ahlak Modeli'nde ahlaki yargıların temelinde muhakemenin değil sezgilerin olduğunu iddia etmektedir. Daha sonra Ahlaki Temeller Kuramı (ATK) (Haidt ve Joseph, 2004; Haidt, 2007) ile bakım ve adalet kavramlarından başka ahlaki temeller olduğu ileri sürülmektedir. Bu iki temele ek olarak grubun varlığına ve grubun bütünlüğüne hizmet eden sadakat, otorite ve kutsallık temelleri ile birlikte ATK'nın ortaya çıktığı görülmektedir. Kuramda önerilen beş ahlaki temel zaman zaman ikiye bölünerek bireyselleştirici ilkeler (bakım ve adalet) ve bağlanım ilkeleri (sadakat, otorite, kutsallık) şeklinde de ele alınmaktadır (Graham ve ark., 2013). Ayrıca kuram hiçbir temeli diğerine göre önemli bulmamakta ve başka temellerin de olabileceğini söylenmektedir. Özetle son

dönem ahlak kuramlarının sezgisel ve sosyal süreçlere odaklandığı görülmektedir. Bu da ahlak alanında yeni yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamakta ve güncel yaklaşımlarla birlikte ahlak çalışmaları yeni bir ivme kazanmaktadır.

Ahlak psikolojisinde, son yıllarda birçok araştırmacı tarafından merak edilen ve ilgi odağı haline gelen sıradan bir bireyin ahlaki olmayan eylemler içinde olmasına neden olan (belki de “iyi bir insanın kötülük yapmasına” yol açan) sosyo-bilişsel ve psikolojik süreçler belirlenmeye çalışılmaktadır. Çünkü insanların ahlaki yargıda ya da davranışta bulunurken ahlaki ilkeleri bazı durumlarda ya da bazı insanlar için ihlal ettikleri görülmektedir. Kendilerinin iyi ve doğru olduğuna inanan sıradan insanların, nasıl olup da kötü ve yanlış eylemlerde bulunabildiği sorusu birçok araştırmacının dikkatini çekmektedir (Bandura, 1990; Milgram, 1974; Zimbardo, 2004). Literatür incelendiğinde yukarıda bahsedilen durumun, bireyin ahlaki bir ilkeyi ihlal etmesine rağmen davranışını ahlaki bir ihlal olarak değerlendirmemesi, bir diğer anlatımla bu türden ahlaki olmayan davranışı bilişsel olarak yeniden düzenleyerek, meşrulaştırma çabası içine girmeyi ifade eden ahlaki kayıtsızlık gibi kavramlarla tanımlanmaya ve açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada ahlaki kayıtsızlık kavramının kullanımı tercih edilmektedir. Yukarıda bahsedilenler doğrultusunda mevcut çalışmada Bandura tarafından ortaya atılan, ahlak psikolojisi literatüründe de giderek popüler hale gelmeye başlayan ve mevcut tez çalışmasının da ikinci kuramsal zeminini oluşturan ahlaki kayıtsızlığın ortaya çıkmasına neden olan faktörler belirlenmeye çalışılmaktadır. Bir diğer deyişle bireylerin ahlaki ilkelerinin ihlalinde ahlaki bakış açılarının nasıl körleşebildiği sorusuna yanıt aranmaktadır.

Bandura (1996), ahlaki kayıtsızlığın oluşmasında hem bireysel hem de içinde bulunulan kültür ve sosyal bağlam içinde incelenmesi gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bandura, ahlaki kayıtsızlığı, kişisel ve çevresel unsurların etkileşiminin bir ürünü olduğunu ve birtakım bilişsel düzenlemelerin ahlaki olmayan davranışın gerçekleşmesini kolaylaştırdığını öne sürmektedir. Bu doğrultuda, mevcut tez çalışmasının amacı ahlaki kayıtsızlık sürecinin karmaşık bir hal almasında etkili olduğu düşünülen değişkenlerin belirlenmesidir. Literatür incelendiğinde, ahlaki kayıtsızlık sürecini açıklamak amacıyla yapılmış çalışmalar, gruplararası süreçlerle

ilişkili değişkenlerin bu süreçte önemli rolü olduğunu göstermektedir (Alnuaimi, Robert ve Maruping,2010; Huang ve Yan, 2014, 2017; Leidner 2010; Opotow,1990; Staub, 1990) Aynı zamanda kişisel yatkınlıkların da ahlaki kayıtsızlık düzeyini etkileyen faktörler olduğu görülmektedir (Moore, 2008).

Bu amaçla birinci bölümde mevcut çalışmanın kuramsal temeli açıklanmış, ikinci bölümde ise veri toplama sürecine ilişkin yapılan işlemler anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ilk olarak çalışma boyunca kullanılan ahlaki ihlal senaryolarının, Ahlaki Temeller Kuramı'nın önerdiği ahlaki temelleri ne ölçüde yansıttığına dair araştırmacılar tarafından oluşturulan ölçek bilgileri aktarılmıştır. Ardından da katılımcılardan mevcut veri toplama araçlarından elde edilen bilgilere yer verilmiştir. Burada farklı ahlaki temellerin ihlal edildiği senaryoları okuyarak bireyin ahlaki kayıtsızlık düzeyinin, ahlaki ihlali gerçekleştiren kişinin iç gruptan ya da dış gruptan olmasına göre farklılık gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra bireyin ahlaki kayıtsızlık düzeyinin bireysel bir eğilim/özelliğ olarak ele alınan bilişsel kapalılık ihtiyacı ile ilişkisi gösterilmiştir. Son bölümde ise, literatürün mevcut durumu ve mevcut çalışmanın sonuçları tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Ahlak Psikolojisi

Ahlak nedir ya da ahlaki olana nasıl ulaşılır sorularının cevabını insanoğlu varolduğu ilk andan itibaren aramaktadır. Benzer şekilde bazı eylemleri doğru, bazı eylemleri ise yanlış olarak görmektedir. Çocukluktan itibaren bireye aşılana doğru ya da yanlış gibi ahlaki nosyonlar, bireyin birtakım genel geçer davranış normlarına uyum göstermesini sağlamaktadır. Zira her şeyin göreceli olduğu postmodern çağda, neyin doğru neyin yanlış olduğu üzerine birçok sorunun yanıtı kesin değildir. Bu nedenle ahlaki yapıya ve ahlaki yarguların doğrulanıp yanlışlanabileceğine ilişkin, radikal sorular da dahil olmak üzere, ahlaki meseleler ilgi çekmekte ve gündeme yerleşmektedir. Bu noktada ahlak kavramı ya da ahlaki olana nasıl ulaşılacağı konusu, din, felsefe gibi disiplinlerin yanı sıra psikoloji disiplini de keşfedilmeyi bekleyen güncel konulardan birini oluşturmaktadır.

Ahlak felsefesinde en çok bilinen ahlak kuramı Kant tarafından 18. yüzyılın sonunda geliştirilen kuramdır. Kant (1959), ahlak kuramında belirli evrensel kurallar olduğunu ve insanların bu kurallardan oluşan ödevlere uymaları gerektiğini söylemektedir. Kant'ın ortaya atmış olduğu bir diğer iddia ise, bireyin ancak rasyonel olarak davrandığında ahlaklı olabileceği, akıl yürütme sonucunda alınan kararların ahlaki olarak değerlendirilebileceği, bunun dışındaki kararların ise ahlaki olarak ele alınamayacağıdır. Bu şekilde mükemmel ahlaki fail, mükemmel derecede rasyonel bir varlık olarak tanımlanmaktadır. Özetle Kant'ın ahlak anlayışında, bireyin doğru olana ulaşma çabasında akıl ve rasyonalitenin ön planda olduğu görülmekte, aklın ve mantığın söylediğinden başka, duyguların, isteklerin vb. diğer faktörlerin ahlaki yargıya ulaşma konusunda yanıltıcı olabileceği düşünülmektedir. Buna karşılık yine 18. yüzyılda yaşayan Hume (1739, akt. Killen ve Smetana, 2015) ise ahlakın kaynağının insan doğasına içkin bir şey olduğunu, insan doğasının da irade ve duygulardan oluşan kompleks bir yapıya sahip olduğunu söyleyerek, ahlaki olanın belirlenebilmesi için bireyin iç dünyasına bakılması gerektiğini ortaya atmıştır. Hume, ahlakın sadece akıl tarafından değil; sempati-duygudaşlık tarafından

düzenlenmiş olmasının önemine vurgu yapmaktadır (Killen ve Smetana, 2015). Dolayısıyla Kant ahlakı rasyonel bir süreç olarak ele almakta, akli öncelemektedir; Hume ise ahlakı duygusal bir süreç olarak değerlendirmekte ve duyguların önemine işaret etmektedir.

Zira ahlak kavramının psikoloji biliminde araştırılmasıyla birlikte ahlaki yargıda bulunmanın bilişsel ve duygusal bileşenleri ampirik olarak belirlenmeye başlanmış olup, felsefe alanındaki rasyonel insan anlayışı, psikoloji biliminde bilişsel gelişimsel model olarak ortaya çıkmıştır (Tepe, 2018). Dolayısıyla psikoloji bilimi on yıllar boyunca ahlaki karar vermeyi akıl yürütmenin bir parçası olarak ele almıştır (Denton ve Krebs, 2017).

Psikoloji alanında ahlak ve ahlaki gelişim ile ilgili yapılan ilk çalışmalar incelendiğinde, Piaget (1967) ve Kohlberg (1975) ahlaki muhakemenin aklın egemenliğinde, evrensel bilişsel gelişim süreçlerine bağlı olarak geliştiğini söylemektedirler. Klasik ahlak kuramları olarak adlandırılan Piaget (1967) ve Kohlberg'in (1975) yaklaşımlarındaki en temel iddia, ahlaki gelişim basamaklarının evrensel olması ve değişmez bir sıra ile birbirini takip etmesidir.

Piaget, 1932'de kaleme aldığı *Çocuğun Ahlakı Yargısı* (*The Moral Judgement of the Child*) adlı eseriyle, ahlaki yargının gelişimini sistemli bir şekilde açıklamaya çalışan ilk kuramcılardan olmuştur. Piaget (1967), bilişsel gelişim kuramında olduğu gibi ahlak gelişiminin de belirli bilişsel gelişim evreleri içinde ve çocuğun sosyal çevresiyle olan etkileşimi ile beraber geliştiğini ileri sürmektedir. Bir diğer ifade ile Piaget, bilişsel gelişimsel kuramını ahlaki muhakeme sistemine uyarlayarak çocuğun bilişsel gelişimini tamamladıkça, karmaşık olaylar hakkında düşünebileceğini ve bunun sonucunda da ahlaki bir yargıya varabileceğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda çocukların ahlaki yargıları, bilişsel becerilerindeki artış ve akranları ile olan sosyal etkileşimlerine bağlı olarak gelişmektedir. Bir diğer ifade ile çocukların ahlak anlayışının temeli sonuç odaklı olmaktan niyet odaklı olmaya doğru değişim göstermektedir (Çam, Çavdar, Seydooğulları ve Çok, 2012).

Kohlberg (1975) ise Piaget'nin bilişsel ahlak gelişimi ile ilgili açıklamalarını genişleterek sistemli bir ahlaki gelişim modelini oluşturmuştur. Kohlberg kuramında, ahlaki gelişimi gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası olmak üzere üç

düzeyde; her bir düzeyi de kendi içinde iki basamaktan oluşacak şekilde toplam altı basamakta incelemektedir. Her bir ahlaki düzey ve basamak bireylerin, ahlaki ikilemlerle karşılaştıklarında tercih ettikleri davranış ve bu davranışı açıklarken kullandıkları gerekçelendirmeleri içermektedir. Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramındaki düzey ve basamak yapıları aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Birinci düzey, gelenek öncesi ahlak düzeyi olarak adlandırılmaktadır. Birinci düzeyin ilk basamağında çocuk, neyin doğru-yanlış ya da iyi-kötü olduğuna, muhatabının otoritesine veya bu davranış sonucunda karşılaşılabileceği ödül-ceza ilişkisine göre karar vermektedir. Bu aşamada birey, benmerkezci bir yaklaşıma sahiptir. İkinci basamakta ise, otorite tarafından belirlenen kuralların tek doğru olmadığı fark edilmekte; başkalarının niyetleri de anlaşılmaya başlanmaktadır (Kohlberg, 1975).

İkinci düzey, geleneksel ahlak düzeyi olarak adlandırılmaktadır. Bu düzeyde ahlaki davranış repertuarını, başkaları tarafından onaylanan, beğenilen ve takdir edilen davranışlar oluşturmaktadır. Birey, bu dönemde benmerkezci düşünce yerine başkalarının ihtiyaç ve beklentilerini de dikkate almaya başladığı görülmektedir. Üçüncü basamakta ahlaki olan davranış; başkalarını memnun edilen, onlara yardımcı olan ya da onlar tarafından takdir gören davranışlardır. Dördüncü basamakta ise birey, yasalara, kurallara ve sosyal düzene uygun hareket etmeyi önemsemektedir. Bu basamakta ahlaki davranış, paylaşılan normları, hakları ve sorumlulukları benimseme ve yerine getirme olarak tanımlanmaktadır. Birey, toplumsal düzenin sürdürülmesi için kanunlara itaat etmenin ve otoriteye saygı göstermenin önemine odaklanmaktadır (Kohlberg, 1975).

Üçüncü düzey, gelenek sonrası düzey olarak adlandırılmaktadır. Bu düzeyde bireyin ahlaki muhakemesinin temelinde evrensel değerlerin (yaşamın kutsallığı, yaşamın değeri, insana saygı, dürüstlük, eşitlik, adalet, özgürlük) yer aldığı görülmektedir. Beşinci basamakta kanunların ve kuralların göreceli olduğunu fark eden birey, adil olmadığını düşündüğü yasaları kabul etmek ve otoriteye boyun eğmek yerine bu kural ve normların değişebileceğini düşünmektedir. Altıncı basamakta ise ahlaki davranış, yasalar ya da toplumsal kurallarla değil; kişinin kendi vicdanıyla ve kendi geliştirdiği ahlaki ilkelerle belirlenmektedir. Bu basamakta

insana, sadece insan olduğu için değer verme anlayışı görölmektedir (Kohlberg, 1975).

Kohlberg'in araştırmaları, ahlaki gelişim alanındaki en önemli ve en kapsamlı çalışma olduğundan, daha sonra yapılan pek çok çalışmaya da temel oluşturması bakımından oldukça önemlidir. Öte yandan zaman zaman modelin öngördüğü prensipleri desteklemeyen bulguların da elde edilmesi, modele yöneltilen kuram ve pratik eleştirileri de beraberinde getirmektedir. Bu yüzden Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı birçok araştırmacı tarafından tekrar ele alınmıştır ve bu modelden türeyen yeni yaklaşımlar geliştirildiği görölmektedir (Gibbs, Basinger ve Fuller, 1992; Rest, Cooper, Coder, Masans ve Anderson, 1974).

Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramındaki temel iddiası, modelde öngörülen basamakların evrensel olması ve değişmez bir sıra ile birbirlerini takip etmesidir (Kohlberg, 1975). Buna göre birey, ahlaki gelişimi bakımından izleyeceği basamakları atlayamamakta ya da karışık bir düzen dahilinde birinden diğerine geçememektedir. Ancak Kohlberg'in basamak yapısındaki sıra ve evrensellik iddiası birçok araştırmacı tarafından farklı açılardan eleştirilmektedir (Schweder, Mahapatra ve Miller, 1987; Simpson, 1974). Örneğin Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramının evrensellik iddiasının, daha sonra farklı kültürlerde yapılan çalışmalar tarafından desteklenmediği görölmektedir (Narvaez, 2001). Yine Kohlberg'in ahlaki gelişim basamaklarının ilerleme hızı, kent-köy yaşamı ya da batı-doğu kültürlerinin anlayışlarına göre de farklılıklar gösterdiğini ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Turiel, Edwards ve Kohlberg, 1978; Nisan ve Kohlberg, 1982).

Kohlberg'in (1975) ahlaki yaklaşımı daha sonra öğrencisi Turiel (1983) tarafından biraz daha farklı bir alana taşınmıştır. Turiel (1983), Kohlberg'in ahlaki gelişim basamakları arasındaki geçişin nasıl olduğu ve basamaklar arasındaki geçişin neden diğerinin bir öncekinden daha iyi ve daha ileri olduğu meselesini tartışmaktadır. Zira Kohlberg (1975) kuramında ancak beşinci basamakta olan bireylerin kanunların ve kuralların göreceli olduğunu, kuralları kabul etmek ve otoriteye boyun eğmek yerine bu kural ve normların değişebileceğinin farkında olduğunu belirtmesine rağmen birçok çalışmada erken yaş dönemlerinde bireylerin bu ayrımı yapabildiğine dair birtakım bulgular olduğu görölmektedir (Atalay, 2019;

Helwig, Tisak ve Turiel, 1990). Bu doğrultuda yapılan çalışmaların sonucuna göre bazı kültürlerde yetişen çocukların üç yaşından itibaren ahlak alanındaki bir ihlali, gelenek alanındaki bir ihlalden daha yanlış buldukları görülmektedir (Çam ve ark., 2012; Nucci ve Turiel, 1993; Smetana, 2006). Bu da çocukların gelenek ve ahlak alanları arasındaki ayrımı çok erken yaşlarda fark edebildiklerini göstermektedir.

Turiel (1983) çalışmasında çocukların sosyal bağlama göre değişebilen kuralları, toplum kuralları olarak algıladıklarını ancak eğer bir davranış başkasına zarar vermeyi içeriyorsa o zaman bunu ahlaki kural olarak algıladıklarını söylemektedir. Buna ek olarak Turiel çocukların ahlaki kural olarak değerlendirdikleri durumları hiçbir şekilde ortam ve koşullara göre değişebilir olamayacağını düşündüklerini belirtmektedir. Tüm bu bulgulardan yol açarak Turiel'in Sosyal Alan Kuramı'nı geliştirdiği görülmektedir. Turiel'in ortaya atmış olduğu Sosyal Alan Kuramı'nın ahlaki karar verme sürecine daha farklı bir bakış açısı kazandırdığı görülmektedir. Toplumsal bilgi kaynaklarını alanlara ayırması (Çam ve ark., 2012; Smetana, 2006) ve evrensel bir ahlaki yargının temelini haklar, zarar ve iyi oluş açısından ele alması, Turiel'in ahlaki yargının nasıl oluştuğunu ele alan diğer bilişsel gelişimsel kuramlardan ayıran en önemli özelliğidir (Haidt, 2007; 2012). Turiel, Kohlberg'in kuramından farklı olarak hiyerarşik bir düzen ve adalet temelli bir ahlaki muhakeme mekanizması kurmamakta, aksine ahlaki meselenin bağlamına dikkat çekmektedir. Bir başka ifadeyle, ahlaki meselelerin değerlendirilmesinde bağlam ve kültür etkisini ortaya koymakta, ahlakın karşılıklı birey-çevre etkileşimleri sayesinde oluştuğunu söylemektedir (Smetana, 2006; Turiel, 2008). Burada bağlam ile anlatılmak istenen gelenek ve ahlaki ayrımın yapılabilmesidir. Buna ilaveten bir ihlal birine zarar veriyorsa bunu ahlaki bir ihlal, fakat bunun dışında otorite odaklı, kültür odaklı veya bağlama göre değişebilen ihlaller ise sosyal kurallar olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada Sosyal Alan Kuramı hem bağlamı dikkate alıp hem de kültürel varyasyonları görebilen bir kuram olması bakımından Piaget ve Kohlberg'in yaklaşımlarından farklılaşmaktadır. Öte yandan Sosyal Alan Kuramı ahlaki yargı sürecini hala hem temel hem de evrensel bir mekanizma olarak ele aldığı için batı temelli bir ahlak anlayışını ön plana çıkarmaktadır.

Ancak Shweder ve Haidt (1993), Kohlberg (1975) ve Turiel'in (1983) yaklaşımlarının sadece Batılı ve bireyselci kültürü yansıttığını ileri sürerek eleştirmektedirler. Ayrıca Shweder ve arkadaşları (1987) Kohlberg'in ahlakın özünü biliş olarak ele aldığını ve bu yaklaşımın, ahlaki muhakemelerde duyguların etkisini ve önemini göz ardı ettiğini ifade etmektedirler. Zira birey, gerçek durumlar karşısında daha karmaşık bir şekilde karar almaktadır. Nitekim 1980'lerden sonra başlayan kültürlerarası çalışmalar ile ahlaki değerlendirmelerin temelinde duygusal süreçlerin de önemli bir rol oynadığı ve duyguların ahlaki yargıyı oluşturmasında önemli yordayıcılarından biri olduğu gösterilmektedir (Haidt, Koller ve Dias, 1993; Rozin, Lowery, Imada ve Haidt, 1999; Shweder ve ark., 1987). Bu gelişmeler ışığında klasik ahlak kuramlarının bilişsel gelişimsel bakış açısı yerini ahlaki karar verme sürecinde duyguların araştırılmasına bırakmaktadır. Buna ek olarak birtakım araştırmacılar da Piaget ve Kohlberg'in çalışmalarında ahlak kavramının sadece adalet temeli ve Turiel'in zarar temeli üzerine odaklanmasının önemli bir eksiklik olduğunu söylemektedirler (Gilligan, 1982; Haidt ve Joseph, 2004). Klasik ahlak kuramlarına getirilen eleştirilerle birlikte, 1980'lerden sonra giderek popülerlik kazanan kültürel psikoloji, bireysellik vurgusu, bilinçli ve mantıksal akıl yürütme süreçlerinin gelişimi üzerinden yapılan ahlak yaklaşımlarına karşı çıkararak, ahlaki çoğulluğu ve kültürel farklılıkların ön planda olması gerektiğini vurgulamaktadır (Haste ve Abrahams, 2008).

1.2. Kültürel Psikoloji

Kültürel psikoloji, Batı'nın adalet ve zarar temelli ahlak anlayışının yetersiz olduğunu, ahlaki çoğulluğu ve kültürel farklılıkların ön plana çıkması gerektiğini savunmaktadır. Bir başka ifade ile birey odaklı Batı ahlakının temel ve değişmeyen bir ahlak kurgusu olmasını eleştirmektedir. Ahlak gerçek hayatta Batı'nın kuralları ile ele alındığında klasik ahlak kuramcılarının işaret ettiği gibi soyut bir şey değildir. Dolayısıyla Kohlberg'in ortaya attığı topluluktan soyutlanmış birey odaklı anlayış yerine, bireyleri topluluk içinde ele alan ahlak anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yaklaşımın öncülüğünü Shweder ve arkadaşlarının (1997) Hindistan'da yaptıkları bir çalışma oluşturmaktadır. Hindistan'da dul bir kadının balık yemesi orada yaşayan kişiler için evrensel bir yanlışı olarak ifade edilmektedir. Bu düşünce, Hindistan

kültürü içinde yetişmemiş biri için anlamlı görünmeyebilir. Ancak Hintlilerin dul bir kadının balık yemesini yanlış olarak nitelendirilmesinin arka planında reinkarnasyon inanışlarının olduğu görülmektedir. Çünkü Hindular için, balık cinsel yönden uyarıcı bir yiyecek olarak kabul edilmekte ve eğer bunu dul bir kadın yerse başkalarıyla cinsel birliktelik yaşama olasılığının artması ve sonuç olarak bu davranışın ölen kocasının ruhuna zarar verebileceği inancı yatmaktadır (Haidt, 2012). Shweder ve arkadaşları (1997) yapmış oldukları bu çalışmada Turiel'in ahlak-toplumsal kural ayrımını bulamadıklarını rapor etmişlerdir. Kişisel hak ve sınırlar Batı toplumlarında önemli olmasından dolayı, zarar ahlaki karar verme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak Shweder ve arkadaşları (1997) yaptıkları antropolojik çalışmalarının sonucunda ahlakın bir söylem olduğunu, bunun da kültürel olarak değişebileceğini vurgulamaktadırlar. Bu çalışmaların sonucundan hareketle, Shweder ve arkadaşları (1997) Büyük Üçlü Kuramı'nı ortaya atmışlardır. Büyük Üçlü Kuramı otonomi, topluluk ve kutsallık olmak üzere üç farklı etik kod olduğunu söylemektedir. Otonomi etiği, benliği bireysel değerler üzerinden kavramsallaştırmaktadır. Bireysel seçimlerin ve özgürlüğün ön planda olduğu, zarar, hak ve adalet gibi ahlaki değerleri içermektedir. Topluluk etiğinde, benlik karşılıklı bağımlı, kolektif bir yapı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu etik anlayışında kişinin kimliği, kendinden daha büyük olan sosyal yapının bir parçası olarak gerçekleşmektedir. Bu yapının sürebilmesi için görev, hiyerarşi, saygı, otoriteye itaat ve kişinin sosyal rollerine uygun davranması gibi ahlaki değerler önemlidir. Son olarak kutsallık etiği benliği tinsel, manevi bir bütün olarak ele almaktadır. Temizlik, saflık, doğanın düzeni ve kutsallık gibi ahlaki değerlere sahip çıkılmaktadır. Kutsallık etiğinde kutsal düzen sadece din olgusu ile ilgili olarak değil; doğal düzen ile de ilişkilidir. Bir diğer ifade ile tanrı inancı elzem olmayıp, doğaya, dünyaya bağlı olmak gibi manevi ve mistik bir anlayışı işaret etmektedir. Bu üç etik kodun bireylerin ahlaki yargılarında etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca bu üç etik kodu, uçahlaki söylem olarak da ele alınabilir çünkü kurama göre ahlaki muhakeme, bireyin içinde bulunduğu kültürel özellikler çerçevesinde oluşmaktadır.

Shweder ve arkadaşlarının ortaya koymuş olduğu Büyük Üçlü Kuramı aynı zamanda Batı'nın ortaya koymuş olduğu psikoloji bilimine de bir eleştiri

getirmektedir. Çünkü Batı kültürü otonom etiğe daha çok önem vermekte ve başkasına zarar verme temeli üzerinden ahlaki söylem geliştirmektedir. Ancak Shweder ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen antropolojik çalışmaların sonucuna göre bir toplumda önemli olan bir etik söylem diğer bir kültürde değişkenlik ya da farklılık gösterebilmektedir. Dolayısıyla Batı'nın iddia ettiği gibi ideal ve evrensel bir ahlak anlayışından söz edilememektedir (Shweder ve Haidt, 1993; Shweder, 2000; Shweder ve ark., 1997).

Fakat Turiel (1983), Shweder ve arkadaşları (1997) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Hintli katılımcıların söylemlerinde, Batılıların anlayamayacağı bir şekilde zarar algısı olduğunu belirtmektedir. Bir başka ifade ile Turiel'in kuramında ileri sürmüş olduğu, bir durumun ahlaki ihlal olabilmesi için zarar temelinin olması gerektiği iddiası yanlışlanmamıştır (Haidt, 2012). Bunun üzerine, Haidt ve arkadaşları (1993), Turiel'in eleştirisini dikkate alarak hiçbir şekilde zarar teması içermeyen fakat duygusal olarak uyarıcı, toplum içinde tabu olabilecek yeni senaryolar geliştirmişlerdir. Daha sonra farklı sosyo ekonomik düzeylerden gelen Brezilya'lı ve Amerika'lı yetişkin ve ergen katılımcıların ahlaki yargılarının incelenmesi amacıyla Haidt ve arkadaşları tarafından geliştirilen, zarar teması içermeyen, tabu ihlali senaryoları kullanılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda yüksek sosyo ekonomik düzeye sahip katılımcıların Turiel'in iddiasında belirttiği gibi sosyal kural ve ahlaki ihlal olarak ayırım yapabildikleri görülmekte, eğer bir davranış zarar içermiyorsa bunu sosyal kural olarak düşünmektedirler. Buna karşılık düşük sosyo ekonomik düzeye sahip bireylerin veya doğu ülkelerine doğru gidildikçe ahlaki kararların üzerinde kültürel farklılıkların arttığı görülmektedir (Haidt ve ark., 1993). Haidt ve arkadaşları tarafından ahlaki kararların kültürel çeşitlilikten etkilendiği bulgusuna ek olarak zararsız tabu ihlalleri senaryolarının, somut bir zarar içermeyen durumların, bireyin bilinçli olarak farkında olmadığı birtakım duyguları tetiklediğini göstermektedir. Zarar içermeyen bir senaryo örneği vermek gerekirse, "Bir ailenin köpeği evlerinin önünde araba çarpması sonucu ölür. Aile, köpek etinin çok lezzetli olduğunu duymuştur, bu nedenle köpeklerini kesip parçalara ayırır ve pişirip akşam yemeği olarak yerler." Zararsız tabu ihlalleri senaryolarında katılımcıların rasyonel olarak açıklamakta zorlandığı ancak öne sürdüğü ahlaki

yargısında ısrarlı ve inatçı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla katılımcıların ihlali duyar duymaz ilk önce duygulara dayanarak, çok hızlı ve otomatik bir biçimde ahlaki yargıda bulunmakta, ikinci aşamada ise ihlalle ilgili mantıksal çıkarımlar yapmaktadır. Bir diğer ifade ile ikinci aşama daha yavaş bir biçimde gelişmekte ve ilk aşamada ortaya çıkan duygulara uygun nedensel açıklamalar yapılmaktadır (Haidt, 2001; 2007). Bu bulgu, Haidt'ın (2001) daha sonra geliştirdiği Sosyal Sezgisel Ahlak Modeli'ne zemin hazırlaması bakımından oldukça önemlidir.

1.3. Ahlaki Temeller Kuramı

Ahlaki Temeller Kuramı, Kohlberg'in (1969) bilişsel gelişimsel açıklamasından ve Gilligan'ın ahlakın tek bir temele dayanamayacağına ilişkin argümanından (Gilligan; 1982), Nucci ve Turiel'in (1978) ahlaki gelişimin olduğu sosyal bağlam ve en önemlisi de Schweder ve arkadaşlarının ahlakın kültürel değişkenliği ve çeşitliliği konusundaki bakış açılarından (Schweder, 2000; Schweder ve ark., 1987; Schweder ve ark., 1997) etkilenecek bireyler ve kültürler arasında ahlaki muhakemenin temellerini ve değişkenliğini anlamak amacıyla Haidt ve Joseph (2004) tarafından geliştirilmiştir. Ahlak alanında ortaya konan bu perspektiflere ilaveten, evrimsel psikolojinin de bir yandan gelişiyor olması ile birlikte, evrimsel bakış açısının da eklenmesiyle çalışmalarını dayandıracakları bir zemin hazırlamışlardır. Özetle Haidt ve arkadaşları (Haidt ve Graham, 2007; Haidt ve Joseph, 2004), önceki araştırmacıların, özellikle de Schweder ve arkadaşlarının görüşlerini evrimsel ve antropolojik bağlamlarda tartışarak Ahlaki Temeller Kuramı'nı oluşturdukları görülmektedir. Ayrıca ahlaki alanı karakterize eden yapılarla ilişkin görüşlerin zaman içerisinde tek boyutludan çok boyutlu bir değişim gösterdiği görülmektedir. Bu doğrultuda kuram, kendinden önceki tekçi ahlak tanımlamalarının tersine, evrimsel düşünme şeklinin önerdiği gibi çoğulcu bir yapıya sahip olarak karakterize edilmektedir (Graham ve ark. 2013). Dolayısıyla ATK, ahlak alanını hakimiyeti altına almış tekçilikten farklılaşarak çoğulcu temelleri önermesi bakımından, ortaya çıktığı ilk andan itibaren ahlak psikolojisi alanında oldukça popüler olmuş ve neredeyse baskın bir paradigma haline geldiği görülmektedir.

ATK, ahlakın evrimsel, gelişimsel ve kültürel olmak üzere üç argüman tarafından şekillendiğini varsaymaktadır. Kuramın evrimsel iddiası, doğal seleksiyonun bir sonucu olarak, insanların beş ahlaki temele göre diğerlerinin davranışlarının nasıl değerlendirileceği veya onlara nasıl tepki verileceğinin belirlenmesini amaçlamaktadır. Bu modele göre ahlaki inançlar ve güdüler, evrimin insan zihninde şekillendirdiği belirli sezgilerden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda Haidt ve Joseph (2004) antropolojik, psikolojik ve evrimsel çalışmaların ışığında doğuştan ve evrensel olduğunu iddia ettikleri, aynı zamanda birçok kültürün ahlak yapısını şekillendirdiğini düşündükleri 5 farklı ahlaki temeli oluşturmuşlardır. Bu temeller birbirlerinin zıddı olacak şekilde, bakım / zarar, adalet / hilekarlık, sadakat / ihanet, otorite / yıkım ve kutsallık / bozulma olarak isimlendirilmişlerdir (Haidt, 2012). Ayrıca ATK, üçüncü şahısların nezdinde normlara dayalı yargıda ortak bir anlaşma, otomatik duygusal tepkilere yol açma, kültürel bağlama göre değişiklik gösterme, doğuştanlık için bazı kanıtlara ve evrimsel adaptasyon kapasitesine sahip olması koşuluyla başka ahlaki temellerin olabileceğini gösteren çalışmalar da vardır (Graham ve ark. 2013). Örneğin Haidt (2012), özgürlük / baskı temelini yeni bir temel olarak önermiş fakat ancak henüz kurama dahil edilmemiştir ve bu konuda daha çok sayıda çalışmaya gerek olduğunu söylemiştir (Haidt, 2012; Iyer, Koleva, Graham, Ditto ve Haidt, 2012).

Kuram her bir temelin farklı sosyal ikilemleri çözmek amacıyla gelişmiş olan evrimsel adaptasyonlar olduğunu öne sürmektedir. Kurama göre ahlak da, toplumsal yaşam dahilinde dışarıdan kişinin içine içselleştirilmesinden ziyade etkileşimsel paradigmanın iddia ettiği gibi belirli bir gelişimsel ve etkileşimsel program dahilinde ortaya çıkmaktadır. Bir başka anlatım ile ahlak ilk taslak olarak bize doğuştan verilmiştir ve diğer bireyler ile etkileşime geçtikçe şekillenmektedir. Ancak ahlaki temeller doğuştan gelen mekanizmalar olarak görülse de değişime kapalı değildir. Daha ziyade kişinin hayatı boyunca deneyimle revize edilebilen mekanizmalar olarak görülmektedir. Bu doğrultuda bireyler bilişsel gelişimsel süreçle birlikte, kültürel açıdan uygun bir şekilde nasıl davranacaklarını öğrenirler ve kültürel ahlak kalıplarına karşı doğru sezgisel tepkileri göstermektedirler. Bir diğer anlatımla, ATK'nın gelişimsel argümanına göre, bireyler içinde yetiştikleri belirli kültürel

bağlama uygun olarak bazı erdemleri edinmektedirler. Dolayısıyla ATK'ya göre insan zihni farklı sosyal adaptif problemleri öğrenmeye hazırdır ve bu sezgilerin de birtakım değerlerin oluşturulmasına olanak sağladığı düşünülmektedir (Graham ve ark., 2013).

Ahlaki Temeller Kuramı doğuştan gelen donanımın varlığını kabul eden, kültürel-gelişimci, sezgici ve çoklu bir ahlak anlayışı öne sürmektedir. Kuram 3 ayrı prensibe dayanmaktadır. İlk olarak, örtük ahlaki yargılar rasyonel karar verme sürecinden önce gelmektedir. İkinci olarak, ahlak çok boyutlu bir yapıdır. Üçüncüsü de ahlaki boyutlara verilen göreceli önem toplumsal düzeyde, bireyler arasında ve gruplar arasında farklılık göstermektedir (Graham ve ark., 2013).

İlk olarak, Haidt'in (2001) Sosyal Sezgici Yaklaşımına dayanan Ahlaki Temeller Kuramı, ahlaki kararların bilinçli akıl yürütme yerine sezgiler ve duygular temelinde otomatik ve hızlı bir şekilde verildiğini varsaymaktadır. Daha önce Haidt (2001) tarafından geliştirilen Sosyal Sezgisel Model ile uyumlu olarak, bireylerin uyarımlarla karşılaştıklarında içgüdüsel sezgilerle yanıt verdiklerini iddia etmekte (Haidt ve Joseph, 2004) daha sonra kasıtlı ve çaba gerektiren rasyonel muhakeme süreci ile yargılarına nedensel açıklamalar getirdiklerini belirtmektedirler. Bu görüş, ahlaki temellerin ahlaki duyguları harekete geçirdiğini, ahlaki duyguların da ahlaki yargı ve davranışları yordadığını öne sürmektedir. Ahlaki yargılarla ilişkilendirilen bilişsel süreçlerin zihnimizde ikili işlem modeline göre oluştuğu düşünülmektedir. İkili İşlem Modeli'ne göre zihnimiz birbiriyle etkileşime giren Tip 1 ve Tip 2 olmak üzere iki temel sistem tarafından idare edilmektedir (Evans ve Stanovich, 2013). Buna göre Tip 1 otomatik, sezgisel ve düşük eforlu süreçlere karşılık gelirken, Tip 2 kontrollü, analitik ve yüksek eforlu süreçlere karşılık gelmektedir.

Haidt'in (2001) Sosyal Sezgici Yaklaşımı, ahlaki muhakemenin yargı sonrası yapılan bir süreç olduğunu söylemektedir. Çünkü ahlaki bir yargı verildikten sonra muhakeme sürecinin başladığını iddia etmektedir. Bir diğer ifade ile otomatik değerlendirmeler olarak ele alınan, sezgisel olarak ulaşılan yargılardır. Dolayısıyla Haidt (2001) tüm karar verme süreci üzerinde duyguların önemini vurgulamakta, ahlaki yargıların tıpkı estetik değerlendirmeler gibi bir anda ortaya çıkan, hızlı ve çabasız olduğunu söylemektedir. Örneğin evinde tuvaletini temizlemek için herhangi

bir peçete bulamayan birinin yaşadığı ülkenin bayrağını parçalara ayırarak, evinin tuvaletini temizlemesi veya bir ailenin köpeğinin evinin önünde araba çarpması sonucunda ölmesi ve akşam yemeği olarak yenmesi hikayelerine ilk duyduğumuz anda yanlış olduğu söylenmektedir. Haidt ve arkadaşlarına göre bu davranışların neden olduğuna dair ortaya atılan bütün argümanların aslında otomatik olarak ortaya çıkan tepkileri meşrulaştırma çabası olduğunu söylemektedir. Bu durum ahlaki şaşakalma fenomeni olarak kavramsallaştırılmaktadır, yani verilen bir ahlaki yargıyı destekleyen herhangi bir gerekçe olmaksızın, şaşırarak ama yargısını ısrarcı bir şekilde sahiplenmedir.

Literatür incelendiğinde, Rozin ve arkadaşları (1999) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada birtakım duyguların, Shweder ve arkadaşlarının (1997) tanımladığı üç farklı etik alandaki ihlallere tepki olarak ortaya çıktığı bulgulanmıştır. Rozin ve arkadaşları (1999) tarafından yapılan araştırmanın sonucuna göre; otonomi etiğinin (bireysel özgürlükler, haklar) ihlaline tepki olarak kızgınlık, topluluk etiğinin (saygı, ödev, hiyerarşik ilişkiler) ihlaline tepki olarak küçümseme ve kutsallık etiğinin (saflık, güzellik) ihlaline tepki olarak tikslenme duyguları açığa çıkmaktadır.

İkinci olarak, ATK'ya göre ahlaki bir temel, kültürlerin kendi ahlaki sistemlerini inşa ettikleri bir temel oluşturan ve bireylerin başkalarının davranışlarına güvenilip güvenilmeyeceğine karar vermesinde yardımcı olan psikolojik bir sistem olarak açıklanabilir (Haidt, 2012; Haidt ve Joseph, 2004). Başka bir deyişle, ahlaki temeller insan doğası ve sosyal dünya hakkındaki ilkeler olarak veya Haidt'in (2012) benzetmesine göre "ahlaki duyunun tat alıcıları" olarak görülmektedir. İnsan dilinin tat alıcılarına benzer şekilde, dünyadaki herkes bu temellere sahiptir; bununla birlikte farklılaşan kültürel, normatif değerlerle, erdemlerle birlikte ahlaki muhakemede ahlaki çoğulluğu orta koymakta, bu da bireylerin ve kültürlerin inşa ettikleri, öncelikli temelleri farklılaştırmaktadır (Haidt, 2012; Haidt ve Joseph, 2004).

ATK'nın öne sürdüğü temeller şu şekildedir: Birincisi, bakım / zarar temeli, tüm memelilerin evrimsel geçmişi ve bağlanma sistemiyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu boyut kişilerin yavrularını ya da yardıma ihtiyacı olanları koruma ve onlara bakma içgüdüleri olarak tanımlanmaktadır. Evrim sürecinde tüm memeliler yavrularının bakım, beslenme ve korunma gibi ihtiyaçlarını sağlamak için

mücadele vermişlerdir. Benzer şekilde insanoğlu özellikle de anne, kendi yavrusunun hayatta kalmasını sağlamak ve onu tüm zararlılardan korumak için oldukça fazla çaba sarf etmektedir. Bakım / zarar temeli, acı çekmenin yanı sıra insan ve hayvanların beslenmesi ve refahı ile ilgili kaygılara odaklanmakta ve şefkat, nezaket ve şefkat duygusu gibi erdemlerle ilişkilendirilmektedir. Bakım/zarar temeli için çocuğun acı çekmesi ve ihtiyacının karşılanmaması orijinal tetikleyicidir (Graham ve ark., 2013; Yılmaz, 2016).

İkincisi, adalet / hilekarlık temeli, grup halinde yaşayan insanların, grubun uyumunu bozan, grubun lehine olmayacak şekilde eylemde bulunanları belirlemeye yönelik olarak tanımlanmaktadır. Bu boyut hilekarlık yapanları belirlemeye yönelik olarak, eşitlik ve adalet kavramları üzerinde durmaktadır. Özellikle eğer haksızlık yapan bireyler cezalandırılmazsa bu durum, haksızlık yapan kişinin daha çok kaynaktan faydalanmasına ve bencil olan genlerin bir sonraki nesle aktarılmasına neden olmaktadır. İnsanların adaletsizliğe karşı otomatik olarak hassasiyet geliştirdikleri düşünölmektedir. Eğer birileri bizden faydalanmaya veya bizi kandırmaya yönelik davranışlarda bulunursa o zaman öfkelenebiliriz (Graham ve ark., 2013; Yılmaz, 2016). Adalet / hilekarlık temeli, herkesin hak ettiğini ve eşit muamele görmesini sağlamaya odaklanmakta ve hakkaniyet, adalet ve adalet, adalet ve güvenilirlik gibi bireysel haklar ve erdemlerle ilgili endişeleri kapsamaktadır.

Üçüncüsü sadakat / ihanet temeli ise yine evrimsel olarak birçok memelinin kendi grubunun lehine çıkarlarını koruması olarak ortaya çıkmış ahlaki bir boyuttur. Bu boyut dış gruptan gelebilecek tehditlere karşı dikkatli olmak gibi grubun bütönlüğünü korumaya yönelik kaygıları içermektedir. Çünkü insanlar da dahil olmak üzere bütün primatlar gruplar halinde yaşamaktadır (Graham ve ark., 2013; Yılmaz, 2016). Bu temel gruba sadakat, grubun yararına fedakarlık ve sapkınlara yönelik saldırganlık gibi grup endişelerine odaklanmakta ve sadakat ve vatanseverlik gibi erdemlerle ilişkilendirilmektedir.

Dördüncüsü otorite / yıkım temeli, birçok memelinin hiyerarşik bir sosyal yapıda yaşamasından dolayı ortaya çıkan bir boyuttur. Hiyerarşik bir sosyal sistem içerisinde yaşayan bireylerin kendilerinden üsttekilere saygı duyması ve sosyal düzeni koruması ve bu hiyerarşik yapıdan yarar sağlaması olarak tanımlanabilir. Bu

boyut, itaat, saygı gibi sosyal düzen ve hiyerarşik ilişkilerin getirdiği durumlarla ilgilidir. Şempanzeler, bonobolar ve goriller gibi birçok primat da tıpkı insanlar gibi hiyerarşik bir sosyal düzen içerisinde yaşamakta ve bu düzeni korumaya çalışmaktadır (Graham ve ark., 2013; Yılmaz, 2016). Otorite ahlaki temeli Fiske'in ilişki modelleri kuramındaki otorite ilişkisi tipinden doğrudan alınmıştır. Hiyerarşik düzende astlara ve üstlere doğru iki yönlü olarak gelişmektedir. Bu temel toplumun hiyerarşik yapısına odaklanmakta ve saygı, itaat, toplumdaki role dayalı görevlerin yerine getirilmesi ve hürmet gibi kaygılar ile ilişkilendirilmektedir.

Son temel olan kutsallık / bozulma ise hastalık yapıcı mikropların tehlike içermesi ve bunlardan kaçınmanın da hayatta kalma açısından önemli olması bakımından ortaya çıkmıştır. İğrenme duygusunun da bu görüş doğrultusunda adaptif olarak gelişen bir duygu olduğu düşünülmektedir (Rozin, Haidt ve McCauley, 2008). Bu hastalık yapıcı mikroplardan uzak durma duygusunun benzer şekilde yemeklere, arkadaşlara ve romantik eş tercihlerine de genellendiği düşünülmektedir (Yılmaz, 2016). Bu temel fiziksel ve ruhsal kirlenmeye ve bedensel ve dini temizliğin erdemlerine odaklanmaktadır.

Üçüncü olarak, kuramda kültürlerin her bir temele verdikleri önem ve bunlara göre inşa ettikleri erdemler, normlar ve kurumlar açısından birbirinden farklılıklar gösterdiği söylenmektedir (Haidt, 2012). Ancak kuram tüm ahlaki temellere eşit derecede önem vermekte, hiçbir temele öncelik vermemekte, temellerin görülme sıklığının ve kabulünün kültüre ve bağlama göre değiştiğini önermektedir (Yılmaz, 2016). Dolayısıyla Ahlaki Temeller Kuramı'nın aynı zamanda kültür içi ve kültürler arası farklılıklara cevap verebildiği düşünülmektedir (Sachdeva, Singh ve Medin, 2011).

Graham ve arkadaşları (2013) ahlaki temelleri, bireysel hak ve adalet kavramlarına önem veren bakım ve adalet ahlaki temellerini bireyselleştirici ilkeler olarak ve kurum ve grupları ön plana çıkaran, kültürleri ve toplum yapısını birleştirici değerler olarak ele alan sadakat, otorite, kutsallık ahlaki temelleri bağlanım ilkeleri olarak adlandırılmaktadır.

ATK, ahlakın ne olduğuna dair görüşlerin bireylere göre, gruplara göre ve kültürlere göre farklılaşabileceğini öne sürmektedir (Harper ve Harris, 2017).

Modern ve batılılaşmış toplumlarda bireyselleştirici ilkelerin hakim olduğu görülürken, batılı olmayan kültürlerde, yani dünyanın geri kalanında, bağlanım ilkelerinin ahlaki değerlerin inşasında önemli derecede kabul gördüğü bilinmektedir (Haidt, 2012; Haidt ve Graham, 2007).

Haidt ve Graham (2007), neyin ahlaki oluşturduğunun tanımının bir ülke içindeki sosyal ve ideolojik farklılıkların da temelini oluşturduğunu söylemektedir. Bir başka deyişle bireylerin öncelik verdiği ahlaki temellerin, ideolojik yelpazenin neresinde yer aldıklarına göre farklılık göstermektedir (Haidt, 2007, 2012). Literatür incelendiğinde kendini liberal olarak tanımlayanların, bakım ve adalet temellerine (bireyselleştirici ilkeler), muhafazakar olarak tanımlayanların ise beş temele de eşit derecede önem verdikleri görülmektedir (Haidt ve Graham, 2007). Bu sonuç ideolojik farklılıklar perspektifiyle yorumlandığında, muhafazakarların liberallere göre ek olarak bağlanım ilkelerine de önem ve değer verdiklerini göstermektedir (Graham, Haidt ve Nosek, 2009; Graham ve ark., 2011; Graham, Nosek ve Haidt, 2012; Haidt ve Graham, 2007; Haidt, Graham ve Joseph, 2009).

Literatürdeki politik tutumların, ahlaki temellere göre farklılaştırılabileceği bulgusu, siyasal ideolojiyi araştıran araştırmacılar arasında geniş yankı uyandırmaktadır. Haidt ve arkadaşları, sosyal psikoloji literatürünün uzun süredir önerdiği gibi, bağlılık, otorite ve saflık gibi bağlayıcı temellerin ahlaki olduğunu, ahlak dışı veya ahlaksız olmadığını ve sosyal psikolojik araştırmalara dahil edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar (Haidt ve Graham, 2007). İlaveten literatürdeki çalışmalar, kültürün beş ahlaki temelin göreceli önemine göre o toplumun ahlaki normlarını belirlediğini ve aynı zamanda o toplumda ahlaki norm ihlalini açığa çıkaran durumları da belirlediğini göstermektedir.

Ahlaki Temeller Kuramı'nın kökenlerinin evrimsel ve antropolojik olduğu iddia edilmektedir. Dolayısıyla kuramın farklı kültürler, çeşitli gruplar üzerinde araştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde, Graham ve arkadaşları (2011) tarafından dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan bireylerin tepkilerini karşılaştıran yeni bir web tabanlı çalışmada da (Graham ve ark. 2011) benzer sonuçlar elde edilmiştir. Batı kültürlerinde zarar ahlaki temelinin daha baskın olarak kullanıldığı (Haidt ve ark, 1993) buna karşılık doğu kültürlerinde

sadakat ve kutsallık ahlaki temellerine daha fazla önem verildiği bulunmuştur. Keza dünyanın diğer bölgelerinde, çeşitli ülkelerde yaşayan bireylerle yapılan çalışmalar da ATK'nın farklı kültürlerdeki geçerliliğini desteklemiştir (Bobbio, Nencini ve Sarrica, 2011; Davies, Sibley ve Liu, 2014; Kim, Kang ve Yun, 2012; Yalçındağ ve ark., 2017; Yılmaz, Harma, Bahçekapılı ve Cesur, 2016).

Literatürde kültürlerarası yapılan çalışmalar göstermektedir ki ahlaki ilkeler farklı toplumlarda çeşitlilik göstermektedir. Birey, sadece rasyonel olarak değil kişilik özellikleri, koşulların özellikleri, kişinin değerleri ile olan ilişkisi vb. unsurlarında etkisiyle ahlaki meselelere karşı tepkide bulunmaktadır. Zira eğer herkes aynı ahlaki ilkeleri izlerse, bir toplumun sorunsuz devam etmesi sağlanmış olacaktır.

Öte yandan ahlaki meselelerin çıkarlar çatışması yüzünden ortaya çıktığı da söylenebilir. Birisinin eylemini o kişinin çıkarları açısından değerlendirmek, başkalarının da kişinin kendinin çıkarlarıyla çatışan çıkarları olduğunu kabul etmektir. Bir diğer anlatımla başkalarının çıkarları olduğunu görmek aynı zamanda insanın kendi çıkarlarına karşı eylemde bulunmak için nedenler olduğunu görmek demektir. Ahlaki çokluk bağlamında meselelere bu açıdan bakabilmek ahlaki bir fail olmaktır. Zira ahlaki bir fail olmak için ahlaki bakımından iyi bir fail olma zorunluluğu yoktur. Bu noktada bireyin, başkalarının çıkarlarına ters düşecek şekilde, kendi lehine davranması için nedenlerin var olduğunu fark etmek önemlidir. Çünkü yaşam boyunca bireyler ahlaki açmazlarla karşı karşıya kalmakta ve bu durum bireyin kaygı yaşamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla çıkarların ve kaygının yaratmış olduğu gerilim bireyin, karşılaştığı ahlaki meseleleri tüm yalınlığı ile değerlendirmesini engellemektedir. Bu kaygı ve gerilim aslında bireyin ahlaki değerlerine uygun davranmasına bir neden bulma kaygısıdır. Çünkü birey hem kendi hem de başkalarının algısında iyi bir insan olma ihtiyacı içindedir. Bu yüzden de kendi ahlaki ilkeleri ile davranışları arasında bir tutarsızlık meydana geldiğinde birey bilişsel çelişki haline girer ve hem kaygısını azaltmak hem de diğerlerinin zihnindeki prestijini bozmamak için eylemini meşrulaştırmanın yollarını arar. Bir sonraki bölümde Bandura'nın (1986) sosyal bilişsel kuram doğrultusunda açıklamış olduğu

ahlaki kayıtsızlık kavramının tanımı, ahlaki kayıtsızlığın kuramsal temelleri ve ahlaki kayıtsızlık mekanizmaları incelenmiştir.

1.4. Ahlaki Meşrulaştırma Mekanizması Olarak: Ahlaki Kayıtsızlık

Piaget ve Kohlberg' e göre bilişsel yetenekler ahlaki davranışın belirleyicisi olmakta ve hiyerarşik bir sıralama ile bireylerin muhakeme stilleri değişmektedir. Kısacası ahlaki yargı bilişsel yeteneklerin bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı ise ahlaki yargıda bulunma sürecini daha etkileşimsel perspektiften açıklamaktadır. Bireyler çocukluk dönemlerinden başlayarak, sosyal çevreleri ile birlikte birtakım ahlaki standartlar geliştirmekte ve ahlaki kararlarını bu standartlar doğrultusunda vermektedirler. Bandura, Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı'nda belirttiği gibi ahlaki eylem, bireylerin sosyal çevreleri ile kurmuş oldukları karşılıklı etkileşimler sonucunda meydana gelmektedir. Bir diğer ifade ile bireyler eylemlerini içinde buldukları koşullarla bağlantılı olarak değerlendirirler, kendi ahlaki standartlarını düşünürler ve eylemlerini kendilerine sağladıkları sonuçlara göre düzenlerler (Bandura, 2002). Sosyalleşme sürecinde birey ahlaki standartlarını genel olarak başkalarının tepkilerine bakarak öğrenir. Bu standartlar bir kere belirlendiğinde sonraki eylemler için rehber olur.

Bireyler kendilerinin öz değerini artıracak davranışlarda bulunurlarken; öz kınama, kendini ayıplama gibi bir duruma neden olacak, ahlaki standartlarını zorlayacak davranışlarda bulunmazlar. Bu durum ahlaki benliğin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Buna ek olarak, aynı zamanda, bireylerin davranışa rehberlik edecek doğru ya da yanlış standartlarını edindiğini göstermektedir. Dolayısıyla ahlaki faillik bireyin kendi ahlak standartlarını ihlal eden olumsuz eylemlerin sınırlandırılması ve birey için olumlu sonuçlara sahip olan eylemlerinin desteklenmesini sağlamaktadır. Bandura'nın ahlaki faillik kavramı bir diğer ifade ile ahlaki durumlar karşısında bireyin inisiyatif olarak eylemde bulunma gücü olarak tanımlanmaktadır (Bandura, 1999). Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı, ahlaki failliğin kaynağında kendini düzenleme sistemleri olduğunu iddia ederek bu sistemin üç alt işlevi olduğunu öne sürmektedir.

1. Kendini gözleme işlevi (self-monitoring): Kişinin kendi davranışını kontrol etmesindeki ilk adımdır. Kişi, kendi davranışını izler ve davranışlarına dikkat eder.
2. Muhakeme işlevi (judgemental): Kişi, davranışlarının hem içsel hem de dışsal standartlara ve duruma göre değerlendirmesini yapar.
3. Öz-tepki işlevi (self-reactive): Kendini gözleme ve muhakeme işlevinin ardından kişi, kendi ahlaki değerlerine uygunluğuna göre ya olumlu/olumsuz bir değerlendirme yaparak somut bir tepki verir ya da herhangi bir tepki vermez (Bandura, 2002).

Sonuç olarak Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı'na göre bireyler kendi özsaygılarını yükseltecek davranışlarda bulunmaya, kendi özsaygılarını olumsuz yönde etkileyecek davranışlardan kaçınmaya çalışırlar. Dolayısıyla bireyler ahlaklı olmak için çaba sarf ederken, ahlak dışı olan davranışlardan da kaçınma eğilimindedirler (Bandura, 2002). Çünkü ahlaka uygun davranışlar neredeyse tüm kültürlerde cesaretlendirilirken, ahlaka aykırı davranışlar ise kınanmaktadır (Sheikh ve Janoff-Bulman, 2013). Ancak kimi zaman bireyler ahlaki standartları ile uyumsuz olacak eylemlerde bulunmaktadır. Bu durum bireyin bilişsel çelişki yaşamasına neden olmaktadır.

Bandura (2002), ahlak dışı davranan bireyin sosyal ve bilişsel olarak kendini yeniden düzenleme sürecini, ahlaki kayıtsızlık olarak tanımlamaktadır. Öz düzenleme mekanizması olarak ele alınan ahlaki kayıtsızlık, bireylerin ahlak dışı eylemlerine birtakım ahlaki gerekçelendirmeler getirerek, bilişsel olarak yeniden yapılandırma süreci olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla birey ahlaki olmayan eylemde bulunmaktan dolayı kendine karşı geliştirdiği olumsuz tutumları bırakıp, tam tersine davranışını meşrulaştırma çabası içine girmektedir. Ahlaki kayıtsızlık ise öz düzenleyici mekanizmaların etkisizleştirilmesi, ahlaki failliğin ortadan kaldırılması olarak ele alınmaktadır (Bandura, 1999). Bireyin ahlaki kayıtsızlık davranışlarında bulunması, ahlaki düşüncesi ile davranışı arasında aracılık eden içselleştirilmiş öz düzenleme sistemlerinin kaybolmasına ve kişinin artık davranışının herhangi bir ahlaki yaptırımının olmadığına inanmasıdır. Artık birey ahlaki bir fail değildir. Ahlaki kayıtsızlık ile ortalama bir insanın acımasız eylemler

yapabilmesini sağlayan (belki de “iyi bir insanın kötölük yapmasına” yol açan) sosyo-bilişsel süreç/ler açıklanabilmektedir (Bandura, 1990; Bandura, 1996; Bandura, Barbaranelli, Caprara ve Pastorelli, 1996). Kısaca ahlaki kayıtsızlık bir insanın acımasızca ve insanlık dışı eylemler yapmasına yol açan sosyo-bilişsel süreçlerin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye bağlamında “moral disengagement” ile ilgili literatür incelendiğinde “ahlaki çözölme” (Erbaş ve Perçin, 2016; Gülmez, 2016), “ahlaki geri çekilme” (Yalçın, 2017), “ahlaki kayıtsızlık” (Yavuz-Birden ve Bacanlı, 2017) ve “ahlaki uzaklaşma” (Gezici-Yalçın ve ark., 2016) gibi farklı isim ve terimlerle ifade edildiği ve Türkçe karşılığı olarak araştırmacılar arasında bir görüş birliğinin bulunmadığı görölmektedir. Mevcut tez çalışmasında ise “ahlaki kayıtsızlık” terimi kullanılmıştır.

Bandura (1991) öz düzenleme kuramında, davranışların sosyal yaptırımlar ve içsel yaptırımlar olmak üzere iki farklı yaptırım tarafından düzenlendiğini öne sürmektedir. Sosyal yaptırımlar, ahlaki olmayan davranışların caydırıcı gücü açısından sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla içsel yaptırımlar, ahlaki davranışların düzenlenmesi için merkezi bir rol oynamaktadır (Bandura 1991). Başka bir deyişle ahlaki öz düzenleme kuramına göre ahlaki davranış, esas olarak öz düzenleme mekanizmalarıyla düzenlenir (Bandura 1991). Bireyler, bu eylemleri haklı çıkarmak için sebep bulamadıkça, genellikle ahlaksız veya etik olmayan davranışlarda bulunmazlar.

Ahlaki kayıtsızlık süreci boyunca, insanların zararlı eylemleri kişisel ve sosyal olarak kabul edilebilir hale getirmesi ile birlikte ahlaki olmayan davranışlarda bulunma ihtimali artmaktadır (Bandura 1991; Bandura ve ark., 1996). Ahlaki özdenetim çerçevesinde, ahlaki kayıtsızlık, bireylerin kendi kendine hizmet eden rasyonalize etme mekanizmasının bilişsel süreçlerini temsil etmektedir. Bu mekanizmalar, bireylerin, açıkça suçluluk ve kendilerine yönelik yaptırımlar olmadan ahlaki olmayan eylemlerde bulunmalarına izin veren bir dizi bilişsel gerekçeler olarak tanımlanmaktadır (Bandura ve ark. 1996; Detert, Treviño ve Sweitzer, 2008). Bu nedenle, kişinin ahlaki olmayan davranışları haklı göstermesine izin veren herhangi bir koşul, bu tür davranışların ortaya çıkma olasılığını

arttırmaktadır (Schweitzer ve Hsee 2002; Shalvi, Dana, Handgraaf ve De Dreu, 2011).

Ahlaki olmayan davranışları, ahlaki kayıtsızlık kavramının yanı sıra, yaratıcılık ve bilişsel esneklik kavramlarının da açıklamaya yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda Gino ve Ariely (2012) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, yaratıcı çalışanların aynı zamanda ahlaki olmayan davranışlarıyla ilgili bilgileri yeniden yapılandırmalarına yardımcı olarak ahlaki olarak uygun ve kabul edilebilir görünmelerini sağlayan yüksek bilişsel esneklik düzeylerine sahip olduğu görülmektedir. Örneğin yaratıcılık özelliği yüksek olan bireyler iş arkadaşlarına karşı saldırganlığı, iş arkadaşlarının çıkarları doğrultusunda yaptıkları bir eylem olarak bilişsel olarak yeniden yapılandırabilmektedirler. Bu nedenle Gino ve Ariely (2012), bu iki eşzamanlı sürecin, potansiyel olarak ahlaki olmayan davranışlar için bireyin kendi kendine hizmet eden gerekçeleri bulduklarını ve bunun da sonuç olarak ahlaki kayıtsızlığa yol açtığını önermektedirler. Başka bir deyişle yaratıcılığın, ahlaki olmayan davranışlarda bulunmaya yönelik makul rasyonalizasyonlar geliştirmek için bilişsel kapasiteyi artırarak kendini haklı çıkarma sürecini kolaylaştırdığı öne sürmektedir.

Ancak bu öngörü tüm yaratıcı bireyler için doğru olmayabilir. Örneğin olumlu ve dürüst bir kişisel imaj elde etmek için çabalayan bireyler, ahlaki kayıtsızlığa eğilimli olmayabilirler (Aquino ve Reed, 2002). Bir başka ifade ile bireyler, ahlaki kimliğe veya bireylerin ahlaki benlik imajlarına değer verme düzeyi ve kendilerini ahlaki bireyler olarak algılama eğilimine göre ahlaki kayıtsızlıkta bulunma düzeylerinin değişiklik göstereceği düşünülmektedir (Aquino ve Reed, 2002).

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, yüksek düzeyde ahlaki kimliğe sahip bireylerin iç ahlaki standartlarına uygun olarak hareket etme eğiliminde oldukları görülmektedir (Detert ve ark. 2008; Reynolds ve Ceranic, 2007). Daha spesifik olarak, yüksek düzeyde ahlaki kimliğe sahip bireyler, ahlaki ya da ahlaki olmayan davranışlarda bulunmadan önce ahlaki olarak ilgili bilgileri dikkate almakta, tartmakta ve birleştirmektedirler. Bu da bireylerin yüksek ahlaki öz düzenleme özelliğine sahip olmaları ile karakterize edilmektedir (Aquino ve Reed, 2002).

Ancak kimi zaman bireylerin herhangi bir kınama hissetmeden ahlaki olmayan bir şekilde eylemde bulunduğu görülmektedir (Moore, 2015). Bu durum bireylerin öz-düzenleme mekanizmalarının etkisiz hale geldiğini ifade etmektedir. Bandura ahlaki kayıtsızlık olarak ifade ettiği bu durumun birbiriyle bağlantılı sekiz bilişsel mekanizmadan oluştuğunu söylemektedir. Bir sonraki bölümde bireylerin ahlaki kayıtsızlıkta bulunmalarına neden olan bilişsel mekanizmalar açıklanacaktır.

1.4.1. Ahlaki Kayıtsızlık Mekanizmaları

Bandura'ya göre (1990), insanlar yaptıkları şeyleri benlik doyumu ve bir benlik değeri duygusu kazanmak için yapmaktadırlar. Bunu sağlamak için gelişimin erken dönemlerinde dışsal baskılar ve sosyal yaptırımlarla davranışlarını düzenlerken, ileriki dönemlerde sosyalleşme süreciyle birlikte ahlaki davranışa ilişkin benlik yaptırımlarına rehberlik eden ahlaki standartları benimseyerek içselleştirilmiş kontrol geliştirirler ve eylemlerini benlik yaptırımlarıyla düzenlemeye başlarlar (Bandura, 1999).

İnsanoğlu kendisi hakkında ahlaklı ve dürüst olarak düşünme eğilimindedir (Aquino ve Reed, 2002) ve belirli şartlar altında ahlak dışı eylemde bulunması bireyde çoğu zaman utanç ve suçluluk gibi rahatsız edici duygular hissetmesine neden olmaktadır. Bireylerin bu rahatsız edici düşünce ve duyguların yarattığı olumsuz etkilerden kurtulmak için farklı yöntemlere başvurduğu görülmektedir (Bandura, 2002).

Bu farklı yollar ahlaki kayıtsızlık mekanizmaları olarak isimlendirilir. Bandura'ya göre, ahlak dışı eylemleri kendini suçlamadan ve kınamadan gerçekleştirmesine izin veren birçok bilişsel çarpıtma yoluyla, kişinin bu ahlak dışı eylemleri ortaya koyması kolaylaşmaktadır. Nasıl bir mekanizmanın devreye gireceği ise bağlama göre değişmektedir (Bandura, 2002).

Bütün bu mekanizmalar sonucunda gerçekleşen ahlaki kayıtsızlık, aslında ahlaki standartların değişmesi anlamına gelmemektedir. Bunun tam aksine ahlaki standartlarından uzaklaşan bireyler için eylemlerindeki sorumluluğu yani failliği ortadan kaldırmak için araçlar sağlamaktadır. Bu şekilde kişiler ahlaki olmayan eylemlerde bulunurken aynı zamanda benliklerine olumlu bakmaya devam

etmektedirler. Buna göre aşağıda ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarının her biri ayrı ayrı incelenecektir.

Bandura (2002), ahlaki uzaklaşmanın ahlaki olmayan davranışlara olanak tanıyan birbiriyle bağlantılı sekiz bilişsel mekanizmadan oluştuğunu öne sürmüştür. Bu mekanizmalar; 1) ahlaki meşrulaştırma, 2) olumlu etiketleme, 3) avantajlı karşılaştırma, 4) sorumluluğun üstlenilmemesi, 5) sorumluluğun yayılması, 6), sonuçları göz ardı etme/çarpıtma, 7) mağduru suçlama, 8) insandışılaştırma. Aşağıda her bir mekanizma ayrı ayrı açıklanacaktır.

1.4.1.1. Ahlaki Meşrulaştırma

Ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarının ilki, ahlaki ihlal olarak nitelendirilen davranışın toplum tarafından kabul edilebilirliğini sağlamak amacıyla o davranışın ahlaki bir amacı varmış gibi gösterilmesidir. Ahlaki meşrulaştırma, Bandura'nın (1991) da belirttiği üzere insanların kişisel ahlaki standartlarını ihlali göz ardı etmeleri sonucunu doğuran bir dizi mekanizmanın ilkidir. Örneğin askerlerden ölümüne savaşan insanlar yaratmak onların kişilik yapısını, saldırganlık güdülerini ya da ahlaki standartlarını değiştirmekle olmaz. Bu ancak yapılan işin bilişsel olarak yeniden tanımlanmasıyla gerçekleşmektedir. Öldürme eylemi yeniden tanımlandığında, kişi kendini kınamadan başkasını öldürebilir. Eğer askerler, vatani korumak için birilerini öldürüyorlarsa o zaman bu ahlaki olarak sakıncalı değildir ve yapılması yanlış bulunmaz. Çünkü ahlaki meşrulaştırmada, ahlaki eylemin kendisi toplumsal, yasal ve ahlaki meşruluk çerçevesinde yeniden düzenlenmektedir. Örneğin soykırımlar, savaşlar vb. eylemleri ırksal temizlik, ulusal güvenlik, dünya barışı, özgürlük gibi yüksek ideallerle savunulabilmektedir (Bandura, 2002; Sever ve Yurdakul, 2001; McAlister, 2001). Dolayısıyla da yüksek bir ideale hizmet eden eylem, ahlaki gereklilik olarak görülebilmektedir (Bandura, 1999). Bir başka örnek ise bir kişinin kardeşinin hayatını kurtarmak için hareket ettiğini gerekçe göstererek, yapmış olduğu hırsızlığı bilişsel olarak yeniden yapılandırarak bu davranışı kabul edilebilir hale getirmesidir. Ya da bir bireyin çocuk işçiliğini yanlış olarak kabul etse de, yoksul ailelerin hayatta kalabilmeleri için yeterli gelir elde edemeyeceklerini gerekçe göstererek çocuk işçiliği uygulamasını destekleyerek bunu kabul edilebilir görmesi örnek olarak verilebilir (Christian ve Ellis, 2014).

1.4.1.2. Olumlu Etiketleme

Dil, bireylerin davranışlarının temelindeki yapıyı oluşturan düşünce şeklini biçimlendirir. Aynı zamanda dil, tanımlamalar için hayati önem taşır. Yapılan eylemlere verilen adın değişmesi ile eylemin kendisi de değişir. Verilen isimlere bağlı olarak yapılan eylemin niteliği değişir. Örneğin askerler insanları öldürmez, etkisiz hale getirirler; bombalamalarda ölen sivil halk, ikincil zararlar ya da sivil zayıat olarak adlandırılır.

Dil, yaralayıcı ve zarar veren davranışları saygı duyulur hale dönüştürmede ve o davranışın bireydeki sorumluluğunu azaltmada kullanılan bir araçtır. Karmaşık ifade tarzının da yardımıyla, zarar veren davranışlar zararsız ve kabul edilir hale getirilir ve bunun bir parçası olan insanlar da suçluluk duygusundan kurtulmuş olur. Bunlar dışında cümle edilgen hale getirilerek sunulduğunda da öznenin sorumluluğu ortadan kalkmış olur. Sanki eylemi yapan kişinin başka bir çaresi yokmuş ya da olaylar kendiliğinden o şekilde gerçekleşmiş gibi gösterilmiş olur (Bandura, 1990). Dolayısıyla olumlu etiketleme, kınanması gereken zararlı faaliyetleri maskelemek ya da üzerinde saygın bir statü kazandırmak için uygun bir araçtır (Bandura, 1990). Böylece olumlu etiketleme ile bireyler, kendi yapmış oldukları zararlı eylemleri örtterek kişisel sorumluluk duygusundan kurtulmaktadır (Bandura, 1999).

Örneğin Bandura'ya (1999) göre, suç oluşturan gizli anlaşmalar “oyun planı” ve bu suç örgütünün içinde olan bireyler de “takım oyuncusu” olarak görülmesi, teröristlerin kendilerini “özgürlük savaşçıları” olarak nitelendirmeleri; parayla tutulan bir tetikçinin işlemiş olduğu cinayeti “sözleşmenin yerine getirilmesi” şeklinde ifade ederek yapmış olduğu eylemi onurlu bir göreve dönüştürmesi; bombalı saldırıların sanki bir ameliyat odasında iyileştirici bir faaliyet yapıyor imajı verilerek “temizlik operasyonu” olarak ifade edilmesi ya da bombalama sonucu öldürülen sivillerin dilsel olarak “ikincil hasar”a dönüştürülmesi; işten kovmak yerine “kişinin kariyer alternatiflerini geliştirilmeye yönlendirilmesi”, kurumsal şirketlerde çalışanlara geri bildirim verilirken eksik görülen konuların “geliştirmeye açık alanlar” olarak ifade edilmesi olumlu etiketlemeye verilebilecek örneklerdir (Bandura, 2002).

1.4.1.3. Avantajlı Karşılaştırma

Zarar veren davranışları ahlaki olarak kabul edilebilir kılmada kullanılan bir diğer mekanizma olumsuz davranışı kıyaslama olarak adlandırılır. Bu şekilde bireyler kendi davranışlarını daha ahlak dışı örneklerle kıyaslar ve böylelikle kendi olumsuz davranışının önemi azalmış olur. Karşılaştırılan davranış ne kadar ahlak dışı olursa, bireyin davranışı da o ölçüde daha az kötü görünecektir. Örneğin Amerika'nın Irak'a yaptığı askeri müdahalenin getirdiği sonuçlar, Irak halkının kendi kaderini çizmesi durumunda olabileceklerle kıyaslandığında, görece daha olumluymuş gibi resmedilerek Amerikan askerlerinin Irak topraklarındaki müdahalesini meşru görmemiz beklenir (Bandura, 2002). Çalışma yaşamından örnek verilecek olursa, bir işletmenin internetini kendi özel amaçları için kullanan bir çalışanın, çalışma arkadaşları tarafından şirket hattından yapılan ve daha maliyetli olan uzun mesafe telefon konuşmalarını kıyaslayarak kendi davranışını kabul edilebilir olarak değerlendirmesi sayılabilir (Liu ve Loi, 2012).

1.4.1.4. Sorumluluğun Üstlenilmemesi

Diğer ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarından biri, eylemler ve bu eylemlerin sebep olduğu etkiler arasındaki ilişkiyi çarpıtan bir mekanizma olan sorumluluğun üstlenilmemesidir. Başka bir deyişle failin rolünü azaltmak ya da ortadan kaldırmak için eylemin sorumluluğunun başka yere yansıtılması durumudur. İnsanlar, davranışın sonuçlarından doğacak her türlü sorumluluğu meşru bir otoritenin kabullenmesi durumunda, normalde karşı çıkacakları davranışları sergileyebilirler. Çünkü sorumluluğun yer değiştirmesi mekanizmasını kullanarak, eylemlerini kendi eylemleri olarak değil de otoritenin dayatması olarak görür, sorumluluğu da otoriteye yüklerler. Örneğin Nazi soykırımı boyunca savaş suçu işleyen askerler savunmalarında sadece emirleri yerine getirdiklerini, işin asıl sorumluluğunun kendilerinde olmadığını dile getirmişlerdir. Benzer şekilde Milgram'ın deneyinde araştırmacının deneyin tüm sorumluluğunun kendisinde olduğunu söylediğinde katılımcıların öğrencilere artan voltajlarda elektirik vermeyi kabul etmeleri de örnek olarak verilebilir (Bandura, 1990; 2002).

Bununla birlikte bir çalışanın işini daha çabuk yaptırmak için rüşvet vermesini kendi suçu olarak görmemesi, sorumluluğu yöneticisine yükleyerek

“patronum istedi ben de yaptım” demesi çalışma yaşamında sorumluluğun yerinin değiştirilmesi mekanizmasına bir örnek olarak verilebilir (Liu ve Loi, 2012).

1.4.1.5. Sorumluluğun Yayılması

Sorumluluğun yayılması, bir grup insanın ortak olduğu zararlı eylemlerin sorumluluk etkisini azaltmak için kullanılır. İnsanlar, gruptaki herkesin eşit derecede sorumlu olduğuna inandıklarında, daha az sorumluluk hissetmektedirler. Çünkü sorumluluk iş bölümüyle yayılmıştır. Büyük resme bakıldığında sonuçlarının zararlı olacağına karar verilebilen bir eylem, o iş parçalara ayrılarak alt gruplara ve bölümlere paylaştırıldığında daha az zararlı görünmekte ve daha kolay yerine getirilmektedir. Yani birey bütün bir iş içinde göstermiş olduğu kısmi katkıyı nihai gerçekleşecek olan işten ayrı tutarak sorumluluğu yayabilir. Örneğin bir üretim hattı üzerinde çalışan bireyin, bombardıman uçağının montajını en iyi şekilde yapması bu duruma örnek olarak verilebilir (Bandura, 1990). Bir başka örnek ise Bandura'nın infazlarda çalışan ve tek görevi mahkumun ayaklarını sandalyeye bağlamak olan bir gardiyanla yaptığı derinlemesine görüşmede gardiyanın “sonuçta tetiğe ben basmıyorum, infazcı değilim” diyerek sorumluluğu tam anlamıyla kendinde görmediği gözlenmiştir (Bandura, 1999).

Toplu olarak yapılan eylem ahlaki kontrolün zayıflamasına neden olan bir anonimlik sağlar. Bir eylemde birden fazla kişi sorumlu olduğunda kimse bütün sorumluluğun kendisinde olduğunu hissetmez (Bandura, 1990; 2002). Bununla birlikte grup kararı vermek de bireylerin insanlık dışı bir şekilde davranmalarına neden olan bir diğer yoldur (Bandura, 2016). Bu şekilde bireyler eylemlerinden kişisel bir sorumluluk hissetmezler. Çünkü bir durumda herkes sorumluysa kimse sorumlu değildir (Bandura, 1990).

1.4.1.6. Sonuçları Göz ardı Etme/Çarpıtma

Ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarından bir diğeri, eylemin sonuçlarını önemsememe ya da gerçeğe aykırı şekilde beyan etmektir. Kişi, kendi çıkarları uğruna ya da dışarıdan gelen uyaranların etkisiyle diğer insanlara zarar vermeye karar verdiği zaman ya sebep olduğu zararı en aza indirmeye çalışır ya da eylemlerinin sonucuyla yüzleşmekten kaçınır. Fail, acı çekmesine neden olduğu kişinin/kişilerin acı çekmesi görünür olmadığında onlara daha kolay zarar

verebilmektedir. Bu yüzden hasar göz ardı edildiği, en aza indirildiği ya da çarpıtıldığı sürece kişinin kendisini kınaması ya da ahlaki kodlarının harekete geçmesi için bir neden yoktur (Bandura, 1990; 2002). Örneğin Ege sahillerine vuran Aylan bebeğin ölü bedeninin fotoğrafı, dünyanın görmezden geldiği Suriyeli göçmenlerin dramını insanların yüzüne çarpmıştır.

Farklı örnekler vermek gerekirse ögle yemeği arasını uzatan çalışanlar, bu tür bir davranışın başkalarına zarar vermediğini iddia edebilirler (Liu ve Loi, 2012) ya da bir kişiyle alay edilmesinin onu gerçekten incitmeyeceğini ifade eden bir kişi bu eyleminin sonuçlarını çarpıtmaktadır (Gezici-Yalçın ve ark., 2016).

1.4.1.7. Mağduru Suçlama

Kişinin suçu kendinden uzaklaştırmasının bir yolu da mağduru suçlamak ve mağdurun çektiği acıya onun kendisinin sebep olduğuna inanmaktır. Yapılan acımasız davranışın sorumluluğunun mağdura yüklenmesinin nedeni mağdurun ait olduğu sosyal gruba yönelik önyargı, mağdurun sergilediği herhangi bir davranış ya da sahip olduğu bireysel bir özellik olabilir. İnsanlar kötü şeyler yaptıklarında kendilerinin tahrik edildiğine ve başka türlü davranmaya imkânları olmadığına inanmak isterler. Bu durumu, eşlerini döven kişilerin “Öyle şeyler söyledi ki gözüm döndü” demesiyle örneklemek mümkündür. Türkçedeki “kendisi kaşındı” deyimini suçu atfetme mekanizmasının, ahlak dışı davranışın sorumluluğunu kurbanı yüklemenin haklılığına işaret etmektedir (Yalçın, 2017), tıpkı karısını döven bir adamın “beni çileden çıkardı” demesi örneğinde olduğu gibi. Fail durumu öyle bir yansıtır ki duyan kişi, zararlı davranışı yapan insanı haklı görüp kurbanın kaşındığını, neredeyse bunu istediğini düşünür hale gelir. Hatta kurbanlar bile bir süre sonra bu durumu hak ettiklerini düşünebilirler (Bandura, 1990; 2002). Benzer şekilde başka bir örnekte bir kişi, “onun arkasından konuşmamda hiçbir yanlışlık yok. İlk benim arkamdan o konuştu. O bunu hak ediyor.” (Liu ve Loi, 2012) ifadesiyle, etik dışı davranışının suçunu diğer kişiye (kurban) yükleyerek, kurbanı bu davranışa neden olan kişi gibi göstermektedir.

1.4.1.8. İnsandışılaştırma

İnsandışılaştırma, bir kişinin ya da bir grup insanın insani özelliklerinin yok sayılmasıdır. İnsanlara zarar verip vermeyeceğimizi belirleyen, onları nasıl

gördüğümüzdür. Bu mekanizmanın kullanılmasıyla karşıdaki kişi duyguları, umutları ve endişeleri olan bir birey olarak görülmez; insandan daha aşağı bir kategoride değerlendirilir. Böylece diğer insanlara yönelik hissedilen ahlaki sorumluluk azaltılır, empatiden uzaklaşılır ve onlara karşı şiddet içeren istismarcı yaklaşım meşru görülür. İnsandışılaştırma mekanizması, insandışılaştırılan kişileri/grupları ahlaki dışlama ya da gayri meşrulaştırma yoluyla yapılır. Ahlaki dışlama, gruplar ya da bireylerin dışlanan grubun sahip olduğu ahlaki değerlerden, kurallardan ve inançlardan dışlanması; gayri meşrulaştırma ise diğerlerini kabul edilebilir insanlık şartlarından çıkaran olumsuz sosyal gruplara ayırma yoluyla gerçekleştirilir. Bu dışlama ve gayri meşrulaştırma süreciyle ahlaki dışlanmaya neden olan ve bireylere ya da bir grup insana karşı gösterilen ahlak dışı tutumları gerekçelendirmek ve insanlık dışı eylemleri işlemek kolaylaşır (Bandura, 1990; 2002).

Örneğin hapishanelerde gardiyanlar mahkümlara isimleriyle seslenmezler, genelde mahkümları verilen numaraları ya da soy isimleri ile çağırırlar (Bandura, 2002).

İnsan dışılaştırmaya örnek olarak bazı kişiler, uyuşturucu bağımlılarının toplum içinde değerli görülme hak etmediklerini düşünerek, yapılan deneylerde uyuşturucu bağımlılarına işkence edilmesini kabul edebilirler (Liu ve Loi, 2012). Başka bir örneğe göre ise “şiddet suçu işleyenler, normal insan gibi davranılmayı hak etmemektedirler” (Moore, 2015) diyen bir birey, bu suçu işleyenleri insan dışılaştırma mekanizmasıyla insan niteliğinden yoksun bireyler olarak tasvir etmektedir.

1.5. Ahlaki İhlallere Tanıklıkta Ahlaki Kayıtsızlık

Gündelik yaşamda birey, karşılıklı etkileşimler sonucunda birçok bilgi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bireyler başkalarının da yaptığı ahlaki ihlallere tanıklık etmekte ve ahlaki kayıtsızlık yaşamaktadırlar. Bireyin kendi ahlaki standartları ile uyumsuz davranışlarda bulunması kadar başkalarının ahlaki ihlallerine tanıklık etmek de birey için rahatsızlık veren bir durumdur. Yukarıda da bahsedildiği üzere ahlaki kayıtsızlık, benliğin etkisizleştirilmesi ve ahlaki failliği ortadan kaldıran bir araç olarak tanımlanmıştır (Bandura, 1999). Bu tanımdan hareketle ahlaki kayıtsızlık, ahlaki faillik bireyin kendi eylemleri sonucunda ele alınan bir öz düzenleme

mekanizması olmasının yanı sıra başkasının da eylemine ilişkin değerlendirme yaparak müdahil olmayı da içeren bir kavram olarak ele alınabilmektedir. Dolayısıyla bireyin, bir başkasının ahlaki temellerin ihlaline tanıklık etmesi halinde, bireyin o davranışa ilişkin tutumunu belirtirken ahlaki kayıtsızlık yaşama olasılığı kuvvetle muhtemeldir.

Bu durumda iki farklı sonuç ortaya çıkmaktadır. Birincisi, ahlaki standartları ahlaki bir davranışı değerlendirmek için kullanan birey ahlaki bir temelin ihlaline tanık olduğunda, bireyin benlik düzenleyici mekanizmaları devreye girerek, gözlediği durumun ya da davranışın ahlaki bir ihlal olduğunu fark etmesini ve buna göre davranmasını sağlar. İkinci olarak, birey bazen ahlaki bir temelin ihlaline tanık olduğunda bunun ahlaki bir ihlal olarak nitelendirmeyebilir. Bu durumda ahlaki değerleri ve davranışları arasında düzenleyici role sahip içsel yaptırımların ahlaki kayıtsızlık aracılığı ile etkisiz hale geldiği ve bireyin ahlaki kayıtsızlık yaşadığı söylenebilir.

Kısacası ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarının, ahlaki ihlalde bulunan bireyin yaşadığı gibi tanık olunan bir ahlaki ihlalde de benzer biçimde işlediği söylenebilir. Zira bireylerin sosyalleşme süreci, diğerleri ile kurmuş oldukları etkileşimler ve eylemin öznesi olmadıkları ahlaki ihlallerde de bir öz düzenleme mekanizması olarak ahlaki kayıtsızlık yaşanmaktadır. Özetle birey başkasının ahlaki ihlalinin değerlendirirken de aynı zamanda etkin bir faildir; dolayısıyla ahlaki ihlaller karşısındaki tutumu, izleyici konumundan sıyrılarak ahlaki fail olmasına yol açmakta ve ahlaki kayıtsızlık yaşamasına olanak sağlamaktadır.

1.5.1. Ahlaki Temel İhlallerinde Kullanılan Ahlaki Kayıtsızlık Mekanizmalarına İlişkin Sosyal Psikolojik Bir Model

Bandura (1996), ahlaki kayıtsızlığın oluşmasında bireysel ve çevrenin rolüne dikkat çekmektedir. Bandura, ahlaki kayıtsızlığın kişisel ve çevresel unsurların etkileşiminin bir ürünü olduğunu ve birtakım bilişsel düzenlemelerin ahlaki olmayan davranışın gerçekleşmesini kolaylaştırdığını öne sürmektedir. Aynı şekilde Moore (2008), ahlaki kayıtsızlığın sosyal bağlamlar tarafından etkilenen ve zaman boyu gelişen bilişsel bir yönelim olarak ele alınabileceğini belirtmektedir. Kuram olarak

ahlaki kayıtsızlık göreceli olarak istikrarlı bir özellik olmasına rağmen, bağlamdan da etkilenmekte ve böylece bir durum değişkeni olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Durumsal ve bireysel faktörlerin ortaklaşa etkili olduğu çalışmaların başında ise Milgram'ın (1974) otorite deneyi ve Zimbardo'nun (1973) hapishane deneyi örnek verilebilir (Haney, Banks ve Zimbardo, 1973). Ahlaki kayıtsızlığın çevresel ve kişisel etkilerin karşılıklı etkileşiminin bir sonucu olarak tetiklendiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, mevcut çalışmada hem bireysel değişkenlerin hem de grup aidiyeti, sosyal kimlik ve bağlamsallık gibi durumsal değişkenlerin rolü incelenecektir.

1.5.1.1. Gruplararası İlişkiler ve Ahlaki Kayıtsızlık

Bandura (1996), ahlaki olmayan eylemleri mazur göstermede kullanılan ahlaki kayıtsızlık süreçlerinin sadece bireysel düzeyde değil, bunun yanı sıra kolektif düzeylerde de ele alınabileceğini belirtmektedir. Bireyler toplum içinde yaşayan, sosyal varlıklardır, dolayısıyla ait oldukları grupların duygu ve düşünceleri doğrultusunda da ahlaki kayıtsızlık geliştirebilirler. Bir başka ifade ile bireylerin ahlaki kayıtsızlık düzeyi üzerinde gruplararası ilişkilerin de önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Sherman ve Haidt (2011) bazı durumlarda, örneğin tikslenme duygusunun bir bireyi insan olma özelliğinin dışında algılanmasına ve onu kimliksizleştirerek algılamaya yol açarak ahlaki çemberin ¹ dışına itebildiğini ya da birine ilişkin duyguların, örneğin sevimliliğe gösterilen tepkinin, ahlaki çemberi genişletebildiğini belirtmektedirler.

Literatür incelendiğinde, bireylerin diğerlerini en basit düzeyde biz ve onlar olarak kategorize ettiği (Billig ve Tajfel, 1973) ve duyguların bu kategorilere eşlik ettiği (Smith, Seger ve Mackie, 2007) düşünüldüğünde, diğerlerini değerlendirirken, en önemli değerlendirme ölçütü olarak öteki bireylerin gruplarını ya da kendi gruplarından bireylerin öteki gruplara bakışını temel aldıkları söylenebilir.

Basit bir bilişsel süreçle başlayan biz ve onlar ayrımının ahlaki norm ve eylemlerimiz üzerindeki etkisini merak eden Tajfel ve arkadaşları 1970'lerde Minimal Grup Paradigması deneyini geliştirmişlerdir. Bu paradigmada katılımcılar

¹ Ahlaki Çember: Bireylerde sınır çizme eğilimi yaygındır. Ahlaki çember de ahlaki değerlendirmeye uygun görülen durumlara, varlıklara ilişkin etrafına çizilen sınırdır.

rastgele bir özelliğe göre gruplara ayrılmaktadırlar. Gelişigüzel bir özelliğe göre oluşturulan gruplarda, katılımcıların birbirini hiç tanımamaları, hiçbir benzer geçmişleri veya gelecekleri olmamasına rağmen kendi grubundan olan bireyleri dış gruptan olan kişilere göre tercih ettikleri, bir diğer ifade ile iç grubunu kayırma eğilimi gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Bu noktada, Minimal Grup Paradigması deneyleri bilişsel bir süreç olan kategorileştirmenin, biz ve ötekini sınıflandırma eğilimlerinin, asgari koşulların sağlandığı gruplarda bile gruplar arası ayrımcılığın ortaya çıkması için yeterli olduğunu göstermektedir. Bu deneylerden elde edilen bulgular ışığında Tajfel ve Turner gruplar arası ilişkide birçok önemli soruyu cevaplandırmak üzere Sosyal Kimlik Kuramı'nı geliştirmişlerdir.

Tajfel ve Turner tarafından geliştirilen Sosyal Kimlik Kuramı'na göre insanlar kendilerini birçok temelde sınıflandırabilmektedirler. Benzerlikler temelinde oluşturulan Sosyal Kimlik Kuramı'na göre bireysel kimliğin yerini grup kimliği alabilmekte; kişisel norm, grup normları ile yer değiştirebilmektedir (Bar tal, 2000). Kurama göre olumlu bir sosyal kimlik geliştirme ihtiyacı içinde olan birey kendi iç grubuna olumlu, dış grubuna ise olumsuz özellikler yükleme eğilimi göstermektedir (Reicher, Sears, Haslam, 2010). Zira Sosyal Kimlik Kuramı, insanların olumlu benlik değerine sahip olmak için güdülendiğini ve üyesi oldukları grupların da diğer gruplarla karşılaştırma sürecinin bu amaca ulaşmaya yardımcı olduğunu belirtmektedir. Bu noktada bireyin dış grubuna olumsuz özellikler yükleme eğilimi bir başka deyişle dış grubun ötekileştirilmesi, onların değersiz olarak algılanmasına neden olmaktadır. Dış grubun değersizleştirilmesi ise ahlaki olmayan davranışların akla uygun gerekçelendirmeler yapılarak ahlaki yükümlülük alanının dışına itilmesine imkan sağlamaktadır. Dolayısıyla sosyal kimlik yaklaşımı temel alındığında ahlaki bir normun yönünü belirleyen sosyal grup üyelikleri olduğu ileri sürülebilir. O halde karşılıklı ilişkilere ve ortak bir norma sahip olduğu bir gruptan birinin ahlaki ihlalini gözlemleyen bireyin ahlaki yargıda bulunurken iç grubunda ortaya çıkan ihlali daha fazla meşrulaştıracağı, dış grubunda ortaya çıkan ihlali ise daha acımasız bir şekilde eleştireceği iddia edilebilir. Bir diğer ifade ile grup aidiyetlerinin iç grup kayırmacılığı üzerinde etkili olduğu ve bu durumun da ahlaki ihlallerin meşrulaştırılmasını sağladığı iddia edilebilir. Dolayısıyla bireyin kendini

yakın hissettiği grupların ahlaki ihlallerine ilişkin yaptığı meşrulaştırmaları bireyin iç grubuna yönelik gerçekleştirdiği kayırmacılık davranışı olarak da değerlendirilebilir.

Sosyal Kimlik Kuramı'nın ileri sürdüğü gibi bireylerin iç gruba olan bağlılıkları arttıkça grubun değerleri ile özdeşim düzeyleri de artmaktadır (Turner, Brown ve Tajfel, 1979). Yine kuramın belirttiği gibi bireyler kendi iç gruplarını olumlu, dış gruplarını ise olumsuz değerlendirme eğilimindedirler. Benzer bir etki, kaynakların ve cezaların paylaşılmasında bireylerin kendi gruplarından bireyleri kayırma eğilimlerinde kendini göstermektedir (Sherif, Harvey, White, Hood ve Sherif, 1961; Tajfel, Billig, Bundy ve Flament, 1971). Yani Sosyal Kimlik Kuramı'nın da öne sürdüğü üzere, iç grupla özdeşleşme arttıkça kaynakların iç grup lehinde paylaşılma olasılığı artmaktadır (Tajfel, 1974). Literatürde yapılan çalışmalar da incelendiğinde olumlu grup duygularıyla iç grupla özdeşleşme arasında oldukça güçlü pozitif ilişkiler saptanırken (Smith ve ark., 2007) dış gruba yönelik ayrımcılıkla olumsuz duygular arasında pozitif ilişki olduğu gösterilmiştir (DeSteno, Dasgupta, Bartlett ve Cajdric, 2004).

Buna ek olarak Jost ve Banaji'nin de (1994) belirttiği gibi, bireylerin iç gruplarındaki diğer üyelerin saldırgan ya da ayrımcı davranışlarını gerekçelendirme eğiliminde olduklarını gösteren çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Bar-Tal, 1990; Hogg ve Abrams, 1988; LaPiere, 1936; Tajfel, 1974, 1982). Yine bireylerin iç grup ve dış gruptan gelen bireylerin davranışlarını olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirirken iç grup yanlılığı yapılmaktadır. Bir başka anlatım ile birey, iç grubun olumsuz ve dış grubun olumlu davranışlarını dışsal faktörlere bağlama eğiliminde, iç grubun olumlu ve dış grubun olumsuz davranışlarını ise içsel faktörlere bağlama eğiliminde oldukları bilinmektedir (Pettigrew, 1979).

Söz konusu grup merkezli yanlılıkların, bireyin iç grubundan ya da dış grubundan insanların ahlaki ihlallerine ilişkin yargıları için de geçerli olabileceği düşünülmektedir. Leidner ve arkadaşları (2010) tarafından yapılan bir çalışmada ABD'li ve Birleşik Krallık'tan katılımcılara Irak Savaşı'nda sivillere ve esirlere yönelik kötü davranışları içeren birtakım raporlar okunmuştur. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde, ilk olarak iç grubu yüceltme düzeyi yüksek olan katılımcıların, kötü davranışı gerçekleştiren kişilerin kendi iç gruplarından olduğu koşullarda daha az

adalet talebinde buldukları görülmektedir. İkinci olarak, iç grubu yüceltme ile adalet isteği arasındaki ilişkide dış gruba odaklanan iki ahlaki kayıtsızlık mekanizmasının aracılık ettiğini bulmuşlardır. Bunlar kurbanların ailelerinin çektiği duygusal acıları azımsama (sonuçları göz ardı etme) ve kurban grubun insanlıktan çıkarılmasıdır (insandışılaştırma). Leidner ve arkadaşlarının (2010) da belirttiği gibi, bir gruptaki (ulustaki) bireylerin adalet arama arzularının düzeyi, kendi gruplarından acımasız davranışta bulunanları adalet önüne çıkarmaya ilişkin kararlarında kritik öneme sahiptir. Ancak bireysel değişkenlerin bu ilişkideki düzenleyici rolü de göz ardı edilmemelidir.

Ortaya çıkan bu grup merkezli yanlılığın, ahlaki kayıtsızlık içeren davranışlarla ilgili yargıları da etkilediği düşünülmektedir. Ahlak, hem gruptaki üyelerin her birinin, hem de grubun bir bütün olarak iyiliğinin düşünülmesini sağlayan ortak bir zemindir. İnsanların kendi gruplarına yönelik gösterdikleri bu eğilim, ahlaki kayıtsızlık içeren davranışların dışsal faktörlere bağlanmasına ve bunların gerekçelendirilmelerine zemin oluşturmaktadır. Leach, Ellemers ve Barreto'nun (2007) yapmış oldukları araştırmada da grupların hem kendi iç gruplarını hem de diğer grupları ahlaki yönden değerlendirmesinin, sosyallik ve yetkinlik yönünden olan değerlendirmelere göre grup dinamiği açısından daha belirleyici olduğunu göstermektedir.

Sherif ve Sherif (1948; 1996), bir topluluğa grup denilebilmesi için topluluğu oluşturan bireyler arasında ortak karşılıklı ilişkilerin ve bir dizi benzer normun olması gerektiğini söylemektedirler. Bu durum ortak değerleri paylaşan kişilerin bir araya geldiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde birey kendisi ile ortak normlara sahip olmadığı birinin ahlaki ihlalinin değerlendirirken evrensel olduğunu düşündüğü normları temel alması beklenir. Öte yandan, iç gruptan biri büyük olasılıkla evrensel normları değil, halihazırdaki iç grup normlarını kullanarak değerlendirecektir.

Tüm bu aktarılanlara bakarak, bireyin sadece kendi eylemleri için değil grubunun eylemleri için de ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarını kullandıkları söylenebilir. Bu durumu iki farklı şekilde açıklamak mümkündür. Birincisi, insanların kendi gruplarını kayırma eğilimleri; ikincisi dış grup olarak algılanan bireylere yönelik değersizleştirmelerde ahlaki temellerin ihlal edilmesine, görmezden

gelinmesine ve bunun sonucunda da ahlaki kayıtsızlığa neden olmaktadır. Bunda rol oynayan en temel etmen, insanların olumlu bir sosyal kimlik geliştirme güdüsüdür (Tajfel ve ark., 1971). İnsanlar olumlu bir sosyal kimlik geliştirme ihtiyacı ile kendi iç grubunu olumlu, dış grubuna ise olumsuz özellikler yükleme eğilimi göstermektedir (Reicher, Sears ve Haslam, 2010).

Dış grubun ötekileştirilmesi, onların değersiz olarak algılanmasına neden olmaktadır. Dış grubun değersizleştirilmesi ahlaki olmayan davranışları akla uygun gerekçelendirmeler yapılmasına, ahlaki yükümlülük alanının dışına itilmesine imkan sağlamaktadır. Bir başka ifade ile sosyal kimlik yaklaşımı temel alındığında ahlaki bir normun yönünü belirleyen sosyal grup üyelikleri olduğu ileri sürülebilir. O halde karşılıklı ilişkilere ve ortak bir norma sahip olduğu bir gruptan birinin ahlaki ihlali gözlemleyen bireyin, ahlaki yargıda bulunurken iç grubunda ortaya çıkan ihlali daha fazla meşrulaştıracağı, dış grubunda ortaya çıkan ihlali ise daha acımasız bir şekilde eleştireceği iddia edilebilir.

Burada sözü edilen durum ahlaki ihlalin öznesine ilişkindir. Ahlaki ihlali gerçekleştiren bireyin iç grup ya da dış gruptan biri olmasının yanı sıra, ahlaki ihlale ilişkin yargıyı etkileyen diğer bir faktörün ise ahlaki eylemin niteliği olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada hangi ahlaki temellerin ihlalinin ahlaki kayıtsızlığa yol açtığını ortaya koymak için farklı ahlaki temeller ile ahlaki kayıtsızlık ilişkisi incelenecektir.

Özetle sosyal kimlik yaklaşımı temel alındığında ahlaki bir normun yönünü belirleyen sosyal grup üyelikleri olduğu söylenebilir. Ancak diğerleriyle paylaştığımız ortak inanç ve değerlerin pek çok insanın birbirleri arasında bir bağ oluştururken, birçoğundan da ayırttığı söylenebilir. Bu nedenle ahlaki norm ve öz yaptırımlar arasındaki bağlantının çözülmesinde sosyal grup üyeliğinin önemli bir etkiye sahip olduğu çıkarımında bulunulabilir. Bir başka ifade ile sosyal grup üyelikleri, diğer grup üyelerine yönelik ahlaki duyguların körelmesi ile sonuçlanabilmektedir.

Mevcut tez çalışmasında aidiyet grupları müzik zevki üzerinden oluşturulmuştur. Bu doğrultuda Sosyal Kimlik Kuramı'na göre insanlar müzik tercihleri hakkında bilgi verdiklerinde belirli bir sosyal kategori ya da gruba

yerleşmektedirler. Bu sınıflandırma süreci insanların başkaları tarafından nasıl algılandığını da etkilemektedir (Rentfrow, McDonald ve Oldmeadow, 2009). Bireylerin kendilerini ve başkalarını müzik tercihlerine bakarak sınıflandırma eğilimlerinin olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır. İnsanların grup kimliği algıları ve diğer gruplara karşı olma tavırları grubun ilgili olduğu müzik türünden de etkilenmektedir (Rentfrow, McDonald ve Oldmeadow, 2009).

Bireyler kendi gruplarını başkalarıyla karşılaştırarak ve kendi gruplarından yana kayırmacılık davranışlarını sergileyerek kendi özsaygılarını desteklemektedirler. Boer ve arkadaşlarının (2011) Müzikal Bağ Modeli'ne göre, diğerleriyle aynı müzik zevklerini paylaşan insanların aynı değerleri paylaştığı ya da paylaştıklarını düşündükleri kişilerle arasında bir çekim vardır. Buradaki müzikal bağ, paylaşılan müzik tercihlerini gösteren değer benzerliği ile açıklanmaktadır. Müzik tercihlerindeki benzerlik değer yönlendirmelerindeki benzerliği gösterirken değer yönlendirmelerindeki benzerlik de sosyal yakınlığı arttırmaktadır (Boer ve ark., 2011). Sosyal Kimlik Kuramı'nı müzik bağlamında irdeleyen Knobloch ve arkadaşları da (2000) müzik zevkinin paylaşılmasının başka kimseler hakkında olumlu değerlendirmelere yol açtığını ve büyük ölçüde arkadaş olma isteği uyandırdığını bildirmektedirler (akt. North ve Hargreaves, 2008).

Dolayısıyla müzik sosyal kimlik açısından önemli bir unsurdur. Müzik tercihleri insanların hem başkalarını algılayışına hem de başkaları tarafından algılanışlarına etki eden önemli faktörlerden biri olarak ele alınmaktadır. Çünkü kişinin müzik tercihleri tek başına estetik bir zevk olmaktan çok daha fazlasını kapsamaktadır. Bireyin müzik zevkinin, belli bir müzik zevki grubuna ait olmak ve bu grubun müziği dışındaki değerlerini ve hatta yaşam tarzını da benimsemekle gelişen bir durum olduğu ileri sürülmektedir. Bu durum grupların varlığını sürdürmesi açısından bir işlevi olan iç grup yanlılığının da gelişimin hazırlayan faktörler arasında değerlendirilmektedir. Kişi, aidiyet hissettiği müzik türü sayesinde bir grup üyesi olduğunda diğer müzik zevki topluluklarını dışarıda görmeye başlamakta ve onlar hakkında olumsuz düşünceler geliştirmektedir (North ve Hargreaves, 2007).

Bu doğrultuda mevcut tez çalışması kapsamında ilk olarak Sosyal Kimlik Kuramı çerçevesinde iç grup ve dış grup farklılaşmasında ahlaki kayıtsızlık düzeyinin nasıl ortaya çıkacağı merak edilmektedir. Bu çalışmada gruplar aidiyet hissedilen müzik türü üzerinden incelenmektedir. Buna göre grup aidiyetlerinin belirlenebilmesi amacıyla en çok dinlemeyi sevdikleri müzik zevki değişkeni kullanılarak, grup manipülasyonu oluşturulmaktadır. Bu çalışma kapsamında grup manipülasyonunda neden müzik tercihi kullanıldığını aşağıda kısaca özetlenmektedir.

Sosyal psikolojideki artan sayıda çalışmalar müziğin kimlik üzerindeki etkisini gösteren bulgular sağlamaktadır. Özellikle müziğin hem başka insanlar hakkında bilgi edinmemiz hem de kendimizi başkalarına ifade etmemiz açısından önemli bir gösterge aracı olduğu birçok araştırmacı tarafından belirtilmektedir. Rentfrow, McDonald ve Oldmeadow'a (2009) göre insanlar müzikle kendilerini çeşitli şekillerde dışa vurmaktadırlar. Sevdikleri grubun t-shirtlerini giymekte, resimlerini duvarlarına asmakta ve sosyal paylaşım sitelerinde müzik tercihlerini paylaşarak kendileri hakkında başkalarını bilgilendirmektedirler. Bu yüzden müzik tercihleri en geçerli bilgilendirme çeşitlerinden birini işaret etmektedir. Dolayısıyla müziğin insanların kimlik oluşumunu sağladığı ve kendilerinin başkaları tarafından nasıl algılanmak istediklerini göstermeye yardımcı olduğu anlaşılmaktadır (Rentfrow, McDonald ve Oldmeadow, 2009).

Literatürde müziğin kimlikle ilişkisini irdeleyen araştırmalar insanların kimlik göstergesi olan diğer etkinliklere kıyasla müziğe farklı bir önem verdiğini de ortaya koymaktadır. Örneğin insanlara TV, kitap, müzik, film, hobiler ve aktiviteler içinde kimliklerini en çok hangisinin yansıttığı sorulduğunda, insanlar müzik tercihlerinin kitap, kıyafet, yemek, film, ya da tv tercihlerinden daha fazla kişiliklerini yansıttığına inandıklarını beyan etmişlerdir (Rentfrow ve Gosling, 2003).

Müziğin kişisel kimliği olduğu kadar grup kimliği ve aidiyeti açısından da önemini ifade eden birçok çalışma vardır. Brown'a göre müzik, grup olma fikrini güçlendirerek bütünleştirici davranışları desteklemekte ve grup dışındakilere yönelik potansiyel negatif tutumların ortaya çıkmasına neden olmakta, grup kimliğini, kolektif düşünmeyi ve grup senkronizasyonunu desteklemektedir (Cross, 2001).

Dolayısıyla da söz konusu grup merkezli yanlılıkların, müzik zevki üzerinden oluşturularak, bireyin iç grubundan ya da dış grubundan insanların ahlaki ihlallerine ilişkin yargıları üzerinde nasıl etkili olacağı sorusuna yanıt aranmaktadır.

1.5.1.2. Bireysel Faktörler ve Ahlaki Kayıtsızlık

Mevcut çalışmada ahlaki ihlalin öznesinin iç gruptan ya da dış gruptan olmasının ve ahlaki temellerin ihlalinin farklılık göstermesinin, ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarının kullanımı ve bireysel farklılıkların bu ilişkideki rolü çalışılmaktadır. Çünkü sadece grup temelli olarak bireyin ahlaki ihlalleri nasıl meşrulaştırdığına dair tutumlarını ortaya koymak, bir başka ifade ile sadece durumsal değişkenlerle ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarını açıklamak, bu davranışın ortaya çıkmasında bireysel farklılıkları gözardı etmek anlamına gelmektedir. Altemeyer (1996), Milgram'ın (1974) deneyinde otoriteye koşulsuz itaat edenlerin yanı sıra etmeyenlerin de olduğunu ve itaat etmemelerinin nedeninin, bağlama getirdikleri bireysel farklılıklardan kaynaklandığını belirtmektedir.

Literatür incelendiğinde ahlaki kayıtsızlık ile saldırganlık eğilimi (Bandura ve ark., 1996); empati, ahlaki kimlik ve denetim odağı (Detert ve ark., 2008); yetkeci kişilik ve sosyal baskınlık yönelimi (Jackson ve Gaertner, 2010) ve adil dünya inancıyla (Schlenker, Chambers ve Le, 2012) ilişkisini gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Mevcut çalışmada ahlaki temeller ihlalinde kullanılan kayıtsızlık mekanizmaları üzerinde bireylerin sosyal çevrelerine verdikleri cevapları ve yorumları etkileyen bir süreç olarak değerlendirilen, belirli bir konuda karmaşık ve belirsizlik yerine daha net ve kesin bir bilgiye ulaşma ihtiyacı olarak tanımlanan bilişsel kapalılık ihtiyacı arasındaki ilişki araştırılacaktır. Ancak bilişsel kapalılık ihtiyacını açıklamadan önce farklı düşünme stilleri ve ahlaki temeller arasındaki ilişkiler ortaya konacaktır.

Literatür incelendiğinde, farklı düşünme stillerinin ahlaki temellere verilen önem üzerinde etkili olduğunu gösteren çalışmalar görülmektedir. Pennycook, Cheyne, Barr, Koehler ve Fugelsang (2014) tarafından bilişsel stil ve dindarlık arasındaki ilişkilerin incelendiği bir çalışmada kutsallık temeline verilen önemle analitik düşünce eğilimi arasında anlamlı negatif yönlü bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Benzer şekilde Yılmaz ve Sarıbay (2017) tarafından analitik düşünmenin

manipüle edilerek, bireyselleştirici ahlaki temellere verilen önemin araştırıldığı çalışmada, analitik düşünme eğitimi verilen grubun bireyselleştirici temellere verdiği önemde anlamlı bir artış olduğu ancak bağlanım temelleri açısından anlamlı bir farklılık olmadığı bulgulanmıştır. Bir başka çalışmada ise soyut düşünme aktive edilen grup (somut düşünme grubuna göre) bireyselleştirici temellere daha çok, bağlanım temellerine ise daha az önem vermiştir (Napier ve Luguri, 2013).

Ahlaki temellerin, analitik düşünmeye ek olarak öznel ahlaka ya da nesnel ahlaka sahip olma ile de ilişkili olduğunu gösteren birtakım çalışmalar mevcuttur. Nesnellik, ahlaki iddiaların toplumdan topluma değişmeyen mutlak iddialar olduğundan bahsederken, öznel ahlaki iddialar hakkında mutlak ve kesin bir yargıya varılamayacağını ve ahlaka dair hiçbir iddianın nesnel anlamda doğru olmadığını savunmaktadır (Yılmaz, 2016). Dolayısıyla nesnel ahlaka sahip olmak ahlaki ikilemlere basit ve kesin cevaplar verme üzerine olduğundan, öznel ahlaka yönelmek daha derinlemesine, çok yönlü bir düşünce süreci gerektirmektedir (Yılmaz ve Bahçekapılı, 2015).

Bu doğrultuda literatürdeki çalışmalar incelendiğinde Goodwin ve Darley (2010) analitik düşünme becerisinin öznel ahlaka sahip olan bireylerde daha başarılı olduğunu söylemektedirler. Benzer şekilde analitik düşünceyi aktive etmenin dinsel inançta bir düşüş yarattığını (Shenhav, Rand ve Green, 2011), öznel ahlaka yönlendirilen insanlarda daha düşük dinsel inanç düzeyinin (Yılmaz ve Bahçekapılı, 2015) olduğunu gösteren çalışmalar da mevcuttur. Diğer yandan politik yönelimde de yukarıda bahsedilen bulgulara paralel bulgular vardır. Örneğin analitik düşünme eğilimi olan insanların daha liberal olduklarına dair bulgular mevcuttur (Brandt, Evans ve Crawford, 2015; Pennycook, Cheyne, Seli, Koehler ve Fugelsang, 2012; Talhelm, Haidt, Oishi, Zhang, Miao ve Chen, 2015).

Öte yandan farklı kültürlerde farklı ahlaki değerler olabileceğine karşılık gelen öznel ahlak inancının, gruplar arası tolerans düzeyi üzerinde de önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Bu konuda Yılmaz ve arkadaşlarının (2018) yapmış olduğu bir çalışmada, gruplararası toleransı yüksek olan insanların öznel ahlak inançlarının da yüksek olduğu bulgulanmıştır.

Ahlak psikolojisi literatürü incelendiğinde tolerans ve belirsizlik düzeyi ile ilgili çok fazla sayıda çalışma yapılmadığı görülmektedir. En güncel olarak Obeid, Argo ve Ginges (2017) tarafından ahlaki algıların gruplararası toleransı nasıl etkilediğini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmada ATK'deki bireyselleştirici ahlaki temeller ile gruplar arası tolerans arasında pozitif ilişki bulunurken, bağlanım ahlak ilkeleriyle gruplar arası tolerans arasında negatif ilişki bulunmuştur.

Bireylerin ideolojik farklılıkları, dini inançları ve önyargılarını oluşturan durumun, bireylerin öznel ya da nesnel ahlaka sahip olmasının ötesinde bilişsel birtakım stil farklılıklarından da kaynaklandığı söylenebilir. Mevcut çalışmada bireysel ve gruplar arası ahlaki temellerin ihlalinde kullanılan kayıtsızlık mekanizmaları üzerinde, belirsizliğe toleransın etkili olduğu düşünülmektedir.

Bu doğrultuda bir sonraki bölümde davranışsal nörobilimin gelişmekte olan yeni konularından biri olan (Atak, Syed, Çok ve Tonga, 2016), bireyin karmaşık ve net olmayan bilgiden ziyade daha net ve kesin bilgiyi tercih edip karar verme isteği olarak kavramsallaştırılan Bilişsel Kapalılık İhtiyacı (Şeker ve Akman,2015; Mannetti ve ark., 2002; Mayseless ve Kruglanski,1987; Webster ve Kruglanski,1994; Webster ve Kruglanski, 1998) kavramından bahsedilecektir.

İnsanlardaki bilişsel tamamlanma eğilimi, temel bir bilişsel işlevdir. Fakat bu işlev sürekli yapılmamakla beraber kısmen gereklidir. Kruglanski(1993)'ye göre "Eğer bilişsel kapalılık olmasaydı, insanlar her şeyden şüphelenir; hiçbir şeye inanmaz ve tek bir düşünce ya da görüşü belirginleştiremezlerdi." Yani zihinsel tamamlamanın, yargıda bulunma ve karar verme sürecinde önemli bir yeri vardır. (Kruglanski ve Webster, 1994). Dolayısıyla bilişsel kapalılık ihtiyacı, bilgi işleme sürecindeki bireysel farklılıkların nedenini ortaya koymaktadır (Kruglanski, 1990; Webster ve Kruglanski, 1994). Bu eğilim, bazı insanlarda yüksek düzeyde iken bazılarında düşük düzeydedir. Bu eğilimin yüksek olması belirsizliğe tahammülsüzlük ile olumlu yönde ilişkili olduğu bulunmuştur (Holaway, Heimberg ve Coles, 2006).

1.6. Bilişsel Kapalılık İhtiyacı

Bireylerin günlük bilgilerini nasıl oluşturduğu ve bunları değiştirebilme durumlarını inceleyen Günlük Epistemoloji Kuramına göre, bireyler günlük hayatta yaşadıkları problem durumlarında o problemleri çözmeye yönelmelerini sağlayan içsel bir motivasyona sahiptirler (Kruglanski ve Ajzen, 1983; Manetti, Pierro, Kruglanski, Taris ve Bezinovic, 2002; Roetzs ve Van Hiel, 2011). Kruglanski tarafından ortaya atılan bilişsel kapalılık ihtiyacı (Need for Cognitive Closure), bireyin karmaşık ve net olmayan bilgiden ziyade daha net ve kesin bilgiyi tercih edip karar verme isteği olarak tanımlanmaktadır (Manetti ve ark., 2002; Mayseless ve Kruglanski, 1987; Şeker ve Akman, 2015; Webster ve Kruglanski, 1994). Bir diğer ifade ile bilişsel kapalılık ihtiyacı bilgi ile ilgili sorunlarda motivasyon kaynağı olarak tanımlanıp karmaşık bilgiyi basitleştirme ve belirsizlikten kaçınma durumlarıyla ilişkilendirilmektedir (De Backer ve Crowson, 2008).

Webster ve Kruglanski (1994), bilişsel kapalılık ihtiyacını 5 alt öğeden oluşan tek boyutlu bir yapı olarak tanımlamaktadır. İlk öğe, düzensizlikten ve karmaşadan rahatsızlığı ifade eden düzen ihtiyacıdır. İkincisi, belirsizliğin yarattığı hoşnutsuzluk ve belirsizliğin yol açtığı duygusal rahatsızlıklarla ilgili olan belirsizlikten rahatsızlık öğesidir. Üçüncüsü, gelecekle ilgili öngörülebilirlik sağlayan güvenli veya istikrarlı bilgi ve tutarlılık ihtiyacını kapsayan tahmin ihtiyacıdır. Dördüncüsü, kişinin mevcut bilgisinin alternatif fikirlerle yüzleşmesinde yaşadığı hoşnutsuzluğu, isteksizliği ve güven duymamayı içeren dar görüşlülük ve beşincisi ise, yargılarında ve seçimlerinde hızlı karar verme sürecini tanımlayan kararlılık ihtiyacıdır. Kruglanski (1990) bilişsel kapalılık ihtiyacını kavramsallaştırarak karar verme süreçlerinin bilişsel güdüsel yönüne vurgu yapmış ve kuramsal bir çerçeve ortaya koymaya çalışmıştır (Atak ve ark., 2016). Bu noktada Kruglanski ve Webster (1996) kavramda geçen “ihtiyaç” teriminin bir eksiklikten ziyade bireyin içsel güdülenmesine karşılık geldiğini belirtmektedir.

Birey yaşadığı bir problem durumunda öncelikle o problemi tanımlamakta, sonra bazı hipotezler kurmakta ve bu süreçte bazı hipotezler elenirken diğer hipotezler de güçlenmektedir. Buradan hareketle bilişsel kapalılık ihtiyacının bireylerin yaşadıkları günlük problemlerin çözüm sürecindeki önemli bir faktör

olduğu görülmektedir. Bilişsel kapalılık ihtiyacı yüksek olan bireyler karşılaşılan yeni bir konuda belirsizlik durumu yaşamak yerine otomatik olarak, hızlıca cevap verme eğilimindedirler. Diğer bir ifade ile bilişsel kapalılık ihtiyacı yüksek olan bireyler mevcut bilgilerine ters düşen bilgilerle karşılaşmaktan hoşlanmamakta ve böyle durumlarda kendilerini yeni bilgilere kapatmaktadırlar. Bilişsel kapalılık ihtiyacı düşük olan bireylerin ise belirsizlik halinde hoşgörülerinin yüksek, karar verme sürelerinin uzun ve esnek bir düşünce yapısına sahip olduğu görülmektedir (Calogero, Bardi ve Sutton, 2009; Kruglanski ve Webster, 1996).

Kruglanski'ye göre (1990) insanlar bir belirsizlik halinde bu durumdan kaçınmayı, zihinsel olarak mevcut belirsizlik halini tamamlamayı ve sabit, tahmin edilebilir ve net durumlara yönelmeyi tercih ederler. Bu yönelimler insanların bilişsel kapalılık ihtiyacı düzeylerini arttırmaktadır (Kruglanski ve Webster, 1996). Kruglanski ve Webster (1996) insanların tamamlanmamış, eksik, net olmayan durumlarla karşılaştıklarında iki seçenekleri olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu seçeneklerden birisi bu eksikliği bilişsel açıdan tamamlama diğeri ise ondan kaçınmadır. Buradan hareketle bilişsel kapalılık ihtiyacı sürecinin bir ucunda tamamlanma ihtiyacı varken diğeri ucunda ise bundan kaçınma olduğu söyleyebilir.

Bilişsel açıdan tamamlanmanın sürdürülmesi ya da ondan kaçınılması kararı o anki seçimin getireceği yarar ya da zarar durumuna bağlı olarak şekillenmektedir (Kruglanski, 1990; Webster ve Kruglanski, 1994). Durumlar karşısında hemen harekete geçebilme yeteneği ve buna bağlı kazançlar sağlama olasılığı tamamlanmanın yararlarındandır. Tamamlanmanın zararları ise karar sonucunda seçeneklerin ve özgürlüğün kısıtlanması, yargı hatası yapma olasılığı ve bilişsel enerji kaybı görülmektedir (Kruglanski, 1990; Webster ve Kruglanski, 1994).

Bilişsel kapalılık ihtiyacının, bireylerin yeni bilgilere nasıl yaklaştığını açıklamaya çalışan hem bireysel hem de durumsal faktörlerin bir sonucu olarak geliştiği düşünülebilir. Kimi zaman bireyler farklı durumlar karşısında daha fazla bilişsel kapalılık ihtiyacı duyma eğilimindedir veya geçici olarak da bilişsel kapalılık ihtiyacı uyandırabilecek durumlar (örneğin, zaman baskısı) ile karşılaşabilirler (Roets ve Van Hiel 2011). Örneğin bir bireye cevabı kesin olmayan bir soru geldiğinde (örneğin, "Kadınlar iyi lider olabilir mi?"), o esnada birey için epistemik bir süreç

başlamaktadır. Birey bir cevap bulduğunda veya bir arayışından vazgeçtiğinde, epistemik süreç kapanmaktadır. Dolayısıyla bilişsel kapalılık ihtiyacı, bireylerin bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma sürecinde nasıl konumlandığını göstermektedir.

Bu durum aynı zamanda, sadece kalıpyargılar değil, hali hazırda mevcut olan şemalara (Pierro ve Kruglanski, 2008) olan güvene dayanan durumların oluşturduğu ortamları da içermektedir. Kalıpyargılar, özellikle bilişsel kapalılığa daha fazla ihtiyaç duyan bireyler tarafından daha çekici olarak görülebilir. Çünkü kalıpyargılar istikrarlı bilgi kaynakları olarak bireye hizmet etmektedir. Eğer bir birey belirli kalıpyargılara inanıyorsa, bu durum bireyin gittikçe karmaşıklaşan sosyal dünyadaki tutumlarını yönlendirebilmektedir. Bununla birlikte bireyin kendi yargısı ile dış dünyadaki bilgi uyumsuzluğu, hali hazırdaki kalıpyargılarına tutunarak, sabit bilgi ihtiyacını gidermesi bakımından kendini güvenli hissetmesine imkan sağlamaktadır. Epistemik kesinlik arzusu kendi başına zararlı değildir, ancak bunun yerine bu görüşlerin güvenle kabul edilebileceği ve sunulabileceği başka ortamlara ihtiyaç vardır. Sonuç olarak yüksek bilişsel kapalılık ihtiyacı ile karakterize olan bireyler daha kapalı fikirli olma eğilimindedirler (Strojny, Kossoswka ve Strojny, 2016), değişikliklerden hoşlanmazlar (Kruglanski, Pierro, Higgins ve Capozza, 2007) ve bu kişilerin haklı inançlara sahip olma isteği daha yüksektir (Jost, Kruglanski ve Glaser, 2003).

Bilişsel kapalılık ihtiyacı bir karakter özelliği olarak değerlendirildiğinde, dinsel ve bilimsel dogmacılıkta gözlemlenebildiği gibi bireylerin kendine duyduğu bir nevi tutarlılık ihtiyacı olup, bireyin kendisini tehditlerden koruduğu bir savunma mekanizması gibi de düşünülebilir. Kesin ve net karar verme ihtiyacı içinde olmak, bireye geçici bir emniyet sağlamaktadır. Bir başka anlatım ile birey yeni hakikatler keşfetme sorumluluğunu yitirme pahasına, yeni şeyler öğrenmekten vazgeçme ve yeni durumlara uyum sağlama becerisini körelterek geçici bir güven duygusu elde etmektedir.

Literatür incelendiğinde çalışmalar bilişsel kapalılık ihtiyacının, bireyin bilişsel yapısı ve karar verme süreçlerini etkileyen, alternatif hipotezler arama ve oluşturma (Kruglanski ve Maysseless, 1988), algı, karar verme gibi bilişsel süreçler (Van Hiel ve Mervielde, 2002), grup içi ve gruplararası süreçlerde izlenim oluşturma

(Kruglanski ve Freund, 1983), değerler (Calogero ve ark., 2009), politik eğilimler (Van Hiel ve Mervielde, 2004), kültürlerarası farklılıklar gibi çeşitli sosyal ve kişilerarası birçok olguyla ilişkili olduğu görülmektedir. Bireylerin sosyal çevrelerine verdikleri cevapları ve yorumları etkileyen bir süreç olarak değerlendirilen, son yıllarda ilgi çeken bir kavram olan bilişsel kapalılık ihtiyacı (Kruglanski ve Webster, 1994; Maysseless ve Kruglanski, 1987) ile ahlaki kayıtsızlık arasında da güçlü ilişkilerin olabileceği mevcut tez çalışmasında iddia edilmektedir.

Ahlaki ikilemler çoğul anlamlar oluşturması bakımından belirsizlik durumunu da beraberinde getirmektedir (Bauman, 2015). Ahlaki olmanın anlamı, iyi ve kötü arasındaki seçimle, yani belirsizlikle yüzleşmektir. Dolayısıyla karşılaşılan ahlaki ikilemlerin genellikle hiçbir net ya da genel geçer kabul gören çözümleri yoktur. Çünkü ahlaki yaşam, sürekli bir belirsizlik içinde yaşamaktır (Bauman, 2015). Dolayısıyla her ahlaki ikilemin belirsizlik durumunu da ortaya koyduğu ve bireylerin bu belirsizlikler karşısında ahlaki yargıda bulunması gerektiği söylenebilir.

Bilişsel kapalılık ihtiyacının bireylerin karar alma süreci üzerinde etkili olduğu bilinmektedir (Chirumbolo, Livi, Mannetti, Pierro ve Kruglanski, 2004; Kruglanski ve Webster, 1996). Bazı bireyler bilişsel kapalılık ihtiyacından kaçınmaya çalışırken, bazıları ise bilişsel kapalılık halinde kalmaya istekli olmaktadır. Bireyler güçlü bir bilişsel kapalığa sahip olduklarında, belirsizliği kalıcı bir şekilde azaltma konusunda birtakım bilgiler ararlar. Bilişsel kapalılık ihtiyacının temelinde aciliyet (urgency) ve kalıcılık (permanence) olduğu düşünülmektedir. Bu sürecin ilk aşaması bilişsel kapalılığa hızlı bir şekilde ulaşma ve tutunma (seizing), ikinci aşamada ise yeni ve çelişkili bilgiye karşı kendi sahip olduğu bilgiyi koruma eğilimi olan dondurma (freezing) olarak kabul edilmektedir (Kruglanski ve Webster, 1996). Ulaşma ve tutunma halinde birey kesinliği sağlayabilecek bilgileri hızlıca kavramak için motive olurken; dondurma aşamasında mevcut bilgilerini alternatif bakış açısına karşı savunmak için motive olmaktadır. Birey belirli bir konu hakkında kararlı bir bilgiye sahip olduğunda, bilişsel kapalılık ihtiyacı ile alternatif görüşleri dikkate alma olasılıkları daha düşmektedir. Bu nedenle yüksek bilişsel kapalılık ihtiyacına sahip bireyler güçlü yargı taahhütleri yaparlar, görüşlerinde nispeten sarsılmazlar ve değişim ile iyi başa çıkamazlar (Kruglanski ve

ark., 2007). Buna karşılık bilişsel kapalılık ihtiyacı düşük olan bireyler, yargılayıcı ve bağlayıcı tutumlardan kaçınmakta, seçenekleri açık tutmakta, kesin görüşlere sahip olmamaktan dolayı rahat hissetmektedirler (Kruglanski ve Webster, 1996). Son yıllarda yapılan araştırmalar bilişsel kapalılık ihtiyacının çeşitli kişisel, kişilerarası ve grup fenomenlerini etkileyerek insan ilişkilerine nüfuz ettiği fikrini desteklemektedir (Chirumbolo ve ark., 2004).

Belirsizlik durumunun birey üzerinde birtakım bilişsel ve davranışsal etkileri bulunmaktadır. Dolayısıyla bireyler belirsiz durumlar karşısında yeni grup aidiyetleri oluşturabilirler ya da önceden benimsenmiş grup aidiyetlerini pekiştirebilirler (Hogg, 2009). Diğer bir ifade ile belirsizlik içeren bir durumla karşılaşan kişinin sahip olduğu değer yargıları konusunda daha katı ve tutucu davranarak durumları belirginleştirmeye, tahmin edilebilir bir hale getirmeye çalıştığını düşünebilir. Bu belirsizlikten kaçınma halinin bir sonucu olarak kişi kendi görüşü ile benzer görüşte olan kişilere karşı olumlu, kendi görüşünün karşısında olan kişilere ise olumsuz tepkiler geliştirebilir (Van den Bos, 2001).

Bilişsel kapalılık ihtiyacı net ve devamlılığı olan bilgiye ulaşma isteğini teşvik etmesi bakımından grup üyeleri arasında fikir birliği veya “ortak gerçeklik” arayışını oluşturmaktadır (Kruglanski ve ark. 2007). Buna göre, görece yüksek bilişsel kapalılık ihtiyacına sahip üyelere oluşan grupların durumsal normlara uydukları için daha fazla tekdüze baskı uyguladıkları (De Grada, Kruglanski, Mannetti ve Pierro, 1999) ve diğer grup üyeleriyle aynı fikirde olma isteklerinin daha güçlü olduğu görülmektedir (Kruglanski ve ark., 1993). Bir başka ifade ile bilişsel kapalılık ihtiyacı yüksek olan bireylerin fikir sapmalarını reddetme eğilimi gösterdikleri (Kruglanski ve Webster, 1991) ve homojen grupları tercih ettikleri söylenebilir (Kruglanski, Shah, Pierro ve Mannetti, 2002).

Benzer bir şekilde, bilişsel kapalılık ihtiyacı politik muhafazakarlıkla (Jost, Glaser, Kruglanski ve Sulloway, 2003) ve grup normlarının istikrarı ile ilişkilendirilmektedir (Livi ve ark., 2007). Pierro, Mannetti, De Grada, Livi ve Kruglanski, (2003) tarafından bilişsel kapalılık ihtiyacının zaman baskısı ile deneysel olarak manipüle edildiği bir çalışmada yüksek bilişsel kapalılık ihtiyacına sahip üyelere oluşan grupların, otokratik (yani hiyerarşik) grup yapılarının ortaya

çıkmasını teşvik ettiği sonucuna varılmıştır. Bu gruplarda, bir üye tartışma grubunu kontrol ederek “grubun merkezi” olma eğilimini korumaktadır. Buna ek olarak grup içinde elde edilen bilgiler, üzerinde anlaşmaya varılmış bir toplumsal gerçekliğe dayanmaktadır, dolayısıyla bilişsel kapalılık ihtiyacı fikir birliği isteğini de arttırmalıdır.

Bilişsel kapalılık ihtiyacı ile ahlaki kayıtsızlık arasındaki ilişkide grup merkeziliğinin önemli olduğu düşünülebilir. Grup-merkezcilik, merkezi otoriteyi onaylama, muhalifliği bastırma, çeşitliliği azaltma, grup içi iyiliğe dahil olma, grubun normlarını ve geleneklerini ortaya koyma ve görüşlerine şiddetle uyma eğilimini ifade etmektedir (Kruglanski ve ark. 2007). Bu tutum ve davranışlar da bilişsel kapalılık ihtiyacı ile birlikte, bireylerin kolektifliği, grup aidiyetini arttırmak için güçlü bir ortak gerçeklik yaratmaktadır.

Bilişsel kapalılık ihtiyacı, kesin bir cevap, herhangi bir cevap veya bir soruya ve belirsizlik ve karışıklığa karşı düşük bir tolerans arzusunu göstermektedir (Kruglanski ve Webster, 1996). Güçlü, kronik veya akut kapanma ihtiyacı olan bireyler, belirsizliğin devam etmemesi için hızlı, kesin bir karar vermeyi veya yargılamayı tercih etmektedirler (Kruglanski, 1989). Bu eğilim, çatışma durumlarını karakterize eden kişiler arası ve gruplar arası süreçlerde (Kruglanski ve ark., 2007) önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin Golec de Zavala, Cislak ve Wesolowska (2010), kendini muhafazakar olarak tanımlayan bireyler arasında bilişsel kapalılık ihtiyacı ve gruplar arası düşmanlık arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermişlerdir.

Bunlara ek olarak literatür incelendiğinde, bilişsel kapalılık ihtiyacının, grup içinde hızlı ve kararlı bir şekilde istenen sonuçlar elde edebilmek için, agresif tutum ya da çatışma içeren yönetim tercihinde de rol oynayabileceği öne sürülmektedir. Buna göre bilişsel kapalılık ihtiyacının ahlaki bir hak kazanmayı teşvik edeceğini varsaymak mümkündür, bir diğer ifade ile bir grubun çıkarlarını korumak için diğer grubun üyelerine zarar verme davranışı da dahil olmak üzere, grubun kendini savunması konusunda yapılan her şeyi meşru olduğuna inanmak mümkündür (Schori-Eyal, Klar ve Ben-Ami, 2017).

1.7. Çalışmanın Amacı

Son yıllarda ahlak psikolojisi alanında artan sayıda çalışmalar ahlakın içeriğine odaklanmak yerine, ahlakın işlevini vurgulamanın gerekliliğini göstermektedir. Bu doğrultuda Haidt ve Kesebir (2010) yeni bir ahlak tanımı önermekte ve ahlakı "bencilliği bastırmak veya düzenlemek ve sosyal yaşamı işbirliğine dayalı hale getirmek için birlikte çalışan değerler, erdemler, normlar, uygulamalar, kimlikler, kurumlar, teknolojiler ve evrimleşmiş psikolojik mekanizmaları birbirine bağlayan" bir sistem olarak görmektedir. Buna göre ahlakın, sosyal yaşamda sosyal düzeni korumak için kullanılan bir araç olduğu söylenmektedir. İlaveten ahlakın insanları birbirine bağlama ve yeni gruplar oluşturma işlevinin olduğu da iddia edilmektedir. Zira ahlakın grup düzeyindeki işlevi uzun yıllar psikoloji literatüründe göz ardı edildiği görülmektedir. Antropolojik ve evrimsel çalışmaların hızla artmasıyla birlikte ahlak kavramının sadece otonom, birey merkezli, bakım ve adalet temalarından oluşmadığı söylenmekte ve bir eylemin farklı ahlaki perspektifler açısından değerlendirilebileceği iddiası ortaya atılmaktadır.

Literatüre yapılan çalışmalar incelendiğinde Shweder ve arkadaşları (1997) bir eylemi açıklayan ahlak söyleminin sadece tek bir söylem olmadığını, aslında davranışın ahlakiliğine dair tam bir anlayışa sahip olmak için birden fazla söylemin göz önünde bulunurulmasının daha yararlı olabileceğini belirtmektedirler. Çünkü bir eylem, birden fazla söylemde kavramsallaştırılabilir, örneğin canlıları önemsemek; otonom etiği ve aynı zamanda kutsallık etiği ile de ilgili olabilmektedir. Keza benzer şekilde bir bebeğe zarar vermek, kişiler için bakım ve kutsallık temellerinin aynı anda ihlali anlamına da gelebilmektedir. Dolayısıyla aynı deneyimin birden çok anlamı olabilmektedir. Bu da birden fazla ahlaki ilkenin olduğunu yani ahlaki çoğulluk iddiasını desteklemektedir. Zira Ahlaki Temeller Kuramı çerçevesinde, bakım ve adalet dışında bireyin ahlaki değerlerinin arasında sadakat, otorite ve kutsallık temellerinin de olduğu belirtilmektedir (Haidt ve Joseph, 2004; Rai ve Fiske, 2011; Shweder ve ark., 1997). Tüm bunlarla birlikte ATK'nın ahlak psikolojisine daha bütünsel bir bakış açısı getirdiğini söylemek mümkündür.

Bu doğrultuda bireylerin neden ve neye göre bazı insanların ya da davranışların iyi olduğunu, bazılarının ise kötü olduğunu düşündüğü sorusu akla

gelmektedir. Genel olarak hayata bakış açıları benzer olan bireyler birbirlerini daha çok sevme eğilimi gösterirken, bunun tam tersinde de başka birinin kötü olduğuna kolayca karar verebilmektedirler. Bu noktada ahlakın çoğulluğu nedeniyle bu sorulara çeşitli cevaplar vermek mümkün görünmektedir. ATK'ya göre bir hayvana işkence ediliyorsa, bir organizasyonda dolandırıcılık ya da vatana ihanet yapılıyorsa, bir yaşlıya zarar veriliyorsa, dini değerlere hakaret ediliyorsa veya birisi bir başkasına zorbalıkta bulunuyorsa kötü ya da yanlış bir davranışta bulunduğu düşünülmektedir. Peki bu psikolojik olarak nasıl açıklanabilir? Onları iyi veya kötü yapan nedir? Doğrular veya yanlışlar nelerdir? ATK, neden olarak belirttiğimiz şeyleri ahlak olarak açıklamaktadır. Bir diğer ifade ile ATK daha önceki dar ve kısıtlı ahlak anlayışına kıyasla, artık günlük yaşam içinde karşılaştığımız ikilemleri ve kaygıları ele almaktadır. Dolayısıyla bu kurama göre ahlakın amacı genel geçer iyi ve kötü davranışları tanımlamak değil, sosyal düzen içinde bireyler için neyin doğru ve yanlış, iyi ve kötü olduğunun belirlenmesidir. Öte yandan da ahlaki ilkelerin bencilliği düzenleyen ve sosyal yaşamı mümkün kılan işlevi vurgulanmaktadır.

Bandura da, Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuram'ında ahlaki eylemin bireylerin sosyal çevreleri ile kurmuş oldukları karşılıklı etkileşimler sonucunda ortaya çıktığını söylemektedir. Bir diğer ifade ile bireyler eylemlerini içinde buldukları koşullarla bağlantılı olarak değerlendirirler, kendi ahlaki standartlarını düşünürler ve eylemlerini kendilerine sağladıkları sonuçlara göre düzenlerler (Bandura, 2002). Ancak bazen insanların ahlaki yargıda ya da davranışta bulunurken ahlaki ilkeleri bazı durumlarda ya da bazı insanlar için ihlal ettikleri görülmektedir. İyi ve doğru olduğuna inanan sıradan insanların, nasıl olup da kötü ve yanlış eylemlerde bulunabildiği sorusu birçok araştırmacının dikkatini çekmektedir (Bandura, 1990; Milgram, 1974; Zimbardo, 2004).

Tüm bu aktarılanlar ışığında mevcut çalışma son yıllarda birçok araştırmacı tarafından merak edilen ve ilgi odağı haline gelen sıradan bir bireyin ahlaki olmayan eylemler içinde olmasına neden olan (belki de "iyi bir insanın kötülük yapmasına" yol açan) sosyo-bilişsel ve psikolojik süreçleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Buradan hareketle yukarıda anlatılanlar çerçevesinde mevcut çalışmanın temel amacı farklı ahlaki temeller ihlalinde kullanılan ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarının hem

bireysel özellik hem de grup süreçleri açısından nasıl ortaya çıktığının belirlenmesidir.

Mevcut çalışma yukarıda ifade edildiği üzere önce farklı ahlaki temeller ihlalinde kullanılan ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarının grup süreçleri temelinde nasıl ortaya çıktığının yanı sıra bireysel özellikler açısından nasıl ortaya çıktığı sorusu da sorulmaktadır. Ahlaki temellerin ihlalinde kullanılan ahlaki kayıtsızlık mekanizmaları üzerinde grup manipülasyonunun etkisinin yanı sıra, bireylerin sosyal çevrelerine verdikleri cevapları ve yorumları etkileyen bir süreç olarak değerlendirilen, son yıllarda ilgi çeken, bireysel bir eğilim/özellik olarak kavramsallaştırılan bilişsel kapalılık ihtiyacı (Kruglanski ve Webster, 1994; Mayseless ve Kruglanski, 1987) ile de güçlü ilişkileri olabileceği düşünülmektedir.

Bu noktada ahlaki kayıtsızlığın oluşumunda sadece bireysel özelliklerin değil bunun yanı sıra kolektif ve bağlamsal koşulların da etkili olacağı düşüncesi göz önünde bulundurulduğunda mevcut çalışma ahlaki veya ahlaki olmayan eylemlerin belirli koşullar altında farklılaşacağı iddiasında bulunmaktadır. Yukarıda bahsedilen bilgiler ışığında, sözü edilen değişkenler arasındaki ilişkiler çerçevesinde, araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir.

1.8. Hipotezler

H₁: Grup aidiyeti yüksek olan bireylerin, bilişsel kapalılık ihtiyacı yüksek olduğu koşulda her iki müzik türünde (klasik ve rock²) grup içi ve grup dışı ahlaki temellerin ihlaline kayıtsızlık puanları arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H_{1a}: Müzik türü grup aidiyeti yüksek olan bireylerin, bilişsel kapalılık ihtiyacı yüksek olduğu koşulda grup dışına kıyasla grup içi bakım temelinin ihlaline yönelik kayıtsızlık puanları daha yüksek olacaktır.

H_{1b}: Müzik türü grup aidiyeti yüksek olan bireylerin, bilişsel kapalılık ihtiyacı yüksek olduğu koşulda grup dışına kıyasla grup içi adalet temelinin ihlaline yönelik kayıtsızlık puanları daha yüksek olacaktır.

² Bu çalışmada müzik türleri için ayrı ayrı analizler yapılmayacaktır. Her iki grup birleştirilerek analizler iç grup ve dış grup olarak bağlamında test edilecektir.

H_{1c}: Mzk türü grup aidiyeti yüksek olan bireylerin, bilişsel kapalılık ihtiyaı yüksek olduğu koşulda grup dışına kıyasla grup içi sadakat temelini ihlaline yönelik kayıtsızlık puanları daha yüksek olacaktır.

H_{1d}: Mzk türü grup aidiyeti yüksek olan bireylerin, bilişsel kapalılık ihtiyaı yüksek olduğu koşulda grup dışına kıyasla grup içi otorite temelini ihlaline yönelik kayıtsızlık puanları daha yüksek olacaktır.

H_{1e}: Mzk türü grup aidiyeti yüksek olan bireylerin, bilişsel kapalılık ihtiyaı yüksek olduğu koşulda grup dışına kıyasla grup içi kutsallık temelini ihlaline yönelik kayıtsızlık puanları daha yüksek olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde ilk olarak ön çalışma kapsamında gerçekleştirilen Ahlaki Temellerin İhlalinde Yapılan Meşrulaştırma Ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışmasına ait yöntem kısmı sunulmuştur. Ardından asıl çalışmanın örnekleme, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, veri toplama işlemi ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel işlemler aktarılmıştır.

2.1. Ön Çalışma

Ön çalışma kapsamında araştırmacı ve tez danışmanı tarafından, ahlaki temellerin ihlalinde kullanılan ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarını belirlemek amacıyla ilk olarak ‘Ahlaki Temellerin İhlalinde Yapılan Meşrulaştırma Ölçeği’ geliştirilmiş, ikinci olarak da geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır.

2.1.1. Örneklem

Ön çalışmanın örnekleme, İstanbul ilinde üniversitede öğrenim görmekte olan ve kolayda örnekleme metodu ile ulaşılabilen 60 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Katılımcıların, 47’si kadın, 13’ü erkek olmak üzere, yaş aralığı 20-28 ve yaş ortalaması 22.87 (ss=2.01) olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların çoğunluğunun (%50) ailelerinin orta sosyo ekonomik düzeye sahip olduğu ve yine büyük bir çoğunluğunun (%93.3) bekar olduğu görülmektedir.

2.1.2. Veri Toplama Araçları

2.1.2.1. Demografik Bilgi Formu

Kişilerin demografik bilgilerini almak üzere araştırmacılar tarafından hazırlanmış bir formdur. Bu form ile katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim, sosyoekonomik durum, medeni durum gibi değişkenler sorulmuştur. Bu değişkenlere ek olarak, esas çalışmada iç grup ve dış grup manipülasyonunu belirlemek amacıyla katılımcılara demografik bilgi formunda “Dinlemekten hoşlandığınız müzik türü aşağıdaki kategorilerden hangisine daha yakındır? (lütfen sadece en yakın olduğunuz bir seçeneği işaretleyiniz)” sorusu sorulmuştur. Bu doğrultuda gerçekleştirilen frekans analizi sonuçlarına göre iç ve dış grup manipülasyonunun sıklığı en fazla

olan rock ve klasik müzik türleri üzerinden yapılması uygun görülmüştür. Buna göre esas çalışmadaki grup süreçlerine dair olan sorular yeniden düzenlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Tercih Ettikleri Müzik Türü

	N	%
Müzik Türü		
Caz	4	6.7
Arabesk	3	5.0
Klasik	11	18.3
Rock	22	36.7
Rap	9	15.0
Elektronik	4	6.7
Halk müziği	4	6.7
Sanat müziği	3	5.0

2.1.2.2 Ahlaki Temellerin İhlalinde Yapılan Meşrulaştırma Ölçeği

Ahlaki temellerin ihlalinde kullanılan ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarını belirlemek amacıyla geliştirilen ölçek, Graham ve arkadaşlarının (2013) Ahlaki Temeller Kuramı'nda ortaya attığı, 5 farklı ahlaki temel ihlalini içeren 10 senaryo ve her senaryoya ait, Bandura'nın ileri sürdüğü Ahlaki Kayıtsızlık Mekanizmaları doğrultusunda, 8 farklı ahlaki kayıtsızlık mekanizmasını içeren ifadeden oluşmaktadır.

Senaryolar içerik açısından değişkenlik göstermektedir. Senaryoların içeriği, ahlaki temellerin ihlalini temsil edeceği öne sürülen konulardan seçilmiştir (Clifford ve ark., 2015; Graham ve ark., 2013; <http://moralfoundations.org/questionnaires/>).

Ön çalışma kapsamında senaryoların birey için ahlaki bir temel ihlali olarak algılayıp algılamadığını belirlemek için katılımcılardan ilk başta senaryoları okuduktan sonra olayın ne kadar yanlış olduğunu işaretlemeleri istenmiş, daha sonra ilgili ahlaki temel ihlalini hangi mekanizmayı kullanarak meşrulaştırdıkları ile ilgili soruları cevaplamaları istenmiştir. Ayrıca cinsiyet etkisinden kurtulmak amacıyla

senaryolardaki kişilerin isimlerinin her iki cinsiyet tarafından da kullanılabilir, cinsiyet bakımından nötr isimler olmasına dikkat edilmiştir.

Ölçek, “1” hiç uygun değil ile “5” kesinlikle uygun arasında değerlendirilen 5’li likert tipinde bir ölçektir. Ölçekten alınan puanların artması bireylerin ahlaki temel ihlali karşısında kullandıkları ahlaki kayıtsızlık düzeyinin yükselmesi anlamına gelmektedir (Bknz.EK-3).

2.1.3. İşlem

Ön çalışmada sosyal psikoloji alanında uzman dört kişinin görüşleri alınarak son düzeltmeler yapılmış ve ölçme aracının son hali oluşturulmuştur. Ölçek çevrimiçi formlar aracılığı ile kişilere kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak ulaştırılmıştır. Bu yolla araştırmaya katılmak isteyen 18 yaş üstü kişilere çevrimiçi ortamda çalışmanın amacını içeren bilgilendirilmiş onam formu sunulmuş; ardından demografik bilgi formunu ve ölçek maddelerini doldurmaları istenmiştir. Araştırma kapsamında katılımcıların kimliklerine ilişkin bilgiler istenmemiş ve gizlilik ilkesine bağlı kalınacağı belirtilmiştir. Veriler, gönüllü katılımcılardan internet üzerinden çevrimiçi form aracılığıyla Nisan 2019 - Mayıs 2019 tarihleri arasında toplanmıştır. Katılımcıların ölçekleri cevaplandırması yaklaşık 30 dakika sürmüştür. Katılımcılardan toplanan veriler, SPSS 21.0 programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

2.1.4. Geçerlik ve Güvenirlik Analizi

Kapsam geçerliği için 10 hikaye ve 80 maddeden oluşan taslak ölçek, ahlaki temel ve ahlaki kayıtsızlık alanlarında çalışan iki uzman sosyal psikologa iletilerek görüşleri alınmıştır. Kapsam geçerliği çalışmasında değerlendiricilerden maddelerin anlaşılabilirliği ve kuram olarak uygunluğunun derecelendirilmesi ve eğer kuramsal çerçevede uygun değilse önerilerini sunmaları istenmiştir. Bu değerlendirmeler doğrultusunda ölçme aracının maddeleri düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerden sonra 10 hikaye ve 80 maddeden oluşan ölçek taslağı son halini almıştır. Asıl uygulamaya başlamadan önce araştırmacı tarafından pilot uygulama yapılmıştır.

Ön çalışmada ölçek toplam puan ve alt faktörlere ilişkin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı (α) incelenmiştir. Toplam puanın Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı (α) .94 olarak hesaplanmıştır. Madde toplam korelasyonunda .20 değeri göz önünde

bulundurulmuştur. Ölçeğe ilişkin madde toplam korelasyon değerleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Ahlaki Temellerin İhlalinde Yapılan Meşrulaştırma Ölçeği’ne İlişkin Madde Toplam Korelasyon Değerleri

	Madde- Toplam Korelasyon	Madde silindiğinde Cronbach- Alfa değeri		Madde- Toplam Korelasyon	Madde silindiğinde Cronbach- Alfa değeri
Bakım Zarar			Adalet Hilekarlık		
BZ11	.37	.78	AH11	.51	.87
BZ12	.49	.77	AH12	.52	.87
BZ13	.51	.77	AH13	.51	.87
BZ14	.38	.78	AH14	.42	.87
BZ15	.47	.77	AH15	.33	.87
BZ16	.62	.76	AH16	.51	.87
BZ17	.41	.78	AH17	.44	.87
BZ18	.29	.79	AH18	.29	.87
BZ21	.33	.78	AH21	.64	.87
BZ22	.49	.77	AH22	.63	.86
BZ23	.31	.78	AH23	.48	.87
BZ24	.23	.79	AH24	.66	.86
BZ25	.41	.78	AH25	.58	.86
BZ26	.36	.78	AH26	.63	.86
BZ27	.41	.78	AH27	.54	.87
BZ28	.03	.80	AH28	.65	.86
Toplam		.790	Toplam		.873
	Madde- Toplam Korelasyon	Madde silindiğinde Cronbach- Alfa değeri		Madde- Toplam Korelasyon	Madde silindiğinde Cronbach- Alfa değeri
Sadakat İhanet			Otorite Yıkım		
Sİ11	.60	.81	OY11	.47	.88
Sİ12	.51	.82	OY12	.44	.88
Sİ13	.33	.83	OY13	.64	.87
Sİ14	.38	.83	OY14	.58	.87
Sİ15	.45	.82	OY15	.59	.87

Si16	.35	.83	OY16	.61	.87
Si17	.48	.82	OY17	.59	.87
Si18	.30	.83	OY18	.57	.88
Si21	.55	.82	OY21	.55	.88
Si22	.55	.82	OY22	.61	.87
Si23	.49	.82	OY23	.59	.87
Si24	.38	.83	OY24	.43	.88
Si25	.59	.81	OY25	.42	.88
Si26	.43	.83	OY26	.67	.87
Si27	.41	.83	OY27	.56	.88
Si28	.49	.82	OY28	.26	.89
Toplam		.833	Toplam		.883
	Madde- Toplam Korelasyon	Madde silindiğinde Cronbach- Alfa değeri			
Kutsallık Yozlaşma					
KY11	.67	.87			
KY12	.61	.88			
KY13	.59	.88			
KY14	.36	.89			
KY15	.44	.89			
KY16	.54	.88			
KY17	.46	.88			
KY18	.48	.88			
KY21	.68	.87			
KY22	.64	.88			
KY23	.76	.87			
KY24	.47	.88			
KY25	.75	.87			
KY26	.80	.87			
KY27	.61	.88			
KY28	.24	.89			
Toplam		.886			

Buna göre bakım zarar temeli ihlali için oluşturulan 2. senaryoda 8. ifadenin Cronbach-Alfa değeri .20 değerinin altında kaldığı için madde yenide incelenmiştir. Buna göre ifadenin daha anlaşılır olması sağlandıktan sonra esas çalışmada revise edilmiş hali ile kullanılmıştır (Bknz. EK-3).

2.2. Esas Çalışma

Bu bölümde esas çalışmaya ait örneklem özellikleri, araştırmada kullanılan veri toplama araçlarına dair bilgiler, veri toplama işlemi ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel işlemler aktarılmıştır.

2.2.1. Örneklem

Çalışmanın örneklemini 575 kadın (%76.9) ve 173 erkek (%23.1) olmak üzere toplam 748 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Katılımcıların yaşları 18 ile 28 arasında olup yaş ortalaması 20.42 (ss = 1.82) olarak belirlenmiştir. Katılımcıların çoğunluğu (%59.0) sosyoekonomik olarak orta düzeye sahip olduklarını belirtmişlerdir. Medeni durum açısından incelendiğinde ise, büyük çoğunluğunun (%99.2) bekar olduğu görülmektedir. Demografik bilgilere ilişkin bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	n	%
Cinsiyet		
Kadın	575	76.9
Erkek	173	23.1
SED		
Alt	14	1.9
Ortanın Altı	77	10.3
Orta	441	59.0
Ortanın Üstü	203	27.1
Üst	13	1.7
Medeni Durum		
Bekar	742	99.2
Evli	6	0.8

2.2.2. Veri Toplama Araçları

2.2.2.1. Demografik Bilgi Formu

Katılımcıların demografik bilgilerini almak üzere araştırmacılar tarafından hazırlanmış bir formdur. Bu form ile katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim, sosyoekonomik durum, medeni durum ve dinlemekten hoşlandığı müzik türü gibi değişkenler incelenmiştir.

Bunun yanı sıra katılımcıların dinlemekten hoşlandığı müzik türüne ilişkin aidiyet düzeyi puanlarını belirlemek amacıyla demografik bilgi formunda 6 tane soru sorulmuştur. Bunlar sırası ile “Seçtiğiniz müzik türünü dinlemekten ne kadar hoşlanıyorsunuz?”, “Seçtiğiniz müzik türünün adını ya da logosunu şahsi eşyalarınızda ya da kullandığınız eşyalarda ne sıklıkla tercih edersiniz/kullanırsınız?”, “Seçtiğiniz müzik türünü temsil eden sanatçıları, konserlerine giderek takip eder misiniz?”, “Seçtiğiniz müzik türünü temsil eden sanatçıları televizyondan, radyodan, televizyon haberlerinden ya da gazeteden herhangi biri aracılığıyla takip eder misiniz?”, “Arkadaş çevrenizde seçtiğiniz müzik türü ile ilgili eleştiriler yapılırsa tepki gösterir misiniz?”, “Seçtiğiniz müzik türü, kimliğinizin ne kadar önemli bir parçasıdır?”. Bu sorular ile katılımcıların dinlemekten hoşlandığı müzik türüne ilişkin aidiyet puanları hesaplanmıştır. Daha sonra hesaplanan aidiyet puanları, katılımcıların iç grup ve dış grup puanlarının belirlenmesinde kullanılmıştır (Bknz. EK-2).

2.2.2.2. Ahlaki Temellerin İhlalinde Yapılan Meşrulaştırma Ölçeği

Bu ölçeğe ilişkin bilgiler 2.1.2.2. Ahlaki Temellerin İhlalinde Yapılan Meşrulaştırma Ölçeği başlığı altında aktarılmıştır. Mevcut tez çalışmasında toplam 80 maddeden elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .93 olarak hesaplanmıştır.

2.2.2.3. Bilişsel Kapalılık İhtiyacı Ölçeği

Ölçek, bireyin karmaşık ve belirsiz bir durum yerine net ve kesin bilgiye ulaşma isteğini belirlemek amacıyla Webster ve Kruglanski tarafından 1994 yılında geliştirilmiştir. Otuz altı maddeden oluşan 6’lı likert tipi olarak

derecelendirilmektedir. Düzen tercihi, belirsizlikten rahatsızlık, tahmin ihtiyacı, dar görüşlülük ve kararlılık olmak üzere beş alt ölçeği bulunmaktadır. Ölçeğin Türkçe adaptasyonu Şeker ve Akman (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir. Buna göre ölçeğin 5 faktörlü yapısı korunarak toplam iç tutarlılık katsayısı $\alpha = .72$ olarak belirlenmiştir. Ölçekten alınan yüksek puanlar bilişsel kapalılık ihtiyacının arttığına işaret etmektedir. Mevcut tez çalışması için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı toplam ölçek için .88 olarak hesaplanmıştır (Bknz. EK-4).

2.2.3. İşlem

Mevcut tez çalışmasının yürütülebilmesi için ilk olarak gerekli etik kurul izinleri alınmıştır. Bunun için 20 Aralık 2019 tarihli, 89063 sayılı yazı ile sorumlu araştırmacılığını üstlendiğim 2019/180 dosya numaralı "Ahlaki Temeller, Ahlaki Kayıtsızlık ve Bilişsel Kapalılık İhtiyacı Arasındaki İlişkiye Grup Aidiyetinin Etkisi" başlıklı çalışmanın gerçekleştirilmesi için İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'na başvuruda bulunulmuştur. İlgili kurumuun 06 Ocak 2020 tarihinde 01 sayılı toplantısında görüşülerek mevcut çalışmanın etik yönden uygun bulunduğu karar verilmiştir. Ardından araştırmaya gönüllü olarak katılan üniversite öğrencilerine ölçekler çevrimiçi uygulamalar aracılığıyla uygulanmıştır. Uygulamalar araştırmacı tarafından kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara ölçekler uygulanmadan önce çalışmanın amacını içeren bilgilendirilmiş onam formu sunulmuştur. Araştırma kapsamında katılımcıların kimliklerine ilişkin bilgiler istenmemiş ve gizlilik ilkesine bağlı kalınacağı belirtilmiştir. Her bir katılımcı için Ahlaki Temellerin İhlalinde Yapılan Meşrulaştırma Ölçeği'nde verilen senaryoların sıralaması değiştirilmiştir. Veri toplama süreci 2019 yılının Nisan ile Haziran ayları arasında gerçekleştirilmiştir.

Mevcut çalışmada iki farklı manipülasyon uygulanmıştır. İlk olarak, iç grup ve dış grup koşullarının oluşturulmasında müzik türlerinden yararlanılmıştır; ikinci olarak ise katılımcılardan bazılarının bilişsel kapalılık ihtiyacını manipüle etmek amacıyla süre kısıtlaması uygulanmıştır.

Grup manipülasyonunun belirlenmesi için, daha önce araştırmacılar tarafından üniversite öğrencilerine en çok hangi müziği dinlemekten hoşlandıklarına dair tek bir anket sorusu sorulmuştur. Buradan elde edilen cevaplar frekans analizi ile

incelendiğinde üniversite öğrencileri arasında en çok klasik müzik ve rock müzik dinlendiği sonucuna varılmıştır. Bu bulgudan hareketle iç grup ve dış grup manipülasyonunda araştırmacı tarafından oluşturulan hikayelerde, klasik müzik ve rock müzik kullanılmıştır. Her iki müzik türüne de kendini yakın hissetmeyen kişiler için diğer seçeneği oluşturulmuştur. Katılımcılar demografik bilgi formunda en çok hangi müziği dinlemekten hoşlandıklarını belirttikten sonra katılımcılara 5 klasik ve 5 rock müzik türüne dair ahlaki temeller ihlali senaryoları ve bu senaryolara bağlı olarak ahlaki kayıtsızlık soruları yöneltilmiştir. Buradaki temel amaç bireyin hem iç grubuna hem de dış grubuna ilişkin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri için puanlama yapılmasını sağlamaktır.

Çalışmanın diğer manipülasyonu olan süre kısıtlaması için çalışmaya katılan kişiler, rastgele olarak süre kısıtlaması olan veya olmayan şarta dahil olmuşlardır. Bir grup çevrimiçi ortamda süre kısıtlaması ile anket sorularına yanıt verirken diğer katılımcılara ise herhangi bir süre kısıtlaması uygulanmamıştır. Buradaki temel amaç ise bireyin sınırlı bir süre içinde soruları cevaplayarak bilişsel kapalılık ihtiyacını manipüle etmektir. Süre kısıtlaması olan durumda bireyin varolan tutumları üzerinden hareket edeceği ve alternatifleri düşünme fırsatına sahip olmayacağı varsayımı incelenmek istenmiştir. Katılımcıların ölçekleri cevaplandırması yaklaşık 30 dakika sürmüştür. Süre kısıtlaması olan grup için de anket sorularını yanıtlarken 30 dakikadan geri sayım başlamıştır. Katılımcılardan toplanan veriler, SPSS 21.0 programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde ilk olarak katılımcılardan elde edilen verilerin parametrik analizlere uygun olup olmadığı sınıanmıştır. Daha sonra mevcut çalışmada yer alan katılımcıların kullanılan ölçeklerden elde ettikleri puanların betimsel analiz sonuçları, değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları ve araştırma sorularına yönelik yapılan analiz sonuçları aktarılmıştır.

3.1. Verilerin Parametrik İstatistik Yöntemlerine

Uygunluğunun Sınanması

Çalışmanın hipotezleri test edilmeden önce katılımcılardan elde edilen verilerin tek yönlü ve çok yönlü temel sayıtları karşılayıp karşılamadığı test edilmiştir. Buna göre, normallik, doğrusallık, eşdeğişkenlik ve çoklu eşdoğrusallık analiz edilmiş ve değişkenlerin gereken ölçütleri sağladığı görülmüştür. Ayrıca çoklu aykırı puanlar Mahalonabis uzaklığı ile test edilmiştir. Analiz sonuçları ($\chi^2(12) = 32.91, p = .001$) 7 katılımcının çoklu aykırı skorlara sahip olduğunu göstermiştir. Böylece 7 kişinin verileri analiz dışı bırakılarak nihai analiz için toplam 748 kişiden elde edilmiş veriler kullanılmıştır. Daha sonra veri setini ana analizlere hazırlamak amacıyla katılımcılardan elde edilen bilişsel kapalılık ihtiyacı ve grup aidiyeti puanları ortanca değerden ikiye bölünerek düşük ve yüksek gruplar oluşturulmuştur. Böylelikle değişkenler varyans analizlerine uygun hale getirilmiştir.

3.2. Betimsel Analiz Sonuçları ve Değişkenler Arası

Korelasyonlar

Çalışmada kullanılan bilişsel kapalılık ve grup aidiyeti ile iç ve dış grup için ayrı ayrı değerlendirilen bakım/zarar, adalet/hilekarlık, sadakat/ihanet, otorite/yıkım ve kutsallık/bozulma ahlaki temelleri ihlallerinde kullanılan ahlaki kayıtsızlık mekanizma değişkenlerinin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Araştırma Değişkenlerinin Tanımlayıcı İstatistikleri

	N	Ortalama	Ortanca	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Kapalı	748	107.64	107	18.44	62	177
Aidiyet	748	15.57	15	3.62	6	30
Bakım	748	34.89	35	9.64	16	69
Adalet	748	33.86	34	9.45	16	71
Sadakat	748	36.81	36	7.46	16	59
Otorite	748	33.85	34	8.43	16	58
Kutsal	748	27.21	26	8.83	16	59

KAPALI: Bilişsel kapalılık ihtiyacı; AİDİYET: Grup aidiyeti; BAKIM: Bakım/zarar ahlaki kayıtsızlık mekanizması, ADALET: Adalet/hilekarlık ahlaki kayıtsızlık mekanizması; SADAKAT: Sadakat/ihanet ahlaki kayıtsızlık mekanizması; OTORİTE: Otorite/yıkım ahlaki kayıtsızlık mekanizması; KUTSAL: Kutsallık/bozulma ahlaki kayıtsızlık mekanizması.

Tablo 5'te çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki korelasyon analizleri sunulmuştur. Bilişsel kapalılık ihtiyacı, sadakat/ihanet ($r = .12, p < .01$), otorite/yıkım ($r = .08, p < .05$) ve kutsallık/bozulma ($r = .18, p < .01$) ahlaki kayıtsızlık puanları ile anlamlı ve pozitif yönlü ilişki göstermektedir. Ayrıca grup aidiyeti değişkeni adalet/hilekarlık ($r = .10, p < .01$), sadakat/ihanet ($r = .11, p < .01$) ve kutsallık/yozlaşma ($r = .11, p < .01$) ahlaki kayıtsızlık ile anlamlı ve pozitif yönlü ilişki göstermiştir. Ek olarak ahlaki kayıtsızlık mekanizmaları arasında orta düzeylerde değişen pozitif yönlü ilişkiler gözlenmiştir.

Tablo 5. Değişkenler Arasındaki İlişkileri Gösteren Pearson Korelasyon Tablosu

	1	2	3	4	5	6	7
KAPALI (1)	1						
AİDİYET (2)	.06	1					
BAKIM (3)	.03	.04	1				
ADALET (4)	.01	.10**	.56**	1			
SADAKAT (5)	.12**	.11**	.51**	.48**	1		
OTORİTE (6)	.08*	.05	.49**	.55**	.46**	1	
KUTSAL (7)	.18**	.11**	.47**	.46**	.45**	.48**	1

* $p < .05$, ** $p < .01$. Kullanılan kısaltmalar Tablo 1'de sunulmuştur.

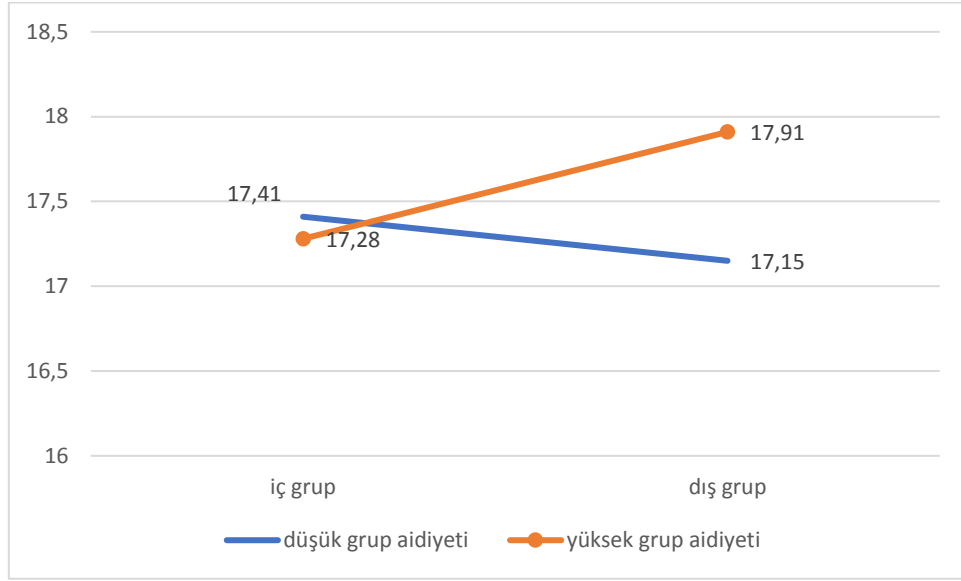
3.3. Araştırma Sorularına Yanıt Bulmak İçin Yapılan Analizlerden Elde Edilen Sonuçlar

Bu bölümde önce yüksek ve düşük grup aidiyeti, yüksek ve düşük bilişsel kapalılık ihtiyacı ile katılımcıların hem iç grup hem dış gruba yönelik olarak alınan ahlaki temellerin ihlalinde kayıtsızlık puanları her bir ahlaki temel boyutu için bir dizi analiz ile incelenmiştir. Bu ilişkileri test etmek amacıyla 2 (düşük grup aidiyeti; yüksek grup aidiyeti) X 2 (düşük bilişsel kapalılık; yüksek bilişsel kapalılık) X 2 (iç grup; dış grup) karmaşık desen varyans analizi kullanılmıştır. İlk iki faktör kişilerarası, son faktör ise kişiler içi değişken olarak analize dahil edilmiştir. Daha sonra iç grup aidiyeti düşük ve yüksek bireylerin iç grup ve dış grup ahlaki temeller ihlallerini yanlış olarak değerlendirme puanları arasındaki farklılıklar bir dizi t-testi ile incelenmiştir.

3.3.1. Hipotez 1

H_{1a}: Müzik türü için grup aidiyeti yüksek olan bireylerin, bilişsel kapalılık ihtiyacı yüksek olduğu koşulda grup dışına kıyasla grup içi bakım temelinin ihlaline yönelik kayıtsızlık puanları daha yüksek olacaktır.

Bakım temeli üzerindeki sonuçlar incelendiğinde sadece iç grup ve dış grup değerlendirmeleri ile grup aidiyetinin ortak etkisinin anlamlı olduğu gözlenmiştir ($F(1, 744) = 4.418, p = .036, \text{Wilks' lambda} = .99, \eta p^2 = .006$). Ortak etkinin doğasını incelemek amacıyla yapılan ikili karşılaştırmalara göre grup aidiyeti yüksek olan grubun dış gruba yönelik bakım ihlaline yönelik kayıtsızlık değerlendirmeleri ($Ort. = 17.91, SH = .29$) iç gruba kıyasla ($Ort. = 17.28, SH = .29$) daha yüksektir ($p = .037$). Grup aidiyetinin düşük olduğu grupta iç ve dış grup değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark yoktur. Ortak etki Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Grup türü ile grup aidiyetinin bakım ahlaki temelini ihlalinde ahlaki kayıtsızlık puanları üzerindeki ortak etkisi

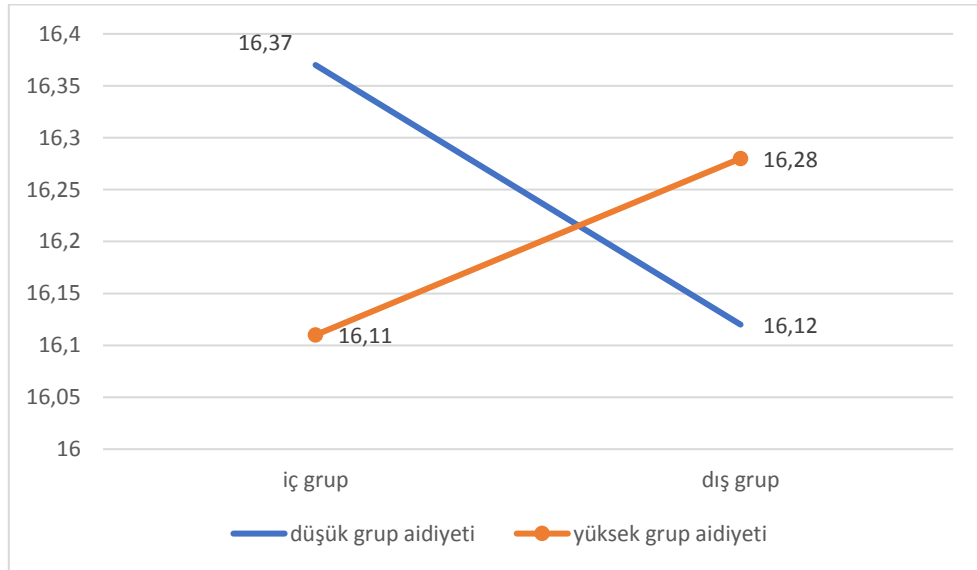
Daha sonra katılımcıların bakım temeli için yaptıkları iç ve dış gruba yönelik ahlaki ihlali yanlış bulup bulmamaları üzerinde grup aidiyetinin etkisinin olup olmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir.

Bakım temeli incelendiğinde, yüksek grup aidiyeti olan katılımcıların ($Ort. = 4.93$, $SS = 1.54$) düşük grup aidiyeti olan katılımcılara ($Ort. = 3.41$, $SS = 1.88$) kıyasla iç grupta yapılan bakım ihlalini daha az yanlış olarak değerlendirdikleri görülmüştür ($t(746) = -2.44$, $p < .001$). Dış grubun bakım ihlalini değerlendirmelerinde de anlamlı farklılık gözlenmiştir. Yüksek grup aidiyeti olan katılımcıların ($Ort. = 4.39$, $SS = 1.27$) düşük grup aidiyeti olan katılımcılara ($Ort. = 5.18$, $SS = 1.28$) kıyasla dış grupta yapılan bakım ihlalini daha yüksek düzeyde yanlış değerlendirdikleri görülmüştür ($t(746) = -3.22$, $p < .001$). Grup aidiyeti yüksek olan bireyler iç grupta ortaya çıkan bakım ihlalini, ihlal olarak değerlendirmemekteyken dış grupta ortaya çıkan bakım ihlalini ise ihlal olarak belirtmektedirler.

3.3.2. Hipotez 2

H_{1b}: Müzik türü için grup aidiyeti yüksek olan bireylerin, bilişsel kapalılık ihtiyacı yüksek olduğu koşulda grup dışına kıyasla grup içi adalet temelini ihlale yönelik kayıtsızlık puanları daha yüksek olacaktır.

Adalet temeli üzerindeki sonuçlar incelendiğinde sadece iç grup ve dış grup değerlendirmeleri ile grup aidiyetinin ortak etkisinin anlamlı olduğu gözlenmiştir ($F(1, 744) = 4.548, p = .040, \text{Wilks' lambda} = .91, \eta p^2 = .008$). Ortak etkinin doğasını incelemek amacıyla yapılan ikili karşılaştırmalara göre grup aidiyeti yüksek olan katılımcıların, dış grupta yapılan adalet ihlali dair kayıtsızlık puanları ($Ort. = 16.28, SH = .32$) iç gruba kıyasla ($Ort. = 16.11, SH = .31$) daha yüksektir ($p = .035$). Grup aidiyetinin düşük olduğu grupta iç ve dış grup değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark yoktur. Ortak etki Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Grup türü ile grup aidiyetinin adalet ahlaki temelini ihlali ahlaki kayıtsızlık puanları üzerindeki ortak etkisi

Katılımcıların adalet temeli için yaptıkları iç ve dış gruba yönelik ahlaki ihlali yanlış bulmaları üzerinde grup aidiyetinin etkisinin olup olmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir.

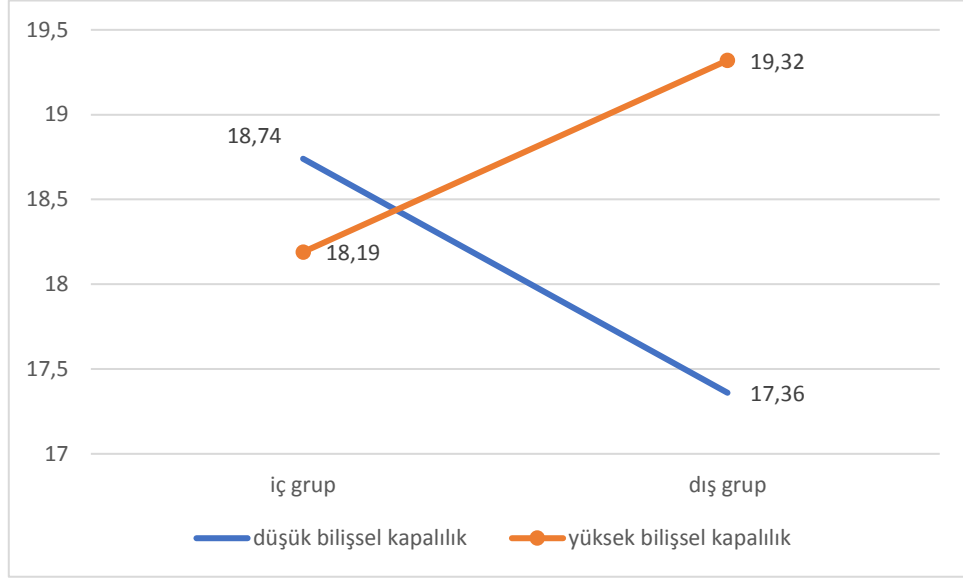
Yüksek grup aidiyeti olan katılımcıların ($Ort. = 6.23, SS = 1.98$) düşük grup aidiyeti olan katılımcılara ($Ort. = 4.79, SS = 1.09$) kıyasla iç grupta yapılan adalet

ihlalini daha az yanlış olarak değerlendirdikleri görülmüştür ($t(746) = -2.97, p < .05$). Dış grubun adalet ihlalinde de anlamlı farklılık gözlenmiştir. Yüksek grup aidiyeti olan katılımcıların ($Ort. = 3.45, SS = 1.34$) düşük grup aidiyeti olan katılımcılara ($Ort. = 5.01, SS = 2.32$) kıyasla dış grupta yapılan adalet ihlalini daha yüksek düzeyde yanlış değerlendirdikleri görülmüştür ($t(746) = -2.68, p < .05$). Grup aidiyeti yüksek olan bireyler iç grupta ortaya çıkan adalet ihlalini, ihlal olarak değerlendirmemektedirler ancak dış grupta ortaya çıkan adalet ihlalini, ihlal olarak görmektedirler.

3.3.3. Hipotez 3

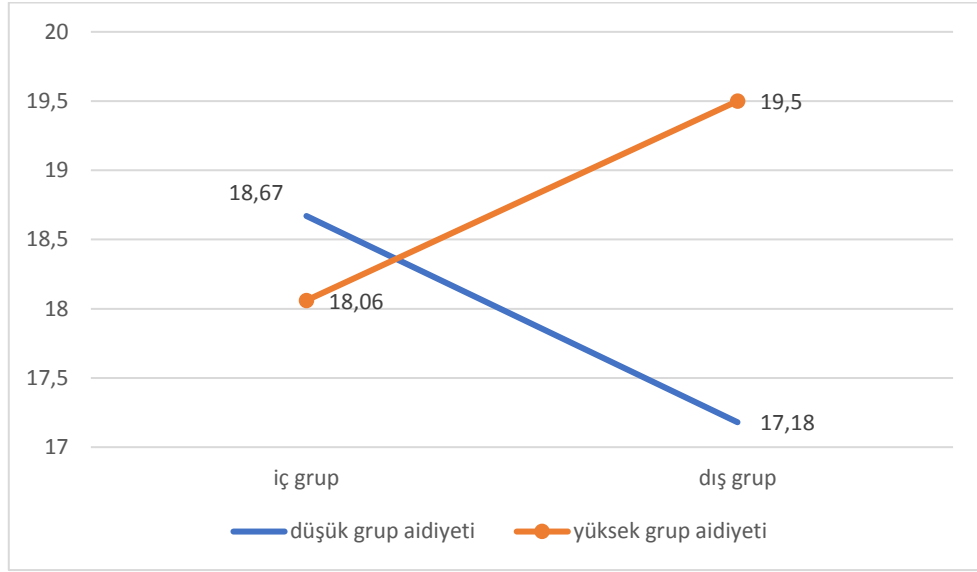
H_{1c}: Müzik türü için grup aidiyeti yüksek olan bireylerin, bilişsel kapalılık ihtiyacı yüksek olduğu koşulda grup dışına kıyasla grup içi sadakat temelinin ihlaline yönelik kayıtsızlık puanları daha yüksek olacaktır.

Sadakat temelinin ihlalinde kullanılan kayıtsızlık mekanizmalarının iç grup ve dış grup değerlendirmeleri bilişsel kapalılık ihtiyacına göre değişmektedir. Bir başka deyişle sadakat ihlali ahlaki kayıtsızlık puanlarının iç grup ve dış gruba yönelik olması ile bilişsel kapalılık ihtiyacının düzeyleri arasında anlamlı bir ortak etki olduğu gözlenmiştir ($F(1, 744) = 7.717, p = .006, Wilks' \text{ lambda} = .99, \eta p^2 = .006$). Ortak etkinin doğası incelendiğinde bilişsel kapalılık ihtiyacı düşük olan katılımcıların iç gruba yönelik kayıtsızlık puanları ($Ort. = 18.74, SH = .38$) dış gruba yönelik kayıtsızlık puanlarından ($Ort. = 17.36, SH = .38$) anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur ($p = .033$). Ortak etkinin sonuçları Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3. Grup türü ile bilişsel kapalılık ihtiyacının sadakat ahlaki temelini ihlalinde ahlaki kayıtsızlık puanları üzerindeki ortak etkisi

Bilişsel kapalılığa ek olarak, grup aidiyeti ile iç ve dış gruba yönelik değerlendirmelerin ortak etkisi de anlamlı olarak bulunmuştur ($F(1, 744) = 11.858, p = .0101, Wilks' \lambda = .98, \eta p^2 = .016$). İleri grup karşılaştırmalarının sonuçlarına göre, düşük grup aidiyeti olan katılımcıların iç gruba yönelik sadakat ihlaline dayanan kayıtsızlık değerlendirmelerinin ($Ort. = 18.67, SH = .37$) dış gruba yönelik değerlendirmelerinden anlamlı olarak yüksek ($Ort. = 17.18, SH = .37; p = .008$) olduğu görülmektedir. Ortak etki Şekil 4'te verilmiştir.

Şekil 4. Grup türü ile grup aidiyetinin sadakat ahlaki temelini ihlalinde ahlaki kayıtsızlık puanları üzerindeki ortak etkisi

Katılımcıların sadakat temelinde iç ve dış gruba yönelik ahlaki ihlalini yanlış olarak değerlendirip değerlendirmedikleri üzerinde grup aidiyetinin etkisinin olup olmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir.

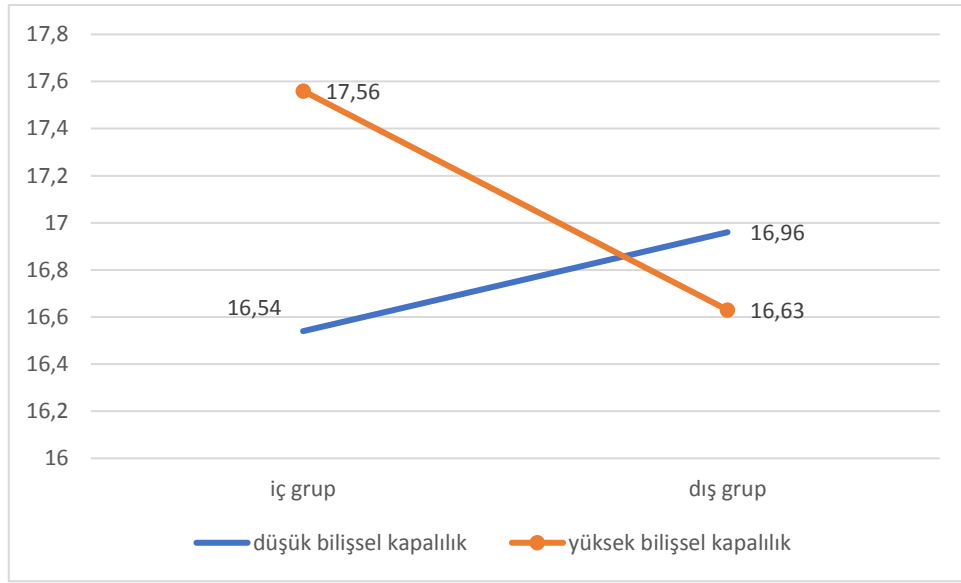
Grup aidiyeti sadece iç grubun ahlaki ihlalini doğru bulup bulmama noktasında farklılık göstermiştir. Buna göre grup aidiyeti yüksek katılımcılar ($Ort. = 5.56$, $SS = 2.03$) aidiyeti düşük katılımcılardan ($Ort. = 4.20$, $SS = 2.54$) sadakat ihlalini daha az yanlış olarak değerlendirdiklerini beyan etmişlerdir ($t(746) = -4.48$, $p < .001$). Bu bulgu grup aidiyeti yüksek olan bireylerin iç grupta ortaya çıkan ihlali, ihlal olarak değerlendirmediklerini göstermektedir. Dış grubun sadakat ihlalini doğru bulup bulmama noktasında grup aidiyetine göre anlamlı farklılık gözlenmemiştir.

3.3.4. Hipotez 4

H_{1a}: Müzik türü için grup aidiyeti yüksek olan bireylerin, bilişsel kapalılık ihtiyacı yüksek olduğu koşulda grup dışına kıyasla grup içi otorite temelini ihlaline yönelik kayıtsızlık puanları daha yüksek olacaktır.

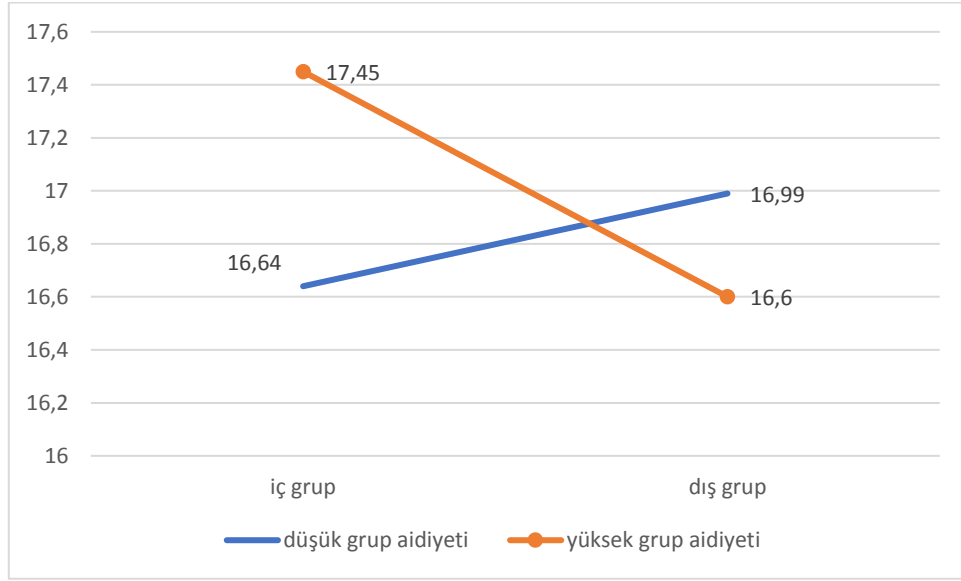
Otorite temelini ihlaline dair kayıtsızlık puanlarında da yine grup düzeyi ile bilişsel kapalılık ihtiyacının ortak etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur ($F(1, 746) = 5.816$, $p = .016$, Wilks' lambda = .99, $\eta p^2 = .016$). Ortak etkinin yönü ve gücünü

incelemek için yapılan ileri grup karşılaştırmalarının sonuçlarına göre, düşük bilişsel kapalılık ihtiyacı olan katılımcıların iç ve dış grup değerlendirmelerinin birbirinden farklılaşmadığı görülmüştür. Yüksek bilişsel kapalılık ihtiyacı olan katılımcıların ise iç gruba yönelik otorite ihlaline dair kayıtsızlık puanlarının (*Ort.* = 17.56, *SH* = .29) dış gruba yönelik olan puanlarından (*Ort.* = 16.63, *SH* = .29) anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p = .018$). Ortak etki bulguları Şekil 5’te gösterilmiştir.

Şekil 5. Grup türü ile bilişsel kapalılık ihtiyacının otorite ahlaki temelini ihlalinde ahlaki kayıtsızlık puanları üzerindeki ortak etkisi

Bilişsel kapalılık ihtiyacına ek olarak, grup aidiyeti ile iç ve dış gruba yönelik değerlendirmelerin ortak etkisi de anlamlıdır ($F(1, 744) = 4.665, p = .031, Wilks'$ lambda = .99, $\eta p^2 = .006$). Ortak etkinin doğası incelendiğinde, yüksek grup aidiyetine sahip katılımcıların iç gruba yönelik otorite ihlaline dair kayıtsızlık puanları (*Ort.* = 17.45, *SH* = .30) dış gruba göre (*Ort.* = 16.60, *SH* = .30) anlamlı olarak daha yüksektir ($p = .032$). Grup aidiyeti düşük olan katılımcılarda ise iç ve dış gruba yönelik değerlendirmelerde herhangi bir fark gözlenmemiştir. Ortak etki bulguları Şekil 6’da gösterilmiştir.

Şekil 6. Grup türü ile grup aidiyetinin otorite ahlaki temeli ihlalinde ahlaki kayıtsızlık puanları üzerindeki ortak etkisi

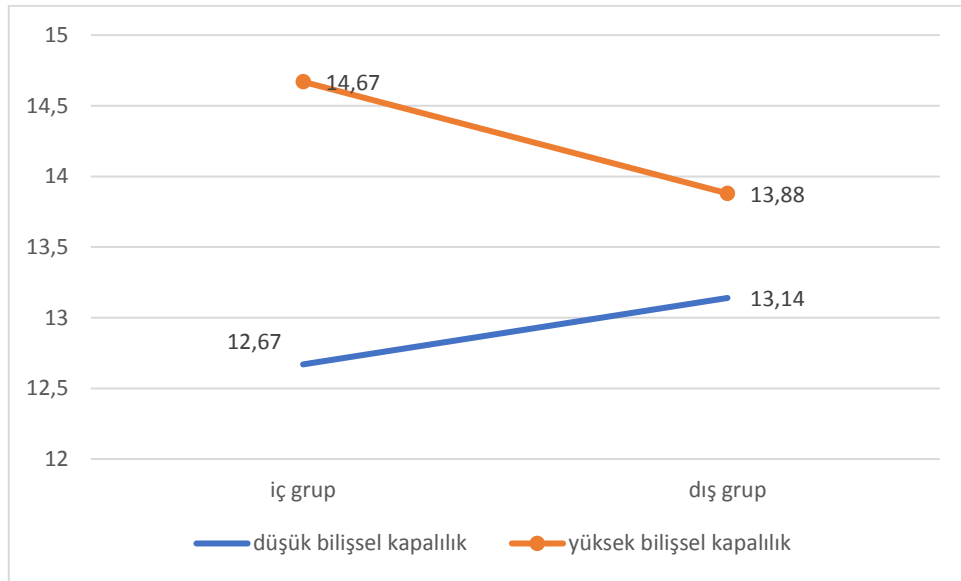
Daha sonra katılımcıların otorite temeli için yaptıkları iç ve dış grubun ihlalini yanlış olarak değerlendirip değerlendirmemeleri üzerinde grup aidiyetinin etkisinin olup olmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir.

Otorite temelinde iç grubun ahlaki ihlalini doğru bulup bulmadıkları değerlendirme sonuçlarına göre, grup aidiyeti yüksek katılımcılar ($Ort. = 3.49, SS = 1.66$) düşük olanlara ($Ort. = 4.63, SS = 1.77$) göre otorite ihlalini daha az yanlış olarak rapor etmişlerdir ($t(746) = -2.06, p < .05$). Dış grubun otorite ihlalini doğru olarak değerlendirip değerlendirmediklerinde de anlamlı farklılık gözlenmiştir. Yüksek grup aidiyeti olan katılımcıların ($Ort. = 5.61, SS = 2.17$) düşük grup aidiyeti olan katılımcılara ($Ort. = 3.41, SS = 1.36$) kıyasla dış grubun otorite ihlalini daha yüksek düzeyde yanlış olduğu değerlendirilmesinde buldukları görülmüştür ($t(746) = -3.59, p < .001$). Grup aidiyeti yüksek olan bireyler iç grupta ortaya çıkan otorite ihlalini, ihlal olarak görmemektedirler, öte yandan dış grupta ortaya çıkan otorite ihlalini, daha yüksek düzeyde yanlış olarak değerlendirmektedirler.

3.3.5. Hipotez 5

H_{1c}: Müzik türü için grup aidiyeti yüksek olan bireylerin, bilişsel kapalılık ihtiyacı yüksek olduğu koşulda grup dışına kıyasla grup içi kutsallık temelini ihlaline yönelik kayıtsızlık puanları daha yüksek olacaktır.

Son olarak diğer bağlanım ilkelerine benzer şekilde kutsallık temeli üzerinde yapılan iç ve dış grup değerlendirmeleri ile bilişsel kapalılık ihtiyacının ortak etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir ($F(1, 744) = 7.393, p = .007$, Wilks' lambda = .99, $\eta p^2 = .010$). İleri karşılaştırmalar, bilişsel kapalılığı düşük katılımcıların iç ve dış grup değerlendirmelerinde anlamlı bir farklılık olmadığını göstermiştir. Diğer taraftan bilişsel kapalılığı yüksek katılımcıların kutsallık ihlaline yönelik ahlaki kayıtsızlık puanlarının iç grup ($Ort. = 14.67, SH = .28$) için, dış gruba ($Ort. = 13.89, SH = .28$) kıyasla anlamlı olarak daha yüksek olduğu gözlenmiştir ($p = .016$). Kutsallık ahlaki temeli üzerindeki ortak etki Şekil 7'de gösterilmiştir.

Şekil 7. Grup türü ile bilişsel kapalılık ihtiyacının kutsallık ahlaki temeli ihlalinde ahlaki kayıtsızlık puanları üzerindeki ortak etkisi

Daha sonra katılımcıların kutsallık temeli için yaptıkları iç ve dış gruba yönelik ahlaki ihlali yanlış olarak değerlendirmeleri üzerinde grup aidiyetinin etkisinin olup olmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir.

Katılımcıların iç gruba yönelik kutsallık ihlalini doğru bulup bulmadıkları değerlendirmelerinde anlamlı farklılık gözlenmiştir. Bulgular, grup aidiyeti yüksek katılımcıların (*Ort.* = 4.44, *SS* = 1.70) grup aidiyeti düşük olanlara (*Ort.* = 2.95, *SS* = 1.28) kıyasla iç grup kutsallık ihlalini daha az yanlış bulduklarını göstermiştir ($t(746) = -3.71, p < .001$). Katılımcıların dış gruba yönelik kutsallık ihlalini değerlendirmelerinde anlamlı farklılık gözlenmemiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA

4.1 Genel Tartışma

Bu çalışma, ahlaki temeller ihlalinde kullanılan ahlaki kayıtsızlık mekanizmaları üzerinde grup aidiyetinin ve bilişsel kapalılığın etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Mevcut çalışmanın temel amacı doğrultusunda gerçekleştirilen analizler sonucunda, bazı ahlaki temellerin ihlalinde kullanılan ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarının, grup aidiyeti ve bilişsel kapalılık ihtiyacı açısından anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Buna göre bakım ve adalet ihlallerinde ortaya çıkan ahlaki kayıtsızlık düzeyi üzerinde grup aidiyetinin ve bilişsel kapalılık ihtiyacının anlamlı bir etkisinin olmadığı, buna karşılık sadakat, otorite ve kutsallık ihlallerinde kullanılan ahlaki kayıtsızlık düzeyi üzerinde grup aidiyetinin ve bilişsel kapalılık ihtiyacının önemli bir role sahip olduğu görülmüştür.

Ahlaki temeller çerçevesinde bireyler ahlak dışı eylemlerine birtakım ahlaki gerekçelendirmeler getirmektedirler. Buna göre birey ahlaki olmayan eylemde bulunmaktan dolayı hem kendine hem de ait hissettiği gruba karşı geliştirdiği olumsuz tutumları bir yana bırakıp, tam tersine ahlaki olmayan davranışı meşrulaştırma çabası içine girmektedir. Mevcut tez çalışmasında iç grup kayırmacılığını ortaya çıkaran durumların incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre; grup kayırmacılığının, grubu önceleyen bağlanım ilkelerinde daha fazla ortaya çıktığı ama grubu öncelemeyen, yani bireyselleştirici ilkelerde, iç grup kayırmacılığına daha az rastlandığı görülmektedir. Dolayısıyla mevcut çalışmanın sonuçlarının bir kısmı literatür temelli olarak uyumlu çıkmış olsa da bir kısmı literatürden farklılaşmakta olup, gelecekteki araştırmalar için üzerinde önemle durulması gereken konular olduğu düşünülmektedir. Bu kısımda da araştırma bulguları tek tek tartışılacak ve yorumlanacaktır.

İlk olarak bireyselleştirici ve bağlanım ilkeleri ihlalinde ortaya çıkan ahlaki kayıtsızlık düzeyi, grup aidiyeti, sosyal kimlik ve sosyal kategorizasyon arasındaki etkileşim aracılığıyla açıklanmaya çalışılacaktır. Daha sonra, davranışsal nörobilimin geliştirmekte olan yeni konularından biri olan (Atak ve ark., 2016) bireyin karmaşık ve

net olmayan bilgidenden ziyade daha net ve kesin bilgiyi tercih edip karar verme isteği (Mannetti ve ark., 2002; Mayseless ve Kruglanski,1987; Şeker ve Akman, 2015; Webster ve Kruglanski, 1994) olarak tanımlanan bilişsel kapalılık ihtiyacının ahlaki temellerin ihlalinde ortaya çıkan ahlaki kayıtsızlık ile arasındaki ilişkiler açıklanacaktır. İlaveten bu çalışmanın ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarının oluşumunda hem bağlamsal/çevresel hem de bireysel faktörlerin rolüne ilişkin sosyal psikolojik bir model olması bakımından literatüre önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir.

Literatür incelendiğinde ahlak ve kimlik konularının ayrı ayrı kapsamlı bir şekilde araştırılmış olduğu görölmektedir. Ancak grup aidiyeti ve grup üyeliği normları ile ahlaki temeller çerçevesinde ortaya çıkan ahlaki kayıtsızlık arasındaki ilişkileri ortaya koyan çalışmalara çok fazla rastlanılmamaktadır. Bu noktadan hareketle mevcut çalışmada grup aidiyeti, sosyal kimlik ile ahlaki kayıtsızlık kavramına açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Ortak inanç sistemleri geliştirme ve ahlaki davranışların şekillenmesinde aidiyet grupları önemli bir işleve sahip görünmektedir. Bu işlevin temelinde insanların kendilerini sosyal bir grup içinde tanımlama eğilimlerinin olduğu söylenebilir. Bu eğilim bir gruba ait olma duygusuyla ilişkilendirilmektedir. Grup aidiyeti, insanlara kim oldukları bilgisini sağlamanın yanı sıra olumlu bir benlik duygusu geliştirebilmelerine kaynaklık etmektedir. Kişinin benlik saygısı, sosyal aidiyetini yaratma ve sürdürme ihtiyacını karşılamak için kişinin grubunu dış gruptan olumlu bir şekilde ayırt etme ihtiyacından etkilenmektedir (Turner, 1975). Yani bireyin biz ve karşıtında onlar/ötekiler duygusunu geliştirmesi bireyin benlik gelişiminde olumlu bir sosyal kimlik arayışında olmasından ileri gelmektedir.

Mevcut çalışmada bireyselleştirici ilkelerin ihlalinde iç grup üyesi olan bireylerin ihlali açığa çıktığında, kişilerin iç grup üyelerinin davranışlarını meşrulaştırmadıkları, aksine dış grupta ortaya çıkan ahlaki ihlalleri daha çok meşrulaştırdıkları görölmüştür. Bağlanım ilkeleri ihlalinde ise iç grup kayırmacılığının etkisi bulgulanmıştır. Bu çalışmadan elde edilen bu bulgular Sosyal Kimlik Kuramı'nın öne sürdüğü üzere, iç grubumuzu başka gruplarla karşılaştırarak kendi grubumuzu kayıracak şekilde davranırız iddiası desteklenmekle birlikte, bazı

şartlar altında iç grup kayırmacılığının daha olası olduğunu göstermektedir. Bir başka ifade ile grubun bütünlüğüne ve devamına hizmet eden bağlanım ilkelerinin ihlalinde iç grup kayırmacılığının daha çok yapıldığı ancak bireyselleştirici ilkelerin ihlalinde ise iç grup kayırmacılığının ortaya çıkmadığı gözlenmiştir.

Bu doğrultuda bireyselleştirici ahlaki temellerin ihlalinde sosyal kimliğin normları etkili olmazken, bağlanım ilkelerinin ihlalinde katılımcılar tarafından yapılan gerekçelendirmelerin Sosyal Kimlik Kuramı'nın varsayımları ile tutarlı olduğu görülmektedir. Bu da iç grup kayırmacılığında bağlamsallığın önemli bir faktör olduğu sonucunu doğurmaktadır. Buna ilaveten kişilerin bireyselleştirici ilkelerin ihlallerinde evrensel olduğu düşünülen normları iç grup için temel alırken; diğer taraftan bağlanım ilkeleri ihlallerinde, büyük olasılıkla evrensel normları değil, halihazırdaki iç grup normlarını kullanacakları iddiasında bulunmak mümkündür.

Bu noktada evrensel ilkeler ve iç grup kayırmacılığı arasındaki ilişkiden bahsedilmesi gerekmektedir. Sosyal Kimlik Kuramı'na göre bireyin iç grubunu yüceltmesi ve dış grubuna olumsuz davranışlarda bulunması iç grup kayırmacılığı olarak tanımlanmaktadır. Bu da bireyin kendini ait hissettiği gruptan birinin ahlaki olmayan davranışlarını haklı göstermesine izin veren ahlaki kayıtsızlığın ortaya çıkma olasılığını arttırmaktadır. Fakat eğer bireyin aidiyet hissettiği grup ile diğeri olarak kategorize ettiği dış grup üyelerine karşı olan davranışları aynı paralele ise bu durumda evrensellik ilkesinin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür (Yamagishi ve ark., 1998). Dolayısıyla mevcut çalışmada Sosyal Kimlik Kuramı ve ahlaki temeller çerçevesinden bakıldığında, bireyselleştirici ilkelerin ihlalinin evrensellik meselesi ile doğrudan ilgili olduğu, bağlanım ilkeleri ihlalinde ise iç gruptan ve dış gruptan olan bireylere karşı gösterilen tutumların birbirinden farklı olmasının gruba bağlılık normları ile ilgili olduğu söylenebilir.

Evrensel değerler, insan hayatına saygı, bireysel hak, eşitlik, özgürlük, başkalarına zarar vermeme, çevreyi ve diğer canlıları koruma gibi değerlerle bağlantılı ortak kabul gören zaman ve mekandan bağımsız temel ilkelere (Kinnier ve Kernes, 2000). Bir diğer anlatım ile evrensellik meselesi, sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi vb. uygulamaların yerel boyuttan çıkarılmasını (Bray, 2013) ifade etmektedir. Bu bakımdan, evrensel ahlaki ve etik değerler için başlangıç noktası grup

veya topluluklar değil, bireyin kendisidir. Dolayısıyla evrensellik meselesi Ahlaki Temeller Kuramı çerçevesinde ele alındığında bireyselleştirici ilkelerin, gruba veya topluluğa özgü ahlaki veya etik değerleri değil evrensel değerleri öncelediği görülmektedir (Karacasulu ve Karakır, 2015). Bir başka deyişle bireyselleştirici ilkelerin kültürler üstü normları ve değerleri kapsadığı söylenebilir. Bu yönüyle aynı zamanda evrensellik, sınırları olmayan kimlik olarak da nitelendirilebilir (Denton, 2011). Bu çerçevede, evrensellik için sözü edilen bağlam grup veya topluluğun ötesindedir. Ahlaki Temeller Kuramı çerçevesinde bireyselleştirici ilkeler, grup normlarından ziyade evrensel ahlak, normlar, değerler ve etiği içermektedir. Bağlanım ilkelerinin ise evrensel olmayan, evrensel zorunluluklar yerine grubun bütünlüğü ve devamlılığını ön plana çıkaran değerler olduğu görülmektedir. Sonuç itibariyle bağlanım ilkelerinde grubun bütünlüğüne özgü ortak bir grup kimliği, ortak bağ ve iç grup benzerliği algılarının güçlü olması ahlaki kayıtsızlığın sözü edilen nedenlerden dolayı bağlanım ilkesinde daha fazla ortaya çıktığı söylenebilir.

Yukarıda bahsedilenlere ek olarak literatürde, Sosyal Kimlik Kuramı temelinde gruplar arası ayrımın nasıl ortaya çıktığını gösteren çalışmalar incelendiğinde bireyin ait olduğu grup kimliğine atfettiği önemin de etkili faktörlerden biri olduğu görülmektedir. Aşağıda bununla bağlantılı olarak, grup kimliğinin benlik tanımı üzerinde ve gruplar arası tutumu en güçlü şekilde belirleyen faktörlerinden biri olan özdeşleşme konusuna değinilecektir (Brown, 2000).

Bireyin üyesi olduğu sosyal grupla kurduğu bağa özdeşleşme denir. Grupla özdeşleşme birbirine bağlı üç boyuttan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, kişinin kendini belli bir grubun üyesi olarak görme ve sınıflandırmasıdır. İkincisi, kişinin o grubu anlamlı bulması, önemsemesi ve ona değer vermesidir. Üçüncüsü ise, grubu kendi yaşamının önemli bir parçası olarak görmesi anlamına gelen gruba bağlılıktır (Ellemers, Kortekaas ve Ouwerkerk, 1999).

Bu doğrultuda Sosyal Kimlik Kuramı, iç grup kayırmacılığı ve grupla özdeşleşme düzeyi arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğunu söylemektedir (Turner ve Reynolds, 2001). Kurama göre iç grupla yüksek düzeyde özdeşleşen bireylerin, diğer dış gruplara kıyasla, kendi grubunu daha pozitif değerlendirmeye motive olduğu bilinmektedir (Verkuyten, 2001). Özdeşleşmenin, hem benlik hem de gruplar

arası etkileşimde grup üyelerinin birbirleriyle ilgili duygu, düşünce ve davranışlarının şekillenmesi açısından oldukça önemli sonuçlara sahip olduğu bilinmektedir (Abrams ve Hogg, 1998). Yüksek düzeyde özdeşim kurmuş grup üyeleri iç gruplarına daha çok bağlılık geliştirmekte, iç grubu dış gruplardan daha çok kayırmakta, dış grubu daha çok küçümsemekte ve daha çok önyargı geliştirmektedirler (Dovidio, Gaertner, Pearson ve Riek, 2005; Morrison ve Ybarra, 2008).

Yukarıda aktarılanlar ışığında bireyin hem kendisinin hem de diğerlerinin ahlaki kayıtsızlık davranışları açısından gruba yüksek özdeşleşme ve aidiyet duygusunun önemli olduğu görülmektedir. Mevcut çalışma kapsamında bireylerin kendi gruplarını kayırma eğilimleri, bağlanım ahlaki temellerin ihlal edilmesini görmezden gelmelerine neden olurken; bireyselleştirici ilkelerin ihlalinde grup aidiyetinin grup kayırmacılığı üzerinde güçlü bir etkisinin olmadığı görülmektedir.

Bu noktada bireyin neden bir gruba ait olma ihtiyacı içinde olduğu sosyal kategorizasyon yaklaşımı temelinde açıklanabilir. Çünkü bireylerin, sosyal dünyalarıyla ilgili öznel belirsizliği azaltıp toplum içindeki yerlerini bilme amacıyla güdülendikleri bilinmektedir (Hogg, Abrams, Otten ve Hinkle, 2004). Dolayısıyla bireyin aidiyet ihtiyacının temelinde bireyin yaşamda algıladığı belirsizliği azaltma isteği olduğu söylenebilir. Bilişsel bir süreç olan sosyal kategorizasyonu, bireyin çevresinden gelen birçok uyarıyı anlamlandırabilmesi ve benzerlik ve farklılık temelinde çevresini yeniden düzenleyebilmesini sağlamaktadır. Hewstone, Islam ve Judd (1993), insanların neden sosyal dünyalarını kategorize etmek istediğini açıklarken sosyal kategorizasyonu aşırı bilgi yüklemesinden kurtulmanın bir yolu olarak tanımlamaktadır.

Kestirilemeyen hızlı sosyal değişimler ve hızlı gelişen kişisel yaşam olayları bireyde belirsizlik hissine yol açmaktadır. Dolayısıyla bireyde belirsizlik yaratan bu tür durumlar bireyin kendini sosyal gruplarla özdeşleştirmesi için önemli bir motivasyon kaynağını da beraberinde getirmektedir. Çünkü eğer bilişsel olarak sınıflandırma yapmasaydı, bireyin zihinsel dünyasının son derece karmaşık olacağını söylemek yanlış olmayacaktır (akt. Hewstone ve ark., 1996). Böylelikle

kaos ve belirsizlikten kaynaklanan kaygı, bir grupta özdeşleşme sonucu azalmaktadır (Hogg, 2014).

Buna göre literatür incelendiğinde, ait oldukları grupta yüksek düzeyde özdeşim kurmuş olan bireylerin düşünce üretme performanslarının da arttığına yönelik bulgular mevcuttur (Coşkun, 2006). Örneğin, Gino ve Ariely (2012) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, yaratıcı çalışanların aynı zamanda ahlaki olmayan davranışlarıyla ilgili bilgileri yeniden yapılandırmalarına yardımcı olarak ahlaki olarak uygun ve kabul edilebilir görünmelerini sağlayan yüksek bilişsel esneklik düzeylerine sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca yaratıcılık özelliği yüksek olan bireyler iş arkadaşlarına karşı saldırganlığı, iş arkadaşlarının çıkarları doğrultusunda yaptıkları bir eylem şeklinde bilişsel olarak yeniden yapılandırabilmektedirler. Bu nedenle Gino ve Ariely (2012), bu iki eşzamanlı sürecin, potansiyel olarak ahlaki olmayan davranışlar için bireyin kendi kendine hizmet eden gerekçeleri bulduklarını ve bunun da sonuç olarak ahlaki kayıtsızlığa yol açtığını önermektedirler.

Tüm bu anlatılanlara ek olarak bilişsel olarak yeniden yapılandırma, bir diğer ifade ile yeni düşünceler üretmenin, sürecinin bireyin iyi hissetme ihtiyacına karşılık doğru olma ihtiyacından kaynaklanan bilişsel çelişkili halin giderilmesine olanak sağladığı da söylenebilir. Çünkü insan kendisi hakkında ahlaklı ve dürüst olduğunu düşünme eğilimindedir (Aquino ve Reed, 2002). Ancak belirli şartlar altında ahlak dışı eylemde bulunması, bireyde çoğu zaman utanç ve suçluluk gibi rahatsız edici duygular hissetmesine ve benliğini kınamasına neden olmaktadır. Bireylerin bu rahatsız edici düşünce ve duyguların yarattığı olumsuz etkilerden kurtulmak için farklı yöntemlere başvurduğu görülmektedir (Bandura, 2002). Çünkü benliğe dair düzenlilik algısı bozulduğunda benlik bocalamaktadır. Bu yüzden birey bağlanım ilkelerinde, grubun normları ile ters düşmemek için, ahlaki muhakemesini grubun normları ile işbirliği içinde yapmaktadır. Bu da benlik bütünlüğünü korumak isteyen bireyin, grubun birlik ve beraberliğinin sürdürülebilmesine ilişkin bağlanım ilkeleri ihlalinde iç grubuna yönelik yaptığı meşrulaştırmaları daha iyi açıklamaktadır.

Benzer şekilde sosyal kategorizasyon bireyin kendini dış dünyanın belirsizliğinden ve karmaşıklığından kurtaran bir mekanizma olarak

değerlendirilebilir. Çünkü birey hem kendisinin kim olduğunu ve nasıl davranması gerektiğini hem de diğer insanların kim olduğu ve nasıl davranacağına ilişkin netlik arayışı içindedir. Dolayısıyla da sosyal kategorizasyon süreci bireyin karmaşık olan dünya ile başa çıkmasını sağlayacak önkoşullardan birini oluşturmaktadır.

Kurama göre birey diğer insanların da belli gruplarda konumlandıktan sonra nasıl davranacaklarını tahmin edip önlem almaktadır. Bir diğer ifade ile sosyal kategorizasyon süreci kategori içi benzerliği ve kategoriler arası farklılığı artırarak bireyi toplumda belirgin hale getirmektedir. Bu da bireyin kendini yakın hissettiği grup temelinde tanımlamasını, ayrıca duygu, düşünce ve davranışlarını da grubun kimliğine göre ayarlamasını sağlamaktadır (Hogg, 2014). Bir diğer deyişle, birey ait olduğu sosyal grup tarafından tanımlanmış bir kimlik, normatif inanç bütünlüğü ve belli bazı davranış kalıpları kazandırmaktadır.

Sosyal Kimlik Kuramı'na göre özdeşleşme, bireyin kendisini birtakım sosyal kategoriler dahilinde değerlendirmesine bağlı olarak meydana gelen benlik yitimi olarak belirtilmektedir (Roccas, Sagiv, Schwartz, Halevy ve Eidelson, 2008). Ancak burada bahsedilen benlik yitimi insandışılama değil sosyal kimliğin belirginleşerek kişisel kimliği gölgede bırakmasıdır. Dolayısıyla bireyin bilişsel olarak yapmış olduğu gruplandırma benlik kavramını da oluşturmaktadır

Bu temel görüşlerle Turner, Sosyal Kimlik Yaklaşımı'nda yeni bir soluk olarak ele alınan Kendini-Sınıflandırma Kuramı'nı geliştirmiştir. Turner'a göre, insanlar kendilerini de, diğerlerini olduğu gibi birçok boyutta sınıflandırabilirler. Ancak bu sınıflandırma boyutlarından üçü diğerlerinden daha önemlidir (Hogg ve ark, 2004). Birincisi, en genel boyut olan "insanlık boyutu" (bireyin insan oluşuna yönelik kimliği), ikincisi iç-grup/dış-grup boyutu (bireyin sosyal kimliği), üçüncüsü ise en özgül boyut olan, bireyi diğer grup üyelerinden ayıran benliği (bireyin kişisel kimliği).

Bunların hangisinin devrede olacağı, bağlama göre değişmektedir. Örneğin kişisel kimliğiyle okul arkadaşlarıyla 'arkadaşça' ilişki kuran birey, grup kimliğiyle ilgili bir konu söz konusu olduğunda sosyal kimliğini devreye sokacaktır. Yani grup üyeliğimizden, bazı koşullar altındayken (örneğin gruplararası çatışma, ayrımcılık) diğer koşullarda olduğundan daha çok etkilenir ve "birey" olarak davranmayı bir

yana bırakıp, "bir grup üyesi" olarak davranmaya başlarız (Hogg ve ark., 2004). Dolayısıyla mevcut çalışmada da bağlanım ilkelerinin grup düzeyi kategorizasyonunda, bireyselleştirici ilkelerin ise insanlık düzeyi kategorisinde öne çıktığı iddia edilebilir.

Mevcut çalışmada, bakım ve adalet gibi evrensel olarak kabul edilen değerleri kapsayan bireyselleştirici ilkelerin ihlalinde kullanılan ahlaki kayıtsızlık düzeyinin bağlanım ilkeleri ihlalinde ortaya çıkan ahlaki kayıtsızlık düzeyinden az olmasının, evrenselliğin temel varsayımlarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü bireyin ön planda olduğu kültürlerde bireyler özerk benliğe sahip olduklarından kendilerini bağımsız olarak görmekte (Singelis, Triandis, Bhawuk ve Gelfand, 1995), herkesin eşit olduğunu düşünmektedir (Singelis ve ark., 1995; Triandis, 2011).

Zira bireyin ön planda olduğu kültürlerde farklı olma istediği baskın olsa da otonom değerlere önem veren bireylerde farklılıklara saygı duyma ve tolerans gösterme (Chirkov, Lynch ve Niwa, 2005) özelliklerine daha sık vurgu yapılmaktadır. Evrensel değerleri öncelemeyen, grup normlarını ilke olarak benimseyen bireylerde ise grubun ilişkisel ahengi ve dayanışmasının önemi vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bağlanım ilkelerinde ortaya çıkan iç grup ihlallerinde yapılan meşrulaştırmalar ahlaki olmayan davranışı grubun normları ve çıkarlarına uyumlu hale getirme çabası olarak da değerlendirilebilir.

Sonuç olarak Turner'in Benlik Kategorizasyonu yaklaşımı temelinde mevcut çalışmada bağlanım ilkelerinde sosyal grup üyeliği, bireysel kimliğini ve özgün olarak birey varlığını arkaya iterek grup kimliğini öne çıkarmayı amaçlamaktadır. Buna ek olarak, kurama göre bir gruba dahil olmak aynı zamanda, sosyal dünya içindeki yerini bulabilmeye ve grupla kendini tanımlayabilmeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla da bireyin grup içindeki konumunu ön plana alarak, gruba özgü değerleri benimsemesi, gruba özgü, duygu, düşünce ve algılara sahip olması, grup normlarını içselleştirilmesi ve iç grup benzerlik algısının artması beklenmektedir. Bu da bireyin, bağlanım ilkeleri ihlalinde iç grubun özelliklerine daha fazla odaklanarak, ihlal edilen temeller karşısında daha fazla iç grup kayırmacılığı ve meşrulaştırmalar yapmasına neden olmaktadır. İlâveten birey iç grup normatif davranışı

şekillendirmekte ve gruba özgü değerleri ortaya koyma amacıyla normlara uymaya çalışmaktadır.

Tajfel ve Turner (1986) bireyin grup kimliğini bireysel kimliğinin önüne koyma sürecinin, iç grup ile kurulan yüksek özdeşleşme düzeyi olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla bireyin iç grup ile kurmuş olduğu yüksek özdeşim gruplar arası sınırların ön planda olmasını sağlamakta bu da iç grup kayırmacılığının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Branscombe, Spears, Doosje ve Ellemers, 1999). Ancak her zaman için özdeşleşme ile iç grup kayırmacılığı arasında otomatik bir ilişki beklemek de yanlış olacaktır. Bir başka ifade ile bireyin grubuna olan aidiyet düzeyinin yüksek olması her zaman grubun lehine olarak tutum ve davranışlarda bulunulacağı anlamına gelmemektedir.

Buna göre, mevcut çalışmanın bulgularından hareketle iç grup kayırmacılığında meselenin ne olduğunun önemli hale geldiği görülmektedir. Çalışmadan elde edilen ilk bulguya göre kişilerin haklarıyla ilgili olan bireyselleştirici ilkelerin ihlalinde iç grup kayırmacılığı gözlenmezken, grubun bağlılığını güçlendiren ve grup içindeki bencilliği bastırma görevi gören bağlanım ilkeleri ihlalinde daha çok iç grup lehine kayırmacılık yapıldığı saptanmıştır. Bu bulgu, her zaman, her durum ve koşul altında iç grup kayırmacılığı yapılmadığını göstermektedir. Ötekiler ile kurduğumuz ilişki bağlama ve koşullara göre değişkenlik göstermektedir. Dolayısıyla iç grup kayırmacılığı sosyal kimliğimizin sabit bir parçası olarak ele alınmamalıdır. Çünkü bireyin benlik bilinci sadece içsel, zihinsel faaliyetlerle değil, diğerleriyle etkileşim içine girdikçe anlam kazanmaktadır.

Benzer şekilde Reicher (2004) da sosyal kategorileri sabit değişkenler olarak görmemekte ve kategorilerin sosyal bağlama duyarlı olduğunu iddia etmekte ve kimliği bağlama gömük, değişken, dinamik ve değişken bir kavram olarak tanımlamaktadır. Reicher'a göre kimlik oluşturma sürecinde sadece bazı kategorilere ait olmak gerekmemektedir. Bir diğer ifade ile başkalarıyla kurulan ilişkiler, grubun inançları, normları, değerlerini nasıl değerlendirdiği ve nasıl açıklamaya çalıştığı kimlik açısından önemli değişkenlerdir.

Tüm bu yukarıda bahsedilenler ışığında sosyal psikolojinin kimliğe güncel bakışı, kimliğin devam eden bir süreç olduğu yönündedir. Kimlik kavramı, bireyin

gelişim süreci boyunca diğerleriyle olan etkileşimle oluşmaktadır. Dolayısıyla da bağlam, benliğin önemli bir özelliği olarak ele alınmaktadır. Zira birey kültür ve kişilerarası etkileşimin tam ortasında durmaktadır. Dolayısıyla da ahlaki muhakeme kapasitesi de içinde bulunduğu bağlama içkin olarak değerlendirilebilir. Bir başka anlatım ile birey daha önce kurduğu ilişkiler ve yaşadığı kültür içinde karmaşık bir ahlaki muhakeme geliştirebilir. Bu yüzden bireyin, bireysel olarak neye inandığı veya inanmadığı değil, içinde bulunduğu grubun ya da kültürün öncelediği değerlerin ne olduğu meselesi de önem kazanabilmektedir. Zira birey için belirli sosyal kimliklerin öneminin farklı sosyal bağlamlar içinde değişkenlik gösterdiği bilinmektedir (Deaux ve Major, 1987; Deaux ve Martin, 2003; Ellemers, Spears ve Doosje, 2002).

Son yıllarda, kimliklerin nasıl yapıldığını anlamak için günlük etkileşimlere ve sosyal bağlama olan ilgi artmıştır (Verkuyten, 2005). Timotijevic ve Breakwell'in (2000) çalışması gibi farklı yaşam olaylarının kişilerin kimlik yapılanmalarındaki rolü gözden geçirildiğinde, kimliğin inşasının ve yeniden inşasının, her zaman devam eden bir süreç olduğu akla gelmektedir. Dolayısıyla insanları bağlamdan ayrı ve izole kategorilere ayırmak sosyal davranış üzerindeki gerçek etkilerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır (Deaux ve Stewart, 2001; O'Brien ve Howard, 1998). Zira sosyal değişimler ahlaki bakışımızı da etkilemektedir. Grupların kendileri tarafından oluşturulan ahlaki kodlar, grup üyelerinin eylemleri üzerinde etkili olmaktadır. Grup normları, grup üyelerinin kabul edilebilir davranışların ne olduğu belirlemekte ve düzenlemektedir (Abu-Lughod, 1986, 1998; Beteille, 1990; Lamont, 2000). Mevcut çalışmanın ortaya koymuş olduğu bireyselleştirici ilkelerin ihlalinde bireylerin aidiyet kurdukları gruptan olan birinin ahlaki olmayan davranışını meşrulaştırmamaları, bağlamın iç grup kayırmacılığı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu bulgu aynı zamanda bireyin ahlaki muhakemesini, ahlaki olmayan bir eylemin içeriğinin ne olduğu, nasıl gerçekleştiği gibi soruları göz önünde bulundurarak gerçekleştirdiğini de ortaya koymaktadır.

Literatür incelendiğinde kimlik üzerine yapılan araştırmalar, insanların kimliklerini çok yönlü olarak algıladıklarını ve eş zamanlı grup üyeliklerinden oluştuğunu göstermektedir (Reid ve Deaux, 1996; Roccas ve Brewer, 2002).

Sonuç olarak ahlak ve sosyal kimlik kuramlarına dayanarak bireylerin grup içi ahlaki temel ihlallerinde iç grup üyelerinin ahlaki olmayan davranışı meşrulaştıracağı ancak dış grup üyelerine karşı aynı şekilde davranmayacağı varsayımı öne sürülmüştür. Mevcut çalışmadan elde edilen bulgulara göre insanlar iç grup ihlallerinde ahlaki kayıtsızlık yapılan temellerin sadakat ve otorite ilkelerinde, zarar ve adalet ilkelerine göre ön plana çıkmaktadır. Bir diğer ifade ile bireyler iç grup üyelerinin bağlanım temellerini ihlallerinde ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarına daha erişilebilir olma ve daha fazla yararlanma eğilimindedirler. Bu durum aynı zamanda ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarının grup birliğinin korunmasının, kimlik tehdidine karşı savunma mekanizması işlevi görüyor olması olarak da ifade edilebilir. Bireyselleştirici ilkelerde otonomluk ön planda olduğu için iç grupta ortaya çıkan bakım ve adalet ihlallerini zaten ihlal olarak gördükleri için herhangi bir şekilde meşrulaştırma ihtiyacı hissetmemektedirler, ancak bağlanım ilkelerin de ise iç grup üyelerinin ihlallerini, ihlal olarak görmemek için meşrulaştırabilmektedirler. Bir başka anlatım ile bağlanım ilkelerinde bireyler davranışı belki de ihlal olarak değerlendirmekte ancak grubun bütünlüğüne dair hissedilen güçlü duyguların yoğunluğundan dolayı ahlaki ihlali meşrulaştırma ihtiyacı daha çok artmaktadır. Bu nedenle iç grup bireyselleştirici ilkelerin ihlali dış grup kaynaklı ihlallerden daha önemli olabilir. Çünkü otonom ilkelerin norm ihlalinde bireylerin kendi gruplarından bireylerin yaptıkları davranışın yanlış olduğunu düşündükleri ve bunu meşrulaştıracak herhangi bir mekanizma kullanmayarak dış gruptaki ihlale göre daha aşırı tepki verdikleri görülmüştür. Grup kimliği değerleri, grup üyelerine yönelik beklentileri ortaya çıkarır. Ahlak, özdeşleşme ve sosyal ortamların birbirini etkileme yolları, bu değişkenler arasındaki yakın ilişkiyi göstermektedir. Ahlakın gruplar arası ilişkide önemli bir rol oynadığı ve bu nedenle sosyal etkileşimlerin gelişmesinde ve grup davranışının düzenlenmesinde doğrudan bir etkisi olduğu gösterilmiştir (Haidt, 2001; Fry, 2006; Tooby ve Cosmides, 2010). Başka bir deyişle normatif davranışlar genellikle ait oldukları grup tarafından ahlaki olarak kabul edilebilir davranışlardır, çünkü bunlar grup özelliklerini tanımlamaktadır.

Sonuç olarak Haidt (2008), bireylerin ve grupların farklılaşan deneyimlerinden, ahlaki temellere verilen göreceli önemin etkilendiğini

söylemektedir. Beş ahlaki temelin göreceli önemi bireylerin, grupların ve hatta toplumların ahlaki araçlarını ve söylemlerini belirlediği gibi, ahlaki norm ihlalini açığa çıkaran durumları da belirlemektedir (Haidt, 2008). Graham ve arkadaşları (2013) bakım ve adalet (bireyselleştirici) temellerinin erken evrimleşen temeller olduğunu öne sürmekte ve sadakat, otorite ve kutsallık (bağlanım) ahlaki temellerinin gelişimsel olarak ortaya çıkma biçimlerinin ne zaman olduğunun araştırılması gereken önemli bir konu olduğuna işaret etmektedirler. Mevcut çalışmanın bulgusu da literatür temelli olarak bireyselleştirici ilkelerin evrensel kabul edilebileceği iddiasını destekler niteliktedir. Çünkü evrensellik, belli bir topluluğa ait bağların değil, bireysel hak ve eşitliğe önem veren, kültürler arası norm ve değerleri kapsamaktadır. Zira bu noktada sadece bireysel hak ve eşitlik değerlerine evrensel, diğerlerine evrensel değil demek yanlış olacaktır. Haidt kuramında bağlanım ilkelerinin de evrensel olduğunu iddia etmektedir. Ancak bağlanım ilkeleri Batı’da bireyselleştirici ilkeler kadar yaygın olarak görülmemektedir. Dolayısıyla bireyselleştirici ilkelerin evrenselliğini vurgularken bağlanım ilkelerinin de varlığını inkar etmemek gerekmektedir. Çünkü bağlanım ilkeleri bakım ve adalet temelleri kadar baskın olmasa da yapılan çalışmalar bağlanım ilkelerinin de evrensel olduğunu göstermektedir.

Mevcut çalışmada bireyselleştirici ilkelerin bağlama göre değişkenlik göstermemesi bir başka ifade ile bireyselleştirici ilkelerin Kohlberg, Gilligan ve Turiel’in de iddia ettiği gibi evrensel ahlak yasaları olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır. Öte yandan literatürdeki çalışmalar incelendiğinde yeniliğe açıklık ve evrensellik değerlerini önceleyen kişilerin belirsiz grup sınırlarına kolaylıkla tolerans gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu bireylerin sosyal kimliklerinin daha karmaşık bir örüntü içinde olduğu, kategori temelli bir ayırmadan ziyade bağlamsal temele dayanan iç grup kayırmacılığının olduğu iddiasını güçlendirmektedir (Roccas ve Brewer, 2002). Buna karşılık bağlanım ilkelerinde ortaya çıkan gruba bağlılık duygusu, geleneklerin korunması, çoğunluğa uyma, güvence arayışı grubun ahlaki değerlerini inşa etmesine imkan sağlamaktadır. Böylece ahlaki olmayanı önlemek, sadece bireyi koruma ve düzenlemeyi değil aynı zamanda grubun iç dinamiklerinin de korunmasını sağlamaktadır. Araştırmanın bu bulgusu ahlaki

kayıtsızlık mekanizmalarının Sosyal Kimlik Kuramı'nın ortaya attığı iddialar doğrultusunda gerçekleşmediğini, meşrulaştırma mekanizmaları üzerinde bağlamın da etkisi olduğuna işaret etmektedir. Bu doğrultuda farklı bağlamsal etkilerin, iç grup kayırmacılığını azalttığı söylenebilmektedir.

Buraya kadar sözü edildiği gibi, mevcut çalışmada ahlaki ihlalin öznesinin iç gruptan ya da dış gruptan olması ve ahlaki ihlalin niteliğinin farklı olması ile ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarının nasıl şekillendiği araştırılmaktadır. Ancak acımasız davranışın ortaya çıkmasında ve acımasız davranışlara yönelik tutumlarda bireysel farklılıkların önemini vurgulayan çalışmalar göz önüne alındığında (Bandura ve ark., 1996; Detert ve ark., 2008; Jackson ve Gaertner, 2010) mevcut çalışmada ahlaki kayıtsızlık ile kişilik özelliği olarak ele alınan bilişsel kapalılık ihtiyacının da bu ilişki üzerindeki rolü incelenmiştir.

Bu bölümde mevcut çalışmada ahlaki temeller ihlallerinde kullanılan kayıtsızlık mekanizmaları üzerinde bireylerin sosyal çevrelerine verdikleri cevapları ve yorumları etkileyen bir süreç olarak değerlendirilen, belirli bir konuda karmaşık ve belirsizlik yerine, kesin bir bilgiye ulaşma ihtiyacı olarak tanımlanan bilişsel kapalılık ihtiyacı arasındaki ilişki tartışılacaktır.

Sosyal Sezgisel Ahlak Modeli, bireyin ahlaki muhakemesinde, neyin doğru veya yanlış olduğuna karar verme sürecinin sezgisel olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla da bireyde ahlaki yargının oluşumunun birtakım bilgi işleme süreçlerinin farklılaşmasından kaynaklandığı iddia edilmektedir. Ahlaki yargılarla ilişkilendirilen bilişsel süreçlerin zihnimizde ikili işlem modeline göre oluştuğu düşünülmektedir. İkili İşlem Modeline göre zihnimiz birbiriyle etkileşime giren Tip 1 ve Tip 2 olmak üzere iki temel sistem tarafından idare edilmektedir (Evans ve Stanovich, 2013). Buna göre Tip 1 otomatik, sezgisel ve düşük eforlu süreçlere karşılık gelirken, Tip 2 kontrollü, analitik ve yüksek eforlu süreçlere karşılık gelmektedir. Haidt'ın (2001) Sosyal Sezgisel yaklaşımı, ahlaki yargıların sezgisel süreçlere dayandığını savunmakta ve mantıksal muhakeme sürecinin ise otomatik olarak ahlaki yargıda bulunduktan sonra onu meşrulaştırmak amacıyla kullanıldığını söylemektedir. Dolayısıyla zihnin ikili işlem modelinin politik eğilim, din vb. ahlaki yargılardaki

bireysel farklılıkları açıklama kapasitesine sahip kuramsal bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

Mevcut çalışmada da ahlaki temeller ihlalinde kullanılan kayıtsızlık mekanizmaları üzerinde bireylerin sosyal çevrelerine verdikleri cevapları ve yorumları etkileyen bir süreç olarak değerlendirilen, belirli bir konuda karmaşık ve belirsizlik yerine daha net ve kesin bir bilgiye ulaşma ihtiyacı olarak tanımlanan bilişsel kapalılık ihtiyacı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, bireyselleştirici ilkelerin ihlali ve ahlaki kayıtsızlık arasındaki ilişkide bilişsel kapalılık ihtiyacının anlamlı bir etkisi bulunmazken; bağlanım ilkeleri ihlalinde ortaya çıkan ahlaki kayıtsızlık düzeyi üzerinde bilişsel kapalılığın anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır.

Literatürde farklı düşünme stillerinin ahlaki muhakemeler üzerinde etkili olduğunu gösteren çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Goodwin ve Darley (2012) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmanın sonucuna göre nesnel ahlak görüşünü benimsemek ile kapalı fikirli olma arasında pozitif yönlü ilişkili olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla nesnel ahlakı benimseyen insanlar, kendilerinden farklı bir görüşe sahip olan bireylerle birlikte olmayı tercih etmemektedirler (Skitka, Bauman ve Sargis, 2005; Wright, Cullum ve Schwab, 2008). Buna karşılık öznel ahlak görüşünü benimseyenler, bir diğer ifade ile çoğulcu ahlaki paradigmayı ön plana alanlar, kendileriyle farklı ahlaki bakış açısına sahip insanlara karşı daha fazla tolerans göstermektedirler (Wright, Cullum ve Grandjean, 2014). Nesnel ahlaka sahip olmak ahlaki ikilemlere basit ve kesin cevaplar vermeye dayalıyken öznel ahlaka yönelmek daha derinlemesine, çok yönlü bir düşünce süreci gerektirmektedir (Yılmaz ve Bahçekapılı, 2015). Çünkü öznel ahlaka sahip olmanın bilişsel olarak daha çok efor gerektiren bir sürece dayandığı düşünülmektedir.

Bu doğrultuda grubun devamlılığı ile ilgili ahlaki ilkelerin nesnel ahlakla, birine iyi davranmak, zarar vermemek, adaletli olmak gibi bireyselleştirici ahlak ilkelerinin ise öznel ahlakla ilişkili olduğu bilinmektedir (Piazza ve Landy, 2013; Yılmaz, 2015). Dolayısıyla bireyin karmaşık ve net olmayan bilgiden ziyade daha net ve kesin bilgiyi tercih edip karar verme isteğinin, belirsizlikten kaçınma durumunu arttırarak bağlanım ilkelerinde iç grup ihlalinde ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarının

daha çok kullanılıyor olması hipotezi, son yıllarda ortaya konan bulgularla da uyumludur. Örneğin Ahlaki Temeller Kuramı çerçevesinde (Haidt, 2007) yapılan araştırmalara bakıldığında bireyselleştirici ilkelerle (başkalarına iyi davranmak ve adaletli olmak) gruplar arası tolerans arasında pozitif ilişki bulunurken, gruba bağlanmakla ilgili olan bağlanım ilkeleriyle (otorite, sadakat ve kutsallık) gruplar arası tolerans arasında negatif ilişki bulunmuştur (Obeid ve ark., 2017). Yine benzer şekilde bireylerin birtakım bilişsel değişkenler açısından farklılıklar göstermesinin, farklı sosyopolitik tutumlarla da ilişkili olduğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Jost ve ark., 2003). Buna göre literatür incelendiğinde, analitik düşüncenin aktive olması ile liberal tutumlar (Talhelm ve ark., 2015; Yılmaz ve Sarıbay, 2017), sezgisel düşüncenin aktive olması ile de muhafazakar tutumlar arasında pozitif yönlü ilişkilerin olduğu gösterilmektedir (Eidelman, Crandall, Goodman ve Blanchar, 2012; Vyer ve ark., 2016). Pek çok kültürde de katı, kapalı fikirli ve dogmatik bir bilişsel tarzın muhafazakarlıkla ilişkili olduğu bulunmuştur (Jost ve ark., 2003; Jost, Sterling ve Stern, 2017). Keza dindarlıkla oldukça ilişkili olan muhafazakarlık da kişilerin bilişsel stillerine göre farklılık göstermektedir. Örneğin muhafazakar insanların bilişsel kapanma ihtiyaçlarının (belirsizliğe tahammülsüzlük, kesinlik ihtiyacı, katı fikirlilik, yeni bilgileri güncelleyememe) liberallere göre daha fazla olduğu bilinmektedir (Kruglanski, 2004).

Sosyal psikoloji literatürü genel olarak belirsizlik hissini politik muhafazakarlığa yol açtığını göstermektedir (Jost ve ark., 2003). Hatta terör olayları gibi tehditlerin ortaya çıkması insanlarda baş edilmesi gereken bir belirsizlik durumu yarattığından muhafazakarlıkta genel bir artışa sebebiyet vermektedir (Nail, McGregor, Drinkwater, Steele ve Thompson 2009; Vyer ve ark., 2016).

Mevcut çalışmada bilişsel kapalılık ihtiyacı ile ahlaki kayıtsızlık arasındaki ilişkinin grupla özdeşleşme düzeyi ile açıklanabileceği iddia edilmektedir. Bu doğrultuda grup aidiyetinin yüksek olması, merkezi otoriteyi onaylama, muhalefeti bastırma, çeşitlilikten kaçınma, grup içi kayırmacılık yapma, grubun normlarına ve geleneklerine saygı gösterme ve görüşlerine bağlı kalma eğilimi olarak ifade edilebilir. Bu tutum ve davranışlarda tezahür eden bilişsel kapalılık ihtiyacı, bireyleri grup içi paylaşılan gerçeklik yaratma ve güçlendirme için motive etmektedir.

Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde grup aidiyetinin, artan bir bilişsel kapalılık ihtiyacı altında ortaya çıktığı tespit edilen özellikler arasında otokratik grup süreçleri (De Grada ve ark., 1999; Pierro v ark., 2003), grubun normlarından sapmanın reddedilmesi, grup içi kayırmacılık (Kruglanski ve Webster, 1991) yer almaktadır. Buradan hareketle iç grup kayırmacılığının açık belirsizliği yönetmenin bir yöntemi olarak ortaya çıktığı genel bir sonuç modeli olarak önerilmektedir. Çünkü bilişsel kapalılık ihtiyacı, grup içi eleştiriyi önleyen savunmacı bir tutum olarak kavramsallaştırıldığında belirsizlik karşısında grubun net ve kesin bir gerçeklik kaynağı olarak algılanmasını güçlendirmektedir. Dolayısıyla bu durum bağlanım ilkeleri ihlalinde ortaya çıkan ahlaki kayıtsızlık temelinde açıklamak gerekirse grubun devamlılığına hizmet eden ilkeleri meşrulaştırmak bilişsel kapalılık ihtiyacı yüksek olanlar için oldukça işlevsel bir özellik olarak değerlendirilebilir.

4.2. Sınırlılıklar ve Öneriler

Mevcut tez çalışmasının birtakım sınırlılıkları mevcuttur. Buna göre ilk olarak çalışmada elde edilen veriler öz bildirime dayalı ölçme araçları ile elde edilmiştir. Dolayısıyla öz bildirim türü ölçeklerin tüm sınırlılıklarını barındırmaktadır.

Bireylerin ahlaki temellerin ihlali karşısında yaptıkları meşrulaştırmalar her ne kadar evrensel olsa da kültürden bağımsız düşünülemez. Bu araştırma, Türkiye’de oldukça az çalışmanın odaklandığı ahlaki kayıtsızlık sürecine vurgu yapmaktadır. Ancak mevcut çalışmada kültürel öğeler sınırlı düzeyde ele alınmıştır. Bu da çalışmanın bir diğer sınırlılığı olarak düşünülebilir. Dolayısıyla ahlaki kayıtsızlığın hem kültürel hem sosyal bileşenlerini inceleyen çalışmaların bu durumu daha iyi anlamak açısından yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın bir diğer sınırlılığı ise, öne sürülen modele daha fazla öncül değişkenin dahil edilmemiş olmasıdır. Benlik Karmaşıklığı ve Çoklu Kategorizasyon gibi daha çok öncül değişkenin birlikte ele alındığı modeller ahlaki kayıtsızlık sürecini anlamak açısından daha zengin bir bakış açısı sunacaktır.

Son olarak, ülkemizde oldukça az çalışmanın olduğu ahlaki kayıtsızlığın nasıl oluştuğu ve ortaya çıktığını gösteren çalışmalara da ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Gelecekteki çalışmaların, farklı kültür ve ülkelerde, iç grup/dış grup ayrımının farklı özelliklere göre oluşturularak elde edilecek verilerle, mevcut araştırmayı

tekrarlamaları bu çalışmada elde edilen bulguların genellenebilirliği açısından literatüre katkı sağlayabilecektir.

4.3. Sonuç

Bireylerin kendilerini ahlaki sorumluluktan kurtarabildikleri birtakım psikolojik mekanizmalar olduğu bilinmektedir. Bandura'ya (1990a) göre, birey, ahlaki ilkelerine uygun olmayan bir davranış sergilediğinde, ahlaki olmayan davranışına makul kabul edilebilecek gerekçelendirmeler yapmaktadır. Bandura (1990a), bunu ahlaki kayıtsızlık olarak kavramsallaştırmaktadır. Böylece bireylerin kötü olarak algıladığı ve değerlendirdiği bir olay, durum ya da kişi bazı koşullar altında bazı bireysel değişkenlerden de etkilenerek artık kötü olarak değerlendirilmemektedir. Bu çalışmada da bireylerin ahlaki temel ihalleri karşısında ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarını nasıl kullandıkları sorusunun cevabı aranmaktadır.

Bu doğrultuda mevcut tez çalışmasının ortaya koyduğu en önemli bulgu gruba hizmet eden bağlanım ilkelerinde grubun devamlılığı için ahlaki meşrulaştırmalar yapılabiliriyken, bireyselleştici ilkelerde yapılmamasıdır. Dolayısıyla mevcut çalışmada Sosyal Kimlik Kuramı ve ahlaki temeller çerçevesinden bakıldığında, bireyselleştirici ilkelerin ihlalinin evrensellik meselesi ile ilgili olduğunu, bağlanım ilkeleri ihlalinde iç gruptan ve dış gruptan olan bireylere karşı gösterilen tutumların birbirinden farklı olmasının grup normlarına bağlılık ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

Buna göre mevcut çalışmanın bulgusundan hareketle iç grup kayırmacılığında meselenin ne olduğunun önemli hale geldiği görülmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre kişilerin haklarıyla, adaletle veya zarar vermemekle ilgili olan ilkelerin ihlalinde iç grup kayırmacılığı gözlenmezken, grubun bağlılığını güçlendiren ve grup içindeki bencilliği bastırma görevi gören bağlanım ilkeleri ihlalinde daha çok iç grup lehine kayırmacılık yapıldığı saptanmıştır. Bu bulgu, her zaman, her durum ve koşul altında iç grup kayırmacılığı yapılmadığını göstermektedir. Ötekiler ile kurduğumuz ilişki bağlama ve koşullara göre değişkenlik göstermektedir. Dolayısıyla iç grup kayırmacılığı kimliğimizin sabit bir parçası olarak ele alınmamalıdır. Çünkü bireyin benlik bilinci sadece içsel,

zihinsel faaliyetlerle değil, diğerleriyle etkileşime içine girdikçe anlam kazanmaktadır.

Bu çerçevede, evrensellik için sözü edilen bağlam grup veya topluluğun ötesindedir. Ahlaki Temeller Kuramı çerçevesinde bireyselleştirici ilkeler, grup normlarından ziyade evrensel ahlak, normlar, değerler ve etiği içermektedir. Bağlanım ilkelerinin ise grubun bütünlüğü ve devamlılığını ön plana çıkaran değerler olduğu görülmektedir. Sonuç itibariyle bağlanım ilkelerinde grubun bütünlüğüne özgü ortak bir grup kimliği, ortak bağ ve iç grup benzerliği algılarının güçlü olması ahlaki kayıtsızlığın sözü edilen nedenlerden dolayı bağlanım ilkesinde daha fazla ortaya çıktığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ABRAMS, D., HOGG, M. A.: 1988 “Comments On The Motivational Status of Self Esteem in Social Identity and Intergroup Discrimination”, **European Journal of Social Psychology**, 18/4, 317-334.
- ALTEMEYER, R. A., ALTEMEYER, B.: 1996 “**The Authoritarian Specter**”, Harvard University Press.
- AQUINO, K., REED, A.: 2002 “The Self-Importance of Moral Identity”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 83/6, 1423-1440.
- ATAK, H., MOİN, S. Y. E. D., ÇOK, F., TONGA, Z.: 2016 “Yeni Bir Nöropsikolojik Kavram Olarak Tamamlanma İhtiyacı”, **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, 8/3, 290-299.
- ATALAY, M.: 2019 “Ergenlerde İç Grup Dış Grup Ayrımının Dayandığı Kalıp Yargıların Sosyal Alan Kuramı Bağlamında İncelenmesi”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- BANDURA, A. (1986). Social foundations of thought and action. *Englewood Cliffs, NJ, 1986*(23-28).
- BANDURA, A.: 1990 “Selective Activation and Disengagement of Moral Control”, **Journal of Social Issues**, 46/1, 27-46.
- BANDURA, A.: 1991 “Social Cognitive Theory of Self-Regulation”, **Organizational Behavior and Human Decision Processes**, 50/2, 248-287.

- BANDURA, A.: 1996 “Failures in Self-Regulation: Energy Depletion or Selective Disengagement?”, **Psychological Inquiry**, 7/1, 20-24.
- BANDURA, A.: 1999 “Social Cognitive Theory of Personality”, **Handbook of Personality**, 2, 154-196.
- BANDURA, A.:1999 “Social Cognitive Theory of Personality”, **Handbook of Personality**, 2, 154-96.
- BANDURA, A.: 2002 “Selective Moral Disengagement in The Exercise of Moral Agency”, **Journal of Moral Education**, 31/2, 101-119.
- BANDURA, A.: 2016 “**Moral Disengagement: How People Do Harm And Live With Themselves**”, Worth Publishers.
- BANDURA, A., BARBARANELLI, C., CAPRARA, G. V., PASTORELLI, C.: 1996 “Mechanism of Moral Disengagement in The Exercise of Moral Agency”, **Journal Of Personality and Social Psychology**, 71/2, 364-374.
- BAR-TAL, D.: 1990 “Causes and Consequences of Delegitimization: Models of Conflict and Ethnocentrism”, **Journal of Social Issues**, 46/1, 65-81.
- BAR-TAL, D.: 2000 “From Intractable Conflict Through Conflict Resolution to Reconciliation: Psychological Analysis”, **Political Psychology**, 21/2, 351-365.
- BAUMAN, Z.: 2015 “Parçalanmış Hayat, Postmodern Ahlak Denemeleri”, **Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, 12/2, 191-196.
- BILLIG, M., TAJFEL, H.: 1973 “Social Categorization and Similarity in Intergroup Behaviour”, **European Journal of Social Psychology**, 3/1, 27-52.

- BOBBIO, A., NENCINI, A., SARRICA, M.: 2011 “II Moral Foundation Questionnaire: Analisi Della Struttura Fattoriale Della Versione Italiana”, **Giornale Di Psicologia**, 5/1, 7-18.
- BOER, D., FISCHER, R., STRACK, M., BOND, M. H., LO, E., LAM, J.: 2011 “How Shared Preferences in Music Create Bonds Between People: Values As The Missing Link”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, 37/9, 1159-1171.
- BRANDT, M. J., EVANS, A. M., CRAWFORD, J. T.: 2015 “The Unthinking or Confident Extremist? Political Extremists Are More Likely Than Moderates to Reject Experimenter-Generated Anchors”, **Psychological Science**, 26/2, 189-202.
- BRANSCOMBE, N. R., ELLEMERS, N., SPEARS, R., DOOSJE, B.: 1999 The context and content of social identity threat. *Social identity: Context, commitment, content*, 35-58. KITAP
- BREWER, M. B.: 1991 “The Social Self: On Being The Same and Different At The Same Time”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, 17/5, 475-482.
- BREWER, M. B., PIERCE, K. P.: 2005 “Social Identity Complexity and Outgroup Tolerance”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, 31/3, 428-437.
- BROWN, R.: 2000 “Social Identity Theory: Past Achievements, Current Problems and Future Challenges”, **European Journal of Social Psychology**, 30/6, 745-778.
- BROWN, R. J., TURNER, J. C.: 1979 “The Criss-Cross Categorization Effect in Intergroup Discrimination”, **British Journal of Social and Clinical Psychology**, 18/4, 371-383.
- CALOGERO, R. M., BARDI, A., SUTTON, R. M.: 2009 “A Need Basis For Values: Associations Between The Need For Cognitive Closure and Value Priorities”, *Personality and Individual Differences*, 46/2, 154-159.
- CHIRKOV, V. I., LYNCH, M., NIWA, S.: 2005 “Application of The Scenario Questionnaire of Horizontal and Vertical Individualism and Collectivism to The Assessment of

- Cultural Distance and Cultural Fit”, **International Journal of Intercultural Relations**, 29/4, 469-490.
- CHIRUMBOLO, A., LIVI, S., MANNETTÌ, L., PIERRO, A., KRUGLANSKI, A. W.: 2004 “Effects of Need For Closure On Creativity In Small Group Interactions”, **European Journal of Personality**, 18/4, 265-278.
- CHRISTIAN, J. S., ELLIS, A. P.: 2014 “The Crucial Role of Turnover Intentions in Transforming Moral Disengagement into Deviant Behavior At Work”, **Journal of Business Ethics**, 119(2), 193-208.
- CLIFFORD, S., IYENGAR, V., CABEZA, R., SINNOTT-ARMSTRONG, W.: 2015 “Moral Foundations Vignettes: A Standardized Stimulus Database of Scenarios Based On Moral Foundations Theory”, **Behavior Research Methods**, 47/4, 1178-1198.
- CROSS, I.: 2001 “Music, Mind And Evolution”, **Psychology of Music**, 29/1, 95-102.
- ÇAM, Z., ÇAVDAR, D., SEYDOOĞULLARI, S., ÇOK, F.: 2012 “Ahlak Gelişimine Klasik ve Yeni Kuramsal Yaklaşımlar”, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, 12/2, 1211-1225.
- DAVIES, C. L., SIBLEY, C. G., LIU, J. H.: 2014 CONFIRMATORY FACTOR ANALYSIS OF THE MORAL FOUNDATIONS QUESTIONNAIRE. *SOCIAL PSYCHOLOGY*. PARALI
- DE BACKER, A. K., CROWSON, H. M.: 2008 “Measuring Need For Closure in Classroom Learners”, **Contemporary Educational Psychology**, 33/2, 711-732.
- DE GRADA, E., KRUGLANSKI, A. W., MANNETTÌ, L., PIERRO, A.: 1999 “Motivated Cognition and Group Interaction: Need For Closure Affects The Contents and Processes of Collective Negotiations” **Journal of Experimental Social Psychology**, 35/4, 346-365.
- DE ZAVALA, A. G., CISLAK, A., WESOLOWSKA, E.: 2010 “Political Conservatism, Need For Cognitive Closure, And Intergroup Hostility”, **Political Psychology**, 31/4, 521-541.

- DEAUX, K., MAJOR, B.: 1987 “Putting Gender into Context: An Interactive Model of Gender-Related Behavior”, **Psychological Review**, 94/3, 369-389.
- DEAUX, K., MARTIN, D.: 2003 “Interpersonal Networks and Social Categories: Specifying Levels of Context in Identity Processes”, **Social Psychology Quarterly**, 66/2, 101-117.
- DEAUX, K., STEWART, A. J.: 2001 “*Framing Gendered Identities*”, **Handbook Of The Psychology Of Women And Gender**, Ed. by, Rhoda K. Unger, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., pp. 84–97.
- DENTON, K. K., KREBS, D. L.: 2017 “Rational and Emotional Sources of Moral Decision-Making: An Evolutionary-Developmental Account”, **Evolutionary Psychological Science**, 3/1, 72-85.
- DESTENO, D., DASGUPTA, N., BARTLETT, M. Y., CAJDRIC, A.: 2004 “Prejudice From Thin Air: The Effect of Emotion On Automatic Intergroup Attitudes”, **Psychological Science**, 15/5, 319-324.
- DEPERT, J. R., TREVIÑO, L. K., SWEITZER, V. L.: 2008 “Moral Disengagement in Ethical Decision Making: A Study of Antecedents and Outcomes”, **Journal of Applied Psychology**, 93/2, 374-391.
- DOVIDIO, J. F., GAERTNER, S. L., PEARSON, A. R., RIEK, B. M.: 2005 “Social Identities and Social Context: Social Attitudes and Personal Well-Being”, **Social Identification in Groups**. Ed. by., Shane R Thye ve Edward J. Lawler, Oxford, UK: Elsevier, pp. 231-260.
- EIDELMAN, S., CRANDALL, C. S., GOODMAN, J. A., BLANCHARD, J. C.: 2012 “Low-Effort Thought Promotes Political Conservatism”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, 38/6, 808-820.
- ELLEMERS, N., KORTEKAAS, P., OUWERKERK, J. W.: 1999 “Self-Categorisation, Commitment to The Group and Group Self-Esteem As Related But Distinct Aspects of Social Identity”, **European Journal of Social Psychology**, 29/2, 371-389.

- ELLEMERS, N., SPEARS, R. VE DOOSJE, B.: 2002 “Self and Social Identity”, **Annual Review of Psychology**, 53/1, 161-186.
- ERBAŞ, E., PERÇİN, N. Ş.: 2016 “Kişi-Çevre Uyumu ve Takım Çalışması İşlevsizliği İlişkisinde Ahlaki Çözülme'nin Aracı Rolü”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 14/2, 77-91.
- EVANS, J. S. B., STANOVICH, K. E.: 2013 “Dual-Process Theories of Higher Cognition: Advancing The Debate”, **Perspectives on Psychological Science**, 8(3), 223-241.
- GEZİCİ YALÇIN, M., ŞENYURT, A. Y., GÜLTEPE, B., COŞKUN, H.: 2016 “Ahlaki Uzaklaşma Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması”, **Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi**, 6/1, 309-332.
- GIBBS, J. C., BASINGER, K. S. FULLER. D.: 1992 “**Moral Maturity: Measuring The Development Of Sociomoral Reflection**”, New Jersey: Hills-Dale.
- GİLLİGAN, C.: 1982 “**In A Different Voice: Psychological Theory and Women's Development**”, Cambridge, Ma: Harvard University Press.
- GINO, F., ARIELY, D.: 2012 “The Dark Side of Creativity: Original Thinkers Can Be More Dishonest”, **Journal of Personality And Social Psychology**, 102/3, 445-459.
- GOODWIN, G. P., DARLEY, J. M.: 2010 “The Perceived Objectivity of Ethical Beliefs: Psychological Findings and Implications For Public Policy”, **Review of Philosophy and Psychology**, 1(2), 161-188.
- GRAHAM, J., HAIDT, J., KOLEVA, S., MOTYL, M., IYER, R., WOJCIK, S. P. VE DITTO, P. H.: 2013 “Moral Foundations Theory: The Pragmatic Validity of Moral Pluralism”, **Advances in Experimental Social Psychology**, Academic Press, pp. 55-130.
- GRAHAM, J., HAIDT, J., NOSEK, B. A.: 2009 “Liberals and Conservatives Rely On Different Sets of Moral Foundations”, **Journal of Personality And Social Psychology**, 96/5, 1029-1046.

- GRAHAM, J., NOSEK, B. A., HAIDT, J., IYER, R., KOLEVA, S., DITTO, P. H.: 2011 “Mapping The Moral Domain”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 101/2, 366-385.
- GRAHAM, J., NOSEK, B. A., HAIDT, J.: 2012 “The Moral Stereotypes of Liberals and Conservatives: Exaggeration of Differences Across The Political Spectrum”, **Plos One**, 7/12, e50092.
- GRUSSENDORF, J., MCALISTER, A., SANDSTROM, P., UDD, L., MORRISON, T. C.: 2002 “Resisting Moral Disengagement in Support For War: Use of The " Peace Test" Scale Among Student Groups in 21 Nations”, **Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology**, 8/1, 73-83.
- HADIT, J., KESEBİR, S.: 2010 “Morality”, **Handbook Of Social Psychology**, Ed. by., S. Fiske, D. Gilbertve, G. Lindzey, Hobeken, Nj: Wiley. pp. 797-832.
- HAIDT, J.: 2001 “The Emotional Dog and Its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment”, **Psychological Review**, 108/4, 814-834.
- HAIDT, J.: 2007 The New Synthesis In Moral Psychology. *Science*, 316, 998-1001.
SIKINTILI
- HAIDT, J.: 2012 “**The Righteous Mind: Why Good People Are Divided By Politics And Religion**”, New York: Pantheon Books.
- HAIDT, J., JOSEPH, C.: 2004 “Intuitive Ethics: How Innately Prepared Intuitions Generate Culturally Variable Virtues”, **Daedalus**, 133/4, 55-66.
- HAIDT, J., GRAHAM, J., JOSEPH, C.: 2009 “Above And Below Left–Right: Ideological Narratives and Moral Foundations”, **Psychological Inquiry**, 20/2, 110-119.
- HAIDT, J., KOLLER, S. H., DIAS, M. G.: 1993 “Affect, Culture, And Morality, or Is It Wrong to Eat Your Dog?”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 65/4, 613-628.

- HAIDT, J., GRAHAM, J.: 2007 “When Morality Opposes Justice: Conservatives Have Moral Intuitions That Liberals May Not Recognize”, **Social Justice Research**, 20/1, 98-116.
- HANEY, C., BANKS, W. C., ZIMBARDO, P. G.: 1973 “A Study Of Prisoners And Guards In A Simulated Prison”, **Naval Research Reviews**, 9, 1-17.
- HARPER, C. A., HARRIS, A. J.: 2017 “Applying Moral Foundations Theory To Understanding Public Views of Sexual Offending”, **Journal of Sexual Aggression**, 23/2, 111-123.
- HASTE, H., ABRAHAM, S.: 2008 “Morality, Culture And The Dialogic Self: Taking Cultural Pluralism Seriously”, **Journal of Moral Education**, 37/3, 377-394.
- HELWIG, C. C., TISAK, M. S., TURIEL, E.: 1990 “Children's Social Reasoning in Context: Reply to Gabennesch”, **Child Development**, 61/6, 2068-2078.
- HEWSTONE, M., ISLAM, M. R., JUDD, C. M.: 1993 “Models of Crossed Categorization and Intergroup Relations”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 64/5, 779-793.
- HOGG, M. A.: 2009 “Managing Self-Uncertainty Through Group Identification”, **Psychological Inquiry**, 20, 221-224.
- HOGG, M. A.: 2014 “From Uncertainty to Extremism: Social Categorization and Identity Processes”, **Current Directions in Psychological Science**, 23/5, 338-342.
- HOGG, M. A., ABRAMS, D., OTTEN, S., HINKLE, S.: 2004 “The Social Identity Perspective: Intergroup Relations, Self-Conception, and Small Groups”, **Small Group Research**, 35/3, 246-276.
- HUME, D. (1739/1969). “A Treatise of Human Nature”, London: Penguin Press.

- IYER, R., KOLEVA, S., GRAHAM, J., DITTO, P., HAIDT, J.: 2012. "Understanding Libertarian Morality: The Psychological Dispositions of Self-Identified Libertarians", **Plos One**, 7/8, e42366.
- JACKSON, L. E., GAERTNER, L.: 2010 "Mechanisms of Moral Disengagement and Their Differential Use By Right-Wing Authoritarianism and Social Dominance Orientation in Support of War", **Aggressive Behavior**, 36/4, 238-250.
- JOST, J. T., GLASER, J., KRUGLANSKI, A. W., SULLOWAY, F. J.: 2003 "Political Conservatism As Motivated Social Cognition", **Psychological Bulletin**, 129/3, 339-375.
- JOST, J. T., STERLING, J., STERN, C.: 2017 "Getting Closure On Conservatism, or The Politics of Epistemic and Existential Motivation", **The Motivation-Cognition Interface**, 56-87.
- JOST, J. T., BANAJI, M. R.: 1994 "The Role of Stereotyping in System-Justification and The Production of False Consciousness", **British Journal of Social Psychology**, 33/1, 1-27.
- KILLEN, M., SMETANA, J. G.: 2015 "Origins and Development of Morality", **Handbook of Child Psychology and Developmental Science**, 702-749.
- KIM, K. R., KANG, J. S., YUN, S.: 2012 "Moral Intuitions and Political Orientation: Similarities and Differences Between South Korea and The United States", **Psychological Reports**, 111/1, 173-185.
- KINNIER, R. T., KERNES, J. L., DAUTHERIBES, T. M.: 2000 "A Short List of Universal Moral Values", **Counseling and Values**, 45/1, 4-16.
- KNOX, P.L., FAGLEY, N.S., MILLER, P.M.: 2004 "Care and Justice Moral Orientation Among African American College Students", **Journal of Adult Development**, 11,41-49.
- KOHLBERG, L.: 1975 "The Cognitive-Developmental Approach to Moral Education", **The Phi Delta Kappan**, 56, 670-677.

- KRUGLANSKI, A. W.: 1990 “*Motivations For Judging And Knowing: Implications For Causal Attribution*”, ***Handbook Of Motivation And Cognition: Foundations Of Social Behavior***, Ed. by., E. T. Higgins ve R. M. Sorrentino, New York: The Guilford Press, pp. 333-368.
- KRUGLANSKI, A. W.: 1989 “The Psychology of Being "Right": The Problem of Accuracy in Social Perception and Cognition”, **Psychological Bulletin**, 106/3, 395-409.
- KRUGLANSKI, A. W., FREUND, T.: 1983 “The Freezing And Un-Freezing of Lay-Inferences: Effects On Impressional Primacy, Ethnic Stereotyping and Numerical Anchoring”, **Journal of Experimental Social Psychology**, 19, 448-468.
- KRUGLANSKI, A. W., MAYSELESS, O.: 1988 “Contextual Effects in Hypothesis Testing: The Role of Competing Alternatives and Epistemic Motivations”, **Social Cognition**, 6, 1-21.
- KRUGLANSKI, A. W., PIERRO, A., HIGGINS, E. T., CAPOZZA, D.: 2007 “On The Move or Staying Put: Locomotion, Need for Closure, and Reactions to Organizational Change 1”, **Journal of Applied Social Psychology**, 37/6, 1305-1340.
- KRUGLANSKI, A. W., SHAH, J. Y., PIERRO, A., MANNETTI, L.: 2002 “When Similarity Breeds Content: Need for Closure and The Allure of Homogeneous and Self-Resembling Groups”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 83/3, 648-662.
- KRUGLANSKI, A. W., AJZEN, I.: 1983 “Bias and Error in Human Judgment”, **European Journal of Social Psychology**, 13/1, 1-44.
- KRUGLANSKI, A. W., WEBSTER, D. M.: 1991 “Group Members' Reactions to Opinion Deviates and Conformists at Varying Degrees of Proximity to Decision Deadline and of Environmental Noise”, **Journal of Personality And Social Psychology**, 61/2, 212-225.

- KRUGLANSKI, A. W., WEBSTER, D. M.: 1996 “Motivated Closing of The Mind: Seizing and Freezing”, **Psychological Review**, 103/2, 263-283.
- LAPIERE, R. T.: 1936 “Type-Rationalizations of Group Antipathy”, **Social Forces**, 15/2, 232-254.
- LEACH, C. W., ELLEMERS, N., BARRETO, M.: 2007 “Group Virtue: The Importance of Morality (Vs. Competence And Sociability) in The Positive Evaluation of in-Groups”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 93/2, 234-249.
- LEIDNER, B., CASTANO, E., ZAISER, E., GINER-SOROLLA, R.: 2010 “Ingroup Glorification, Moral Disengagement, and Justice in The Context of Collective Violence”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, 36/8, 1115-1129.
- LIU, Y., LOI, R.: 2012 "Ethical Leadership and Workplace Deviance: The Role of Moral Disengagement", **Advances in Global Leadership**, Ed. by., W.H. Mobley, Y. Wang, M. Li, Emerald Group Publishing Limited, pp. 37-56.
- MANETTI, L., PIERRO, A., KRUGLANSKI, A., TARIS, T., BEZINOVIC, P.: 2002 “A Cross-Cultural Study Of The Need for Cognitive Closure Scale: Comparing Its Structure in Croatia, Italy, Usa and The Netherlands”, **British Journal Social Psychology**, 41/1, 139-156.
- MAYSELESS, O., KRUGLANSKI, A. W.: 1987 “What Makes You So Sure? Effects of Epistemic Motivations On Judgmental Confidence”, **Organizational Behavior and Human Decision Processes**, 39, 162-183.
- MCALISTER, A. L.: 2001 “Moral Disengagement: Measurement and Modification”, **Journal of Peace Research**, 38/1, 87-99.
- MILGRAM, S.: 1974 “**Obedience to Authority: An Experimental View**”, New York: Harper & Row.

- MOORE, C.: 2008 “Moral Disengagement in Processes of Organizational Corruption”, **Journal of Business Ethics**, 80/1, 129-139.
- MOORE, C.: 2015 “Moral Disengagement”, **Current Opinion in Psychology**, 6, 199-204.
- MORRISON, K. R., YBARRA, O.: 2008 “The Effects of Realistic Threat and Group Identification On Social Dominance Orientation”, **Journal of Experimental Social Psychology**, 44/1, 156-163.
- NAIL, P. R., MCGREGOR, I., DRINKWATER, A. E., STEELE, G. M., THOMPSON, A. W.: 2009 “Threat Causes Liberals to Think Like Conservatives”, **Journal of Experimental Social Psychology**, 45/4, 901-907.
- NAPIER, J. L., LUGURI, J. B.: 2013 “Moral Mind-Sets: Abstract Thinking Increases A Preference For Individualizing Over Binding Moral Foundations”, **Social Psychological and Personality Science**, 4/6, 754-759.
- NARVAEZ, D.: 2001 “Moral Text Comprehension: Implications for Education and Research”, **Journal of Moral Education**, 30, 43-54.
- NISAN, M., KOHLBERG, L.: 1982 “Universality And Variation in Moral Judgment: A Longitudinal and Cross-Sectional Study in Turkey”, **Child Development**, 53/4, 865-876.
- NORTH, A. C., HARGREAVES, D. J.: 2007 “Lifestyle Correlates of Musical Preference: 3. Travel, Money, Education, Employment and Health”, **Psychology of Music**, 35/3, 473-497.
- NOTROFF, J., DIETRICH, D., PETERS, J., POLLATH, N., SCHMIDT KÖKSAL, Ç.: 2015 “Uygarlığın Doğuşunda Göbeklitepe”, **Aktüel Arkeoloji**, 46, 52-70.
- NUCCI, L. P., TURIEL, E.: 1978 “Social Interactions and The Development of Social Concepts in Preschool Children”, **Child Development**, 49/2, 400-407.

- NUCCI, L., TURIEL, E.: 1993 “God's Word, Religious Rules, and Their Relation to Christian and Jewish Children's Concepts of Morality”, **Child Development**, 64/5, 1475-1491.
- OBEID, N., ARGO, N., GINGES, J.: 2017 “How Moral Perceptions Influence Intergroup Tolerance: Evidence From Lebanon, Morocco, and The United States”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, 43/3, 381-391.
- PENNYCOOK, G., CHEYNE, J. A., BARR, N., KOEHLER, D. J., FUGELSANG, J. A.: 2014 “Cognitive Style and Religiosity: The Role of Conflict Detection”, **Memory & Cognition**, 42/1, 1-10.
- PENNYCOOK, G., CHEYNE, J. A., SELI, P., KOEHLER, D. J., FUGELSANG, J. A.: 2012 “Analytic Cognitive Style Predicts Religious and Paranormal Belief”, **Cognition**, 123/3, 335-346.
- PETTIGREW, A. M.: 1979 “On Studying Organizational Cultures”, **Administrative Science Quarterly**, 24/4, 570-581.
- PIAGET, J.: 1967 “**Six Psychological Studies**”, London: Random House.
- PIAZZA, J., LANDY, J.: 2013 “Lean Not On Your Own Understanding: Belief That Morality is Founded On Divine Authority and Non-Utilitarian Moral Thinking”, **Judgment and Decision Making**, 8/6, 639-661.
- PIERRO, A., MANNETTI, L., DE GRADA, E., LIVI, S., KRUGLANSKI, A. W.: 2003 “Autocracy Bias in Informal Groups Under Need for Closure”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, 29/3, 405-417.
- PIERRO, A., KRUGLANSKI, A. W.: 2008 “Seizing And Freezing On A Significant-Person Schema: Need For Closure and The Transference Effect in Social Judgment”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, 34/11, 1492-1503.
- RAI, T. S., FISKE, A. P.: 2011 “Moral Psychology is Relationship Regulation: Moral Motives for Unity, Hierarchy, Equality, and Proportionality”, **Psychological Review**, 118/1, 57-75.

- REICHER, S.: 2004 "The Context of Social Identity: Domination, Resistance, and Change", **Political Psychology**, 25/6, 921-945.
- REID, A., DEAUX, K.: 1996 "Relationship Between Social and Personal Identities: Segregation or Integration", **Journal Of Personality And Social Psychology**, 71/6, 1084-1091.
- RENTFROW, P. J., MCDONALD, J. A., OLDMEADOW, J. A.: 2009 "You Are What You Listen To: Young People's Stereotypes About Music Fans", **Group Processes & Intergroup Relations**, 12/3, 329-344.
- RENTFROW, P. J., GOSLING, S. D.: 2003 "The Do Re Mi's Of Everyday Life: The Structure and Personality Correlates of Music Preferences", **Journal of Personality and Social Psychology**, 84/6, 1236-1256.
- REST, J.R., COOPER, D., CODER, R., MASANS, J., ANDERSON, D.: 1974 "Judging The Important Issues in Moral Dilemmas: An Objective Measure of Development", **Developmental Psychology**, 10/4, 491-501.
- REYNOLDS, S. J., CERANIC, T. L.: 2007 "The Effects of Moral Judgment and Moral Identity On Moral Behavior: An Empirical Examination of The Moral Individual", **Journal of Applied Psychology**, 92/6, 1610-1624.
- ROCCAS, S., SAGIV, L., SCHWARTZ, S., HALEVY, N., EIDELSON, R.: 2008 "Toward A Unifying Model of Identification With Groups: Integrating Theoretical Perspectives", **Personality and Social Psychology Review**, 12/3, 280-306.
- ROCCAS, S., BREWER, M. B.: 2002 "Social Identity Complexity", **Personality and Social Psychology Review**, 6/2, 88-106.
- ROETS, A., VAN HIEL, A.: 2011 "Allport's Prejudiced Personality Today: Need for Closure As The Motivated Cognitive Basis of Prejudice", **Current Directions in Psychological Science**, 20/6, 349-354.

- ROZIN, P., LOWERY, L.,
IMADA, S., HAIDT, J.: 1999 “The CAD Triad Hypothesis: A Mapping Between Three Moral Emotions (Contempt, Anger, Disgust) and Three Moral Codes (Community, Autonomy, Divinity)”, **Journal of Personality And Social Psychology**, 76/4, 574-586.
- SACHDEVA, S., SINGH, P.,
MEDIN, D.: 2011 “Culture and The Quest For Universal Principles in Moral Reasoning”, **International Journal of Psychology**, 46/3, 161-176.
- SAĞIR, A., ÖZTÜRK, B.: 2015 “Sosyolojik Bağlamda Müzik ve Kimlik: Karabük Üniversitesi Örneği”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 8/2, 121-154.
- SCHLENKER, B. R.,
CHAMBERS, J. R., LE, B. M.:
2012 “Conservatives Are Happier Than Liberals, But Why? Political Ideology, Personality, and Life Satisfaction”, **Journal of Research in Personality**, 46/2, 127-146.
- SCHORI-EYAL, N., KLAR, Y.,
BEN-AMI, Y.: 2017 “Perpetual Ingroup Victimhood As A Distorted Lens: Effects On Attribution and Categorization”, **European Journal of Social Psychology**, 47/2, 180-194.
- SCHWEITZER, M. E., HSEE, C.
K.: 2002 “Stretching The Truth: Elastic Justification and Motivated Communication of Uncertain Information”, **Journal of Risk and Uncertainty**, 25/2, 185-201.
- SEVER, A., YURDAKUL, G.:
2001 “Culture of Honor, Culture of Change: A Feminist Analysis of Honor Killings in Rural Turkey”, **Violence Against Women**, 7/9, 964-998.
- SHALVI, S., DANA, J.,
HANDGRAAF, M. J., DE DREU,
C. K.: 2011 “Justified Ethicality: Observing Desired Counterfactuals Modifies Ethical Perceptions and Behavior”, **Organizational Behavior and Human Decision Processes**, 115/2, 181-190.
- SHENHAV, A., RAND, D. G.,
GREENE, J. D.: 2012 “Divine Intuition: Cognitive Style Influences Belief in God”, **Journal of Experimental Psychology: General**, 141/3, 423-428.

- SHERMAN, G. D., HAIDT, J.: 2011 “Cuteness And Disgust: The Humanizing and Dehumanizing Effects of Emotion”, **Emotion Review**, 3/3, 245-251.
- SHWEDER, R. A.: 2000 “The Psychology of Practice and The Practice of The Three Psychologies”, **Asian Journal of Social Psychology**, 3/3, 207-222.
- SHWEDER, R. A., MAHAPATRA, M., MILLER, J. G.: 1987 “Culture and Moral Development”, **The Emergence of Morality in Young Children**, Ed. by., J. Kagan ve S. Lamb, Chicago: University of Chicago Press, pp. 1-83.
- SHWEDER, R. A., MUCH, N. C., MAHAPATRA, M., PARK, L.: 1997 “The Big Three of Morality (Autonomy, Community, Divinity) and The Big Three Explanations of Suffering”, **Morality and Health**, Ed. by., A. M. Brandt ve P. Rozin, New York:Routledge, pp. 119-169.
- SHWEDER, R. A., HAIDT, J.: 1993 “The Future of Moral Psychology: Truth, Intuition, and The Pluralist Way”, **Psychological Science**, 4/6, 360-365.
- SIMPSON, E. L.: 197. “Moral Development Research”, **Human Development**, 17, 81-106.
- SINGELIS, T. M., TRIANDIS, H., C. ,BHAWUK, D. S., GELFAND, M. J.: 1995 “Horizontal and Vertical Dimensions of Individualism and Collectivism: A Theoretical and Measurement Refinement”, **Cross-Cultural Research**, 29, 240-275
- SKITKA, L. J., BAUMAN, C. W., SARGIS, E. G.: 2005 “Moral Conviction: Another Contributor to Attitude Strength or Something More?”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 88/6, 895-917.
- SMETANA, J. G.: 2006 “Social-Cognitive Domain Theory: Consistencies and Variations in Children's Moral and Social Judgments”, **Handbook Of Moral Development**, Ed. by., M. Killen ve J. Smetana, London: Lawrance Erlbaum Associates, Publishers, pp. 119-154.

- SMITH, E. R., SEGER, C. R., MACKIE, D. M.: 2007 “Can Emotions Be Truly Group Level? Evidence Regarding Four Conceptual Criteria”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 93/3, 431-446.
- SNAREY, J. R.: 1985 Cross-Cultural Universality Of Social-Moral Development: A Critical Review Of Kohlbergian Research. *Psychological Bulletin*, 97(2), 202.
- STROJNY, P., KOSSOWSKA, M., STROJNY, A.: 2016 “Search For Expectancy-Inconsistent Information Reduces Uncertainty Better: The Role of Cognitive Capacity”, **Frontiers in Psychology**, 7, 395-410.
- ŞEKER, B. D., AKMAN, E.: 2015 “Bilişsel Kapalılık İhtiyacı Ölçeği’ nin Türkçeye Uyarlanması: Güvenirlik ve Geçerlik Analizi”, **Türk Psikoloji Yazıları**, 18, 51-66.
- TAJFEL, H.: 1974 “Social Identity and Intergroup Behaviour”, **Social Science Information**, 13/2, 65-93.
- TAJFEL, H.: 1982 “Social Psychology of Intergroup Relations”, **Annual Review of Psychology**, 33/1, 1-39.
- TAJFEL, H., BILLIG, M. G., BUNDY, R. P., FLAMENT, C.: 1971 “Social Categorization and Intergroup Behaviour”, **European Journal of Social Psychology**, 1/2, 149-178.
- TALHELM, T., HAIDT, J., OISHI, S., ZHANG, X., MIAO, F., CHEN, S.: 2015 “Liberals Think More Analytically (More “WEIRD”) Than Conservatives”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, 41/2, 250-267.
- TEPE, B.: 2018 “İlişki Modelleri Kuramı Üzerinden Ahlaki Yargıları Eşneten Faktörlerin Amerika-Türkiye Karşılaştırmalı İncelenmesi”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- TOOBY, J., COSMIDES, L.: 2010 "Groups in Mind: The Coalitional Roots of War and Morality", **Human Morality and Sociality: Evolutionary and Comparative Perspectives**, 191-234.
- TRIANDIS, H. C.: 2011 "Culture and Self-Deception: A Theoretical Perspective", **Social Behavior & Personality: An International Journal**, 39/1, 3-14.
- TURIÉL, E. 1983 "**The Development of Social Knowledge: Morality and Convention**", Cambridge: Cambridge University Press.
- TURIEL, E.: 2008 "Thought About Actions in Social Domains: Morality, Social Conventions, and Social Interactions", **Cognitive Development**, 23/1, 136-154.
- TURIEL, E., EDWARDS, C. P., KOHLBERG, L.: 1978 "Moral Development in Turkish Children, Adolescents, and Young Adults", **Journal of Cross-Cultural Psychology**, 9/1, 75-86.
- TURNER, J. C.: 1975 "Social Comparison and Social Identity: Some Prospects for Intergroup Behaviour", **European Journal of Social Psychology**, 5/1, 1-34.
- TURNER, J. C., BROWN, R. J., TAJFEL, H.: 1979 "Social Comparison and Group Interest in Ingroup Favouritism", **European Journal of Social Psychology**, 9/2, 187-204.
- TURNER, J. C., REYNOLDS, K. J.: 2001 "The Social Identity Perspective in Intergroup Relations: Theories, Themes, and Controversies", **Blackwell Handbook of Social Psychology: Intergroup Processes**, 4, 133-152.
- VAN DEN BOS, K.: 2001 "Uncertainty Management: The Influence of Uncertainty Salience On Reactions to Perceived Procedural Fairness", **Journal of Personality and Social Psychology**, 80/6, 931-941.

- VAN HIEL, A., MERVIELDE, I.: “Effects Of Ambiguity and Need for Closure On The Acquisition of Information”, **Social Cognition**, 20, 380-408.
2002
- VAN HIEL, A. , MERVIELDE, I.: “Openness to Experience and Boundaries in The Mind: Relationships With Cultural and Economic Conservative Beliefs”, **Journal of Personality**, 72/4, 659-686.
2004
- VERKUYTEN, M.: 2005 “Ethnic Group Identification and Group Evaluation Among Minority and Majority Groups: Testing The Multiculturalism Hypothesis.”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 88/1, 121-138.
- WEBSTER, D., KRUGLANSKI, A. W.: 1994 “Individual Differences in Need for Cognitive Closure”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 67, 1049-1062.
- WRIGHT, J.C. , CULLUM, J., SCHWAB, N.: 2008 “The Cognitive and Affective Dimensions of Moral Conviction: Implications for Attitudinal and Behavioral Measures of Interpersonal Tolerance”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, 34/11, 1461-1476.
- YALÇIN, Ö.: 2017 “Sosyal Baskınlık Yönelimi Ahlakı Standartları Farklı Ahlakı Temeller Boyunca Perdiliyor: Ahlakı Geri Çekilmede Bireysel Farklılıklar”, **Türk Psikoloji Dergisi**, 32/80, 44-62
- YAVUZ-BİR BEN, F., BACANLI, H.: 2016 “Ahlakı Kayıtsızlık Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, **Yıldız Journal of Educational Research**, 2/2, 1-25.
- YILMAZ, O.: 2016 “İnsan Ahlakı Evrimin Bir Ürünü Müdür?”, **Bilim ve Ütopya**, 1-14.

- YILMAZ, O., HARMA, M.,
BAHÇEKAPILI, H. G., CESUR,
S.: 2016 “Validation of The Moral Foundations
Questionnaire in Turkey and Its Relation to
Cultural Schemas of Individualism and
Collectivism”, **Personality And Individual
Differences**, 99, 149-154.
- YILMAZ, O., BAHÇEKAPILI, H.
G.: 2015 “Without God, Everything Is Permitted?
The Reciprocal Influence of Religious and
Meta-Ethical Beliefs”, **Journal of
Experimental Social Psychology**, 58, 95-
100.
- YILMAZ, O., SARIBAY, S. A.:
2017 “Activating Analytic Thinking Enhances
The Value Given to Individualizing Moral
Foundations”, **Cognition**, 165, 88-96.
- ZIMBARDO, P. G.: 2004 “A Situationist Perspective On The
Psychology of Evil”, **The Social
Psychology Of Good And Evil**, 21-50.

EKLER

EK-1

Değerli Katılımcı,

Bu çalışma, birtakım olaylar karşında bireylerin tutumlarını incelemek amacıyla Prof. Dr. Sevim Cesur danışmanlığında, İstanbul Üniversitesi Sosyal Psikoloji Doktora Programı öğrencisi Neslihan Sayraç tarafından yürütölmektedir. Bu doğrultuda hikayeler okumanız ve bu hikayelere ait ifadeleri cevaplandırmanız istenecektir. Yaklaşık 15 dakika süren bu çalışmaya katılım tamamen gönüllölük esasına dayanmaktadır.

Ankette sizden kim olduğunuz ile ilgili hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplarınız tamamıyla gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir. Elde edilen bilgiler bilimsel yayınlarda kullanılacaktır.

Çalışmaya katıldığınız için şimdiden teşekkür ederiz. Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak isterseniz Neslihan Sayraç ile iletişim (neslihansayrac@hotmail.com) kurabilirsiniz.

Bu çalışmaya tamamen gönüllölük olarak katıldığımı ve verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlı yayınlarda kullanılmasını kabul ediyorum.

KABUL EDİYORSANIZ LÜTFEN KUTUCUĞU İŞARETLEYİN.

EK-2
Demografik Bilgiler Formu

1. Yaşınız:
2. Cinsiyetiniz:
3. Medeni durum:
 - () Evli
 - () Bekar
 - () Dul
 - () Boşanmış
4. Size göre aileniz ekonomik bakımdan hangi gruba girer?
 - () Üst
 - () Ortanın Üstü
 - () Orta
 - () Ortanın Altı
 - () Alt
5. Dinlemekten hoşlandığınız müzik türü aşağıdaki kategorilerden hangisine daha yakındır? (lütfen sadece en yakın olduğunuz bir seçeneği işaretleyiniz)
 - () Klasik
 - () Rock
 - () Diğer
6. Seçtiğiniz müzik türünü dinlemekten ne kadar hoşlanıyorsunuz?
 - (1) Hiç
 - (2) Pek Değil
 - (3) Kısmen
 - (4) Oldukça
 - (5) Çok

7. Seçtiğiniz müzik türünün adını ya da logosunu şahsi eşyalarınızda ya da kullandığınız eşyalarda ne sıklıkla tercih edersiniz/kullanırsınız?
- (1) Hiç
 - (2) Nadiren
 - (3) Ara Ara
 - (4) Sık Sık
 - (5) Her Zaman
8. Seçtiğiniz müzik türünü temsil eden sanatçıları, konserlerine giderek takip eder misiniz?
- (1) Hiç
 - (2) Nadiren
 - (3) Ara Ara
 - (4) Sık Sık
 - (5) Her Zaman
9. Seçtiğiniz müzik türünü temsil eden sanatçıları televizyondan, radyodan, televizyon haberlerinden ya da gazeteden herhangi biri aracılığıyla takip eder misiniz?
- (1) Hiç
 - (2) Nadiren
 - (3) Ara Ara
 - (4) Sık Sık
 - (5) Her Zaman
10. Arkadaş çevrenizde seçtiğiniz müzik türü ile ilgili eleştiriler yapılırsa tepki gösterir misiniz?
- (1) Hiç
 - (2) Nadiren
 - (3) Ara Ara
 - (4) Sık Sık
 - (5) Her Zaman

11. Se7tiğiniz mzık türü, kimliğinizin ne kadar önemli bir par7asıdır?

(1) Hi7 nemli Değil

(2) nemli Değil

(3) Kararsızım

(4) Olduk7a önemli

(5) 7ok önemli

EK-3

Ahlaki Temellerin İhlalinde Yapılan Meşrulaştırma Ölçeği

Klasik müzik hayranı olan Zehra, bir süredir gelmesini beklediği sanatçının konserine gitmek için heyecanla evden çıkmıştır. Beş aylık olan bebeği o sırada evde uyumaktadır. Zehra da bir sıkıntı çıkmayacağını düşünerek konsere gitmiş ve oldukça keyifli zaman geçirmiştir. Eve döndüğünde yaklaşık 3 saattir yatağında yalnız yatan bebeğinin altını pisletmiş ve acıkmış bir halde ağlıyor olduğunu görmüştür.

1. Bu olayı nasıl yorumlarsınız?

- 3... Kesinlikle Yanlış
- 2... Oldukça Yanlış
- 1... Biraz Yanlış
- 0... Ne Doğru Ne Yanlış
- 1... Biraz Doğru
- 2... Oldukça Doğru
- 3... Kesinlikle Doğru

2. Zehra'nın davranışı için aşağıdaki gerekçeler ne kadar uygundur?

- (1) Hiç Uygun Değil
- (2) Uygun Değil
- (3) Kararsızım
- (4) Uygun
- (5) Kesinlikle Uygun

	1	2	3	4	5
1. Bebeklerin isteklerini ağlar ağlamaz yerine getirmek onları şımartır, o yüzden onları yalnız bırakmak çok da yanlış değildir.					
2. Küçük çocuğu olan bir annenin arada bir keyifli zaman geçirmesi kötü bir şey değildir.					
3. Tüm gün çocuğu ile hiç vakit geçirmemektense uyuyan bebeği birkaç saat yalnız bırakmak çok da abartılacak bir durum değildir.					
4. Bir bebeğe tek annenin bakması baş edilebilecek bir şey değildir, Zehra'nın annesi, babası ve eşi de Zehra'ya destek olmalıdır.					
5. Bebeğin erken uyanmasından dolayı Zehra kötü anne olarak görülmemelidir.					
6. Her bebek acıktığında ve altını pislettiğinde ağlar. Bu normaldir ve abartılmamalıdır.					
7. Zehra'nın bebeğini yanına almamasının en önemli sebebi bebeğin sürekli ilgi talep ederek Zehra'nın eğlenceli vakit geçirmesine imkân vermemesidir.					
8. Bebek, annenin tüm yaşam enerjisini emen bir canlıdır.					

Ahmet tek başına köpeğiyle birlikte yaşamaktadır. Yoğun şekilde çalışan Ahmet işten sonraki vakitlerinde köpeğiyle ilgilenmekte, yemeğini vermektedir. Bir gün uzun zamandır beklediği klasik müzik çalışma grubuna katılmak için hazırlanırken köpeğinin biraz hastalandığını fark eder. Zaten sık sık hastalanıp veterinerlere götürdüğü köpeği için bu sefer çalışma grubundan dönene kadar dayanabilir diye düşünür. Gece geç saatte döndüğünde köpeği iyice kötüleştirmiştir.

1. Bu olayı nasıl yorumlarsınız?

- 3... Kesinlikle Yanlış
- 2... Oldukça Yanlış
- 1... Biraz Yanlış
- 0... Ne Doğru Ne Yanlış
- 1... Biraz Doğru
- 2... Oldukça Doğru
- 3... Kesinlikle Doğru

2. Ahmet'in davranışı için aşağıdaki gerekçeler ne kadar uygundur?

- (1) Hiç Uygun Değil
- (2) Uygun Değil
- (3) Kararsızım
- (4) Uygun
- (5) Kesinlikle Uygun

	1	2	3	4	5
1. Ahmet evde olsaydı da köpeğin durumu veterinere gitmeyi gerektirecek kadar kötüleşmeden önce bir şey yapamazdı, bu yüzden o esnada evde olmaması yanlış değildir.					
2. Köpeği olan birinin arada bir kendine vakit ayırması kötü bir şey değildir.					
3. Barınağa bırakılan köpeklere kıyasla, hasta köpeğin kendi evinde birkaç saatliğine yalnız kalması abartılacak bir durum değildir.					
4. Evcil hayvanlarla ilgilenmek ve gerekirse bakım vermekle ilgili merkezler kurmak belediyenin görevi olmalıdır.					
5. Çalışma grubunun saatinde köpeğe bakacak kimsenin olmaması Ahmet'in suçu değildir.					
6. Köpeğin hastalanmasının çok da önemli sonuçları olmamıştır.					
7. Köpek Ahmet'in kendine vakit ayırmasını engellemektedir.					
8. Alt tarafı köpek, çok fazla büyütmek gerekiyor.					

Klasik müzik tarzında şarkı söyleyen bir sanatçı, bir gezi sırasında sokak müziği yapan sanatçıların bestelerini çok beğenmiştir. Tatilden sonra hoşuna giden bu besteleri kendi ismi ile piyasaya sürmüştür.

1. Bu olayı nasıl yorumlarsınız?

- 3... Kesinlikle Yanlış
- 2... Oldukça Yanlış
- 1... Biraz Yanlış
- 0... Ne Doğru Ne Yanlış
- 1... Biraz Doğru
- 2... Oldukça Doğru
- 3... Kesinlikle Doğru

2. Sanatçının davranışı için aşağıdaki gerekçeler ne kadar uygundur?

- (1) Hiç Uygun Değil
- (2) Uygun Değil
- (3) Kararsızım
- (4) Uygun
- (5) Kesinlikle Uygun

	1	2	3	4	5
Bu şekilde ortaya konan müzik daha geniş kitleler tarafından bilinecektir.					
Bu sanatçının yaptığı, müzikle insanlar arasında aracılık yapmaktır.					
Bu devleti hortumlamak kadar kötü bir davranış değildir.					
Böyle durumları takip eden uluslararası kurumlar olması gerekir.					
Müzik piyasasında herkes böyle yapıyor.					
Sokak müziği yapan müzisyenlerin kaybı o kadar da büyük olmayacaktır.					
Sokak müziği yapan bu kişiler, daha önce seslerini duyurabilirlerdi.					
Sokak müziği yapan bu kişiler, belli ki bu müziğin hakkını verecek kadar iyi müzisyen değillerdir.					

Başarılı bir firma olan X için işe alım mülakatları yapılmaktadır. Birçok başvuru olan alanda işe alımda son kararı veren uzman, bir klasik müzik severdir. Kalan son adaylara yaptığı görüşmede onlara ne tür müzik sevdiğini sorup klasik müziği sevdiğini söyleyen adaya öncelik sağlamıştır.

1. Bu olayı nasıl yorumlarsınız?

- 3... Kesinlikle Yanlış
- 2... Oldukça Yanlış
- 1... Biraz Yanlış
- 0... Ne Doğru Ne Yanlış
- 1... Biraz Doğru
- 2... Oldukça Doğru
- 3... Kesinlikle Doğru

2. Görüşmecinin davranışı için aşağıdaki gerekçeler ne kadar uygundur?

- (1) Hiç Uygun Değil
- (2) Uygun Değil
- (3) Kararsızım
- (4) Uygun
- (5) Kesinlikle Uygun

	1	2	3	4	5
1. Bu piyasada hep dışlanan klasik müzik severlerin bir sefer desteklenmesi yanlış değildir.					
2. Benzer zevklere sahip biri ile çalışmak daha kolay olabilir.					
3. Üst mevkilerden torpilli, alakasız birinin işe alınmasından daha iyidir.					
4. Sonuçta bu aşamaya gelene kadar diğer uzmanlar tarafından başarılı bulunmuştur.					
5. Çoğu şirkette işe alımlar bu şekilde yapılıyor.					
6. Yakın hissettiği birini işe alarak kimseye zarar vermemiştir.					
7. İşe alınmayan diğer adaylar daha iyi olsalardı, muhakkak onlar işe alınırdı.					
8. İşe alınmayan diğer adaylar çok da kaliteli insanlar olmayabilir.					

Merve üniversitesinde her türlü etkinlikte ve şenlikte klasik müzik tarzında söylediği şarkılarla oldukça sevilen ve dinlenen biridir. Öyle ki bu sayede klasik müzik cemiyeti onu sahiplenmiş ve burs sağlayarak yurtdışında eğitimini tamamlamasını sağlamıştır. Döndüğünde cemiyetin klasik müziğin gelişimi ve yaygınlaşması ile ilgili çalışmalarında daha aktif görev alması planlanmaktadır. Fakat Merve 6 ay sonra döndüğünde klasik müzikle ilgilenmekten vazgeçmiş ve arabesk müziğe yöneldiğini söyleyerek, cemiyetin herhangi bir organizasyonuna katılmamıştır.

1. Bu olayı nasıl yorumlarsınız?

- 3... Kesinlikle Yanlış
- 2... Oldukça Yanlış
- 1... Biraz Yanlış
- 0... Ne Doğru Ne Yanlış
- 1... Biraz Doğru
- 2... Oldukça Doğru
- 3... Kesinlikle Doğru

2. Merve'nin davranışı için aşağıdaki gerekçeler ne kadar uygundur?

- (1) Hiç Uygun Değil
- (2) Uygun Değil
- (3) Kararsızım
- (4) Uygun
- (5) Kesinlikle Uygun

	1	2	3	4	5
1. Kimi zaman bireyler kendi mutluluklarını başka şeylerin önüne koyma hakkına sahiptirler.					
2. Bu durum, kendini geliştirme davranışı olarak görülebilir.					
3. Aldığı bursu başka yerde harcamasından iyidir.					
4. Bursu verenler cemiyetin düzenlediği organizasyonlara katılması gerektiğini daha iyi vurgulamalıdır.					
5. Her insan hayatının belli bir döneminde sadece kendi istediğini yapabilir.					
6. Burs veren kurumu herhangi bir zarara uğratmamıştır.					
7. Bursu veren cemiyet kendisini yeterince destekleseydi Merve bu davranışı yapmazdı.					
8. Bursu veren cemiyete ömür boyu hizmet etmeye değmez.					

Beş yıldır evli olan Deniz'in en tutkulu olduğu şeylerden biri klasik müziktir. Bir gün bir kafede otururken çok sevdiği bir klasik şarkı çalmaya başlamış ve yan masada oturan kişi garsondan müziğin sesini açmasını rica etmiştir. Bundan çok etkilenen Deniz hiç düşünmeden bu kişinin masasına geçer ve tüm gece sohbet ederler. Gecenin sonunda ise bu tanışma öpüşmeyle sonlanmıştır.

1. Bu olayı nasıl yorumlarsınız?

- 3... Kesinlikle Yanlış
- 2... Oldukça Yanlış
- 1... Biraz Yanlış
- 0... Ne Doğru Ne Yanlış
- 1... Biraz Doğru
- 2... Oldukça Doğru
- 3... Kesinlikle Doğru

2. Deniz'in davranışı için aşağıdaki gerekçeler ne kadar uygundur?

- (1) Hiç Uygun Değil
- (2) Uygun Değil
- (3) Kararsızım
- (4) Uygun
- (5) Kesinlikle Uygun

	1	2	3	4	5
1. İki insanın tercihi sadece onları ilgilendirir.					
2. Hoşlandığı biri ile vakit geçirmek kınanacak bir durum değildir.					
3. Öpüşmek aldatmak değildir.					
4. Bu tip davranışlar evlilik kurumunun doğal bir sonucudur.					
5. Günümüzde herkes farklı kişilerle tanışıp, içinden geldiği gibi davranıyor.					
6. Başka biri ile öpüşmek evliliğe zarar vermez.					
7. Deniz'in yabancı biri ile öpüşmesinin sorumlusu aslında eşidir.					
8. Eşi de muhtemelen yeterli bir eş değildir.					

Kuliste konseri için hazırlık yapmakta olan topluma mâl olmuş, binlerce hayranı olan klasik müzik sanatçısı, konsere çıkmakta 45 dakika kadar gecikmiştir. Bu duruma aşırı tepki gösteren bir grup izleyici olay çıkarmaya ve sanatçıyı yuhalamaya başlamış ve ortalık karışmıştır.

1. Bu olayı nasıl yorumlarsınız?

- 3... Kesinlikle Yanlış
- 2... Oldukça Yanlış
- 1... Biraz Yanlış
- 0... Ne Doğru Ne Yanlış
- 1... Biraz Doğru
- 2... Oldukça Doğru
- 3... Kesinlikle Doğru

2. Sanatçının davranışı için aşağıdaki gerekçeler ne kadar uygundur?

- (1) Hiç Uygun Değil
- (2) Uygun Değil
- (3) Kararsızım
- (4) Uygun
- (5) Kesinlikle Uygun

	1	2	3	4	5
1. Konsere geç başlayan bir sanatçıya tepki gösterilmesi onun vaktinde başlamasına hizmet edecektir.					
2. Protestolar, konserin eğlencesi sayılabilir.					
3. Fiziksel saldırganlıktansa sözel tepkiler daha normaldir.					
4. Sorumluluk konserin vaktinde başlamasını sağlamayan organizasyon ekibindedir.					
5. Bu tepkiyi bir kişi değil, onlarca kişi vermiştir.					
6. Bu sadece bir tepki, zarar gören kimse yoktur.					
7. Sanatçı zamanında konsere başlamayarak bu davranışı hak etmiştir.					
8. Sanatçı muhtemelen değersiz bir kişidir.					

Birçok ödül ve akademik çalışması bulunan bir klasik müzik sanatçısı, kendinin de yıllar önce mezun olduğu Güzel Sanatlar Fakültesine misafir konuşmacı olarak davet edilmiştir. Klasik müzik tarzıyla ilgilenen ve eğitim almak isteyen öğrencilerle söyleyişi esnasında bir öğrenci, sanatçının lafını bölerek “klasik müziği bundan öğrenecek değilim” gibi ifadelerde bulunmuş ve söylenerek sınıftan çıkmıştır.

1. Bu olayı nasıl yorumlarsınız?

- 3... Kesinlikle Yanlış
- 2... Oldukça Yanlış
- 1... Biraz Yanlış
- 0... Ne Doğru Ne Yanlış
- 1... Biraz Doğru
- 2... Oldukça Doğru
- 3... Kesinlikle Doğru

2. Öğrencinin davranışı için aşağıdaki gerekçeler ne kadar uygundur?

- (1) Hiç Uygun Değil
- (2) Uygun Değil
- (3) Kararsızım
- (4) Uygun
- (5) Kesinlikle Uygun

	1	2	3	4	5
1. Eleştiriler sanatçıları daha iyi işler yapmaları için teşvik eder.					
2. Tepkisini ortaya koyuyor, kötü bir şey yapmıyor.					
3. Konuşmacılara yumurta atanlar varken, sözel tepkilerden kimseye zarar gelmez.					
4. Kabahat, bu okula bu sanatçıyı davet eden yönetimindir.					
5. Öğrencinin bu tepkisinde okul içindeki taşkınlıkları yönetemeyen idarenin de büyük katkısı vardır.					
6. Bu olay bir sanatçının kariyerini etkileyecek bir tepkiymiş gibi abartılmamalıdır.					
7. Sanatçı yeterince kaliteli müzik yapsaydı bu tepkiler ile karşılaşmazdı.					
8. Bu sanatçı muhtemelen pek de sanatçı sayılmaz.					

Ünlü bir klasik müzik sanatçısının açık hava konseri için İstanbul'un ormanlık bir alanı seçilmiştir. Beklenenden fazla katılım olan konserde, sanatçı insanların sığabilmesi için birkaç ağacın kesilmesini istemiştir.

1. Bu olayı nasıl yorumlarsınız?

- 3... Kesinlikle Yanlış
- 2... Oldukça Yanlış
- 1... Biraz Yanlış
- 0... Ne Doğru Ne Yanlış
- 1... Biraz Doğru
- 2... Oldukça Doğru
- 3... Kesinlikle Doğru

2. Sanatçının davranışı için aşağıdaki gerekçeler ne kadar uygundur?

- (1) Hiç Uygun Değil
- (2) Uygun Değil
- (3) Kararsızım
- (4) Uygun
- (5) Kesinlikle Uygun

	1	2	3	4	5
1. Sanat gibi insana hizmet eden etkinlikler için mekanlar yaratmak topluma katkı sağlar.					
2. Birçok insanın müzik keyfinden yararlanması için yapılan bu davranış, aslında çevrenin yeniden düzenlenmesidir.					
3. Bütün orman yerine birkaç ağacın kesilmesi büyütülmemelidir.					
4. Bu durum sanatçının değil, organizasyonu yapanların suçudur.					
5. Alan açmak için ağaçların kesilmesi sıklıkla görülen bir şeydir.					
6. Birkaç ağacın kesilmesi o kadar da büyük etkiye yol açmaz.					
7. Ağaçlar zaten insanların yaşam alanını daraltmaktadır.					
8. Bunlar alt tarafı ağaç.					

Ünlü ve sevilen bir klasik müzik sanatçısının katıldığı bir televizyon programında kendisinden bir iki yaş küçük kardeşi ile birlikte olduğu ortaya çıkmıştır.

1. Bu olayı nasıl yorumlarsınız?

- 3... Kesinlikle Yanlış
- 2... Oldukça Yanlış
- 1... Biraz Yanlış
- 0... Ne Doğru Ne Yanlış
- 1... Biraz Doğru
- 2... Oldukça Doğru
- 3... Kesinlikle Doğru

2. Sanatçının davranışı için aşağıdaki gerekçeler ne kadar uygundur?

- (1) Hiç Uygun Değil
- (2) Uygun Değil
- (3) Kararsızım
- (4) Uygun
- (5) Kesinlikle Uygun

	1	2	3	4	5
1. Kişilerin kendi tercihidir, bir sorun yoktur.					
2. İki kişi birlikte olmak istiyorsa bu kötü bir şey değildir.					
3. Sanatçı, kardeşi ile birlikte olmuştur, kimseye tecavüz etmemiştir.					
4. Buradaki sorumlular sanatçının anne ve babasıdır.					
5. Başkaları da böyle şeyler yapıyor, göz önünde biri olduğu için bu kadar yargılanmamalıdır.					
6. Bu durumdan kimse zarar görmez.					
7. Kardeşi de geri durmasını bilseydi.					
8. Bu sanatçının kardeşi gibi insanlar, masumluktan nasiplerini almamışlardır.					

EK-5
Bilişsel Kapalık İhtiyacı Ölçeği

	1	2	3	4	5	6
1. İş yerinde düzen ve kuralların açık olmasının başarı için esas olduğunu düşünüyorum.						
2. Saatleri belli, düzenli bir hayatı mizacıma uygun buluyorum.						
3. Benim kişisel yerim (oda, ev, dükkan vs.) genellikle karışık ve düzensizdir.						
4. Bana göre tertip ve düzen, iyi bir öğrencinin en temel özellikleridir.						
5. Bana göre, istikrarlı bir hayat tarzına sahip olma, hayatımı çok daha keyifli hale getiriyor.						
6. Açık ve düzenli bir hayat tarzından keyif alırım.						
7. Her şey için bir planın ve yerin olmasından hoşlanırım.						
8. Belirsiz durumlardan hoşlanmam.						
9. Birden fazla cevabı olan sorulardan hoşlanmam.						
10. Başıma gelen bir olayın sebebini anlamadığım zaman rahatsız olurum.						
11. Önemli bir konu hakkında aklım karıştığında kendimi çok kötü hissederim.						
12. Çoğu sosyal çatışmada, hangi tarafın haklı veya haksız olduğunu kolaylıkla anlarım.						
13. İnsanların her zaman ne düşündüklerini bilmekten hoşlanırım.						

14. Bir kişinin sözünün çok farklı anlamlara gelebilecek olmasından hoşlanmam.						
15. Kararsız görünen birini dinlemeyi sıkıcı bulurum.						
16. Bir kimsenin niyetinin ve kastının açık olmaması beni rahatsız eder.						
17. Ne yapacağı belli olmayan arkadaşlarımın olmasından hoşlanırım.						
18. Beni neyin beklediğini bilmediğim bir duruma girmenin belirsizliği hoşuma gider.						
19. Dışarı yemeğe çıktığım zaman daha önceden gittiğim yerleri tercih ederim çünkü beni neyin beklediğini bilirim.						
20. Planlarımı son anda değiştirmekten nefret ederim.						
21. Planlarımı son anda değiştirmeyi eğlenceli buluyorum.						
22. Ne yapacağı belirsiz insanlarla birlikte olmaktan hoşlanmam.						
23. Tanıdık arkadaşlarla birlikte olmayı tercih ederim; çünkü onlardan ne bekleyeceğimi bilirim.						
24. Ne olup biteceğini bilmediğim yeni bir durumda bulunmaktan hoşlanmam.						
25. Sonrasını tahmin edemediğim durumlardan hoşlanmam.						
26. Bir şey hakkında fikir geliştirdikten sonra bile başka bir görüşü dikkate almaya her zaman istekliyimdir.						
27. Pek çok çatışmaya baktığımda genellikle iki tarafın da haklı olduğu yanları görürüm.						

28. Bir problem hakkında düşünürken çözüm konusunda olası farklı görüşleri dikkate alırım.						
29. Benden farklı görüşlere sahip insanlarla ilişkiye girmeyi tercih ederim.						
30. Karşılaştığım sorunların olası pek çok çözümünü daima görürüm.						
31. Ben, kendimi kararsız biri olarak tanımlayabilirim.						
32. Alışverişe gittiğimde, tam olarak ne istediğime karar vermekte zorlanırım.						
33. Problemlerle karşılaştığımda en iyi çözümün ne olduğunu genellikle çabuk bulurum.						
34. Önemli kararları son ana kadar bekletme eğilimindeyim.						
35. Önemli kararları genellikle hızlı ve kendimden emin bir şekilde veririm.						
36. Bir problemi çözmeye çalıştığımda sıklıkla, o kadar çok seçenek görürüm ki, bundan kafam karışır.						

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Neslihan Sayraç Kavadar

İletişim: [REDACTED]

Doğum Yeri: [REDACTED] / Türkiye

Öğrenim Durumu:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Psikoloji	İstanbul Ticaret Üniversitesi	2009-2013
Yüksek Lisans	Aile Danışmanlığı ve Eğitimi	İstanbul Ticaret Üniversitesi	2013-2016
Doktora	Sosyal Psikoloji	İstanbul Üniversitesi	2016-2021

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİLERDE YAYIMLANAN MAKALELER

Sayraç, N., Arı, E. ve Malkoç, G. (2016). The mediating role of values on environmentally responsible consumption awareness. *IJASOS-International E-journal of Advances in Social Sciences*, 2(5), 442-449.

Cesur, G., **Sayraç, N.** ve Korkmaz, E. (2018). Çocukluk çağı örselenme yaşantıları ve sürekli kaygı arasındaki ilişkide bilinçli farkındalığın rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 33(81), 97-109.

ULUSAL HAKEMLİ DERGİLERDE YAYIMLANAN MAKALELER

Sayraç, N., Arı, E. ve Malkoç, G. (2016). Aile ve bireysel değerlerin sorumlu tüketim bilinci üzerindeki etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(29), 223-240.

Sayraç, N., Gükoğlu, H. ve Cin, F. M. (2019). Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü aktif kadınların, olumlu sosyal davranışlarının ve bireysel değerlerinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(35), 803-819.

KİTAP BÖLÜMLERİ

Sayraç, N. (2017). Çocuklar için maddi değerler ölçeği değerlendirme yazısı, Ankara: Nobel Akademik ve Yayıncılık.

Sayraç, N. (2017). Etik değerlere yatkınlık ölçeği değerlendirme yazısı, Ankara: Nobel Akademik ve Yayıncılık.

Sayraç, N. (2017). Alçakgönüllülük ölçeği değer ölçeği değerlendirme yazısı, Ankara: Nobel Akademik ve Yayıncılık.

Sayraç, N. (2017). Sosyal ahlaksal yansıtma ölçeği değerlendirme yazısı, Ankara: Nobel Akademik ve Yayıncılık.

Çeviri

Sayraç, N. (2019). Kortikal düzenleme, Ankara: Nobel Akademik ve Yayıncılık.

ULUSLARARASI BİLİMSEL TOPLANTILARDA SUNULAN ve BİLDİRİ KİTABINDA BASILAN BİLDİRİLER

Sayraç, N., Arı, E., & Malkoç, G., (2016). The mediating role of values on environmentally responsible consumption awareness of the individuals and consumption conciousness of mothers, 3rd International Conference On Education, Social Sciences And Humanities, 23-25 Mayıs, İstanbul

ULUSAL BİLİMSEL TOPLANTILARDA SUNULAN ve BİLDİRİ KİTABINDA BASILAN BİLDİRİLER

Bozkurt, Y., Sayraç, N., & Arı, E. (2016). Akademisyenlerin bireysel değerleri ve motivasyon düzeylerinin işkoliklik düzeyi üzerindeki etkisi. 19. Ulusal Psikoloji Kongresi , 5-7 Eylül.

Korkmaz, E., Sayraç, N., & Cesur, G. (2016). Çocukluk çağı örselenme yaşantıları ve anksiyete: bilinçli farkındalığın aracı rolü. 19. Ulusal Psikoloji Kongresi, 5-7 Eylül.

Sayraç, N., Karaduman, B., Küçük, B., Arı, E. & Cesur, G. (2017). Dolaylı utanmanın sosyal özyeterlik, genel özyeterlik ve kaygı düzeyi üzerindeki etkisinin incelenmesi. 53. Ulusal Psikiyatri Kongresi, 3-7 Ekim.

Sayraç, N., Demirel, F., Cesur, G. ve Arı, E. (2018). Psikolog olmak ve özgecilik: merhamet yorgunluğu. 20. Ulusal Psikoloji Kongresi, 15-17 Kasım.

ÖDÜLLER

2010-2011 İstanbul Ticaret Üniversitesi %100 Üstün Başarı Bursu

211-2012 İstanbul Ticaret Üniversitesi %100 Üstün Başarı Bursu

2012-2013 İstanbul Ticaret Üniversitesi %100 Üstün Başarı Bursu

2013 İstanbul Ticaret Üniversitesi Üstün Onur Belgesi